ติกมาติกา
และ
อภิธมฺมทุกมาติกา

เอกสารประกอบการศึกษา
มาติกาโชติกะ ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ
ชั้นจูฬอาภิธรรมิกะเอก
จัดทำโดย พระชัยยุทธ ชยยุทฺโธ

จัดพิมพ์โดย กลุ่มวิชชาวิมุตติปริเยสกะ

ภาพปก : ได้รับความอนุเคราะห์จากศิลปิน : วสันต์ คร้ามศรี จันครามแกลลอรี่
โทร. ๐๖๒-๖๖๒๖๓๐๐

ติกมาติกา และ อภิธมฺมทุกมาติกา

เอกสารประกอบการศึกษา มาติกาโชติกะ ธัมมสังคณีสรุปัตถนิสสยะ
ชั้นจูฬอาภิธรรมิกะเอก

จัดทำโดย
พระชัยยุทธ ชยยุทฺโธ

จัดพิมพ์โดย
กลุ่มวิชชาวิมุตติปริเยสกะ (กลุ่มผู้แสวงหาปัญญาและความหลุดพ้น)

ISBN : 978-616-406-193-4

พิมพ์ครั้งที่ ๑ :	ธันวาคม ๒๕๕๘	จำนวนพิมพ์ : ๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒ :	กรกฎาคม ๒๕๖๖	จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓ :	มิถุนายน ๒๕๖๗	จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔ :	ธันวาคม ๒๕๖๗	จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๕ :	มิถุนายน ๒๕๖๙	จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : บริษัท ธนาเพรส จำกัด เลขที่ ๙ ซอยลาดพร้าว ๖๔ แยก ๑๔ แขวงวังทองหลาง เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐ โทร : ๐-๒๕๓๐-๔๑๑๔ โทรสาร : ๐-๒๑๐๘-๘๙๕๑

คณะทำงาน :

๑. คุณพิรพร คล่องเวสสะ อภิธรรมบัณฑิตรุ่น ๕๑/๕๗ ผู้แทนกลุ่มวิชชาวิมุตติปริเยสกะ และฝ่ายดูแลงานพิมพ์
๒. คุณพนิดา ชอบวณิชชา อภิธรรมบัณฑิตรุ่น ๕๒/๕๘ ผู้อุปถัมภ์ทางด้านการเงิน และฝ่ายดูแลงานพิมพ์
๓. คุณพิกุล ศรีศาสตรา อภิธรรมบัณฑิตรุ่น ๕๔/๖๐ ฝ่ายบัญชีการเงิน และติดต่อประสานงานดูแลสมาชิกและการจัดส่ง
๔. คุณชนิกา รุ่งสิริธนบูลย์ แอดมินสถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก วัดวิหารธรรม อุดรธานี ผู้ช่วยดูแลระบบและติดต่อประสานงานสมาชิกและการจัดส่ง

สนใจขอรับเอกสารได้ที่ | E-Book จูฬตรี | E-Book จูฬโท | E-Book จูฬเอก เล่ม 1 | E-Book จูฬเอก เล่ม 2 | E-Book มัชเอก | E-Book ตามรอย | E-Book คัมภีร์มหาปัฏฐาน

คำนำจากผู้จัดพิมพ์

ขอกราบนมัสการระลึกถึงพระอาจารย์ชัยยุทธ ชยยุทฺโธ ผู้เรียงร้อยเอกสารประกอบการศึกษาขั้นจูฬอาภิธรรมิกเอก ฉบับ ๑ และ ๒ นี้ ด้วยความอาลัยอย่างยิ่งต่อการจากไปของท่านเมื่อ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๖ หลังจากที่ท่านได้เรียบเรียงหนังสือนี้มาตลอดจนเสร็จสมบูรณ์ตามที่ทุกท่านได้เห็นแล้วในขณะนี้

ท่านได้กล่าวไว้ว่า ท่านภูมิใจและปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง และถือว่า หนังสือนี้เป็นผลงานชิ้นโบว์แดงของท่าน ซึ่งพวกเราเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งเช่นกันต่ออุตสาหะและวิริยะที่ท่านได้ฝากไว้ในพระพุทธศาสนา หนังสือนี้ได้ให้ความกระจ่างชัดต่อการศึกษาพระอภิธรรมชั้นจูฬอาภิธรรมิกเอกอย่างที่สุดฉบับหนึ่ง ทำให้ผู้ศึกษาไม่ย่อท้อต่อการเรียนการศึกษาในชั้นนี้ ข้าพเจ้ายังจำได้ว่า เมื่อหนังสือนี้พิมพ์เป็นรูปเล่มสมบูรณ์และแจกจ่ายเป็นครั้งแรกเมื่อ ธันวาคม ๒๕๕๘ มีพระภิกษุนักศึกษารูปหนึ่งได้เข้ามาอนุโมทนาและได้กล่าวกับข้าพเจ้าประมาณว่า “ชั้นจูฬเอกเรียนยากมา และอาตมาถอดใจจะไม่เรียนแล้ว แต่พอได้รับหนังสือของพระอาจารย์ชัยยุทธ ทำให้อาตมามีกำลังใจและมีความตั้งใจจะเรียนต่อจนจบชั้นมหาเอกและจะนำพระอภิธรรมไปสอนต่อ” สาธุ สาธุ สาธุ

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ กลุ่มวิชชาวิมุตติปริเยสกะได้ขออนุญาตคุณพรรณงาม นิลประภา ทายาทของพระอาจารย์ชัยยุทธ ชยยุทฺโธ ในการนำเอกสารนี้มาจัดพิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทานต่อไปซึ่งก็ได้รับอนุญาตและร่วมสมทบปัจจัยในการจัดพิมพ์ด้วย จึงขออนุโมทนาในจิตอันเป็นมหากุศลครั้งด้วย

ท้ายนี้ ขอมหากุศลที่พระอาจารย์ชัยยุทธ ชยยุทฺโธ ได้สร้างสมไว้ดียิ่งแล้ว และผลบุญจากการศึกษาพระอภิธรรม ตลอดจนการจัดพิมพ์ การร่วมทุนและมีส่วนร่วมไม่ว่าทางใดทางหนึ่งที่เหล่าศิษยานุศิษย์ทั้งในนามกลุ่มวิชชาวิมุตติปริเยสกะและทุกๆท่านได้กระทำมาอย่างดีแล้วเช่นกัน จงมารวมกันเป็นเดชะ ตบะ ปัจจัย น้อมหนุนนำให้พระอาจารย์ชัยยุทธ ชยยุทฺโธ เจริญในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงมรรค ผล นิพพานในที่สุด และขอผลบุญนี้ได้คุ้มครองให้พระพุทธศาสนาสถิตย์สถาพรยิ่งยืนนานและเป็นที่พึ่งของพวกเราพุทธศาสนิกชนทั้งหลายทุกๆ ท่านตลอดกาลนาน.

พระอาจารย์ชัยยุทธ ชยยุทฺโธ ได้มรณภาพไปแล้ว
เมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๖
สิริอายุรวม ๗๔ ปี ๒๑ พรรษา

สาธุ สาธุ สาธุ

พิรพร คล่องเวสสะ อภิธรรมบัณฑิตรุ่น ๕๑/๒๕๕๗

กลุ่มวิชชาวิมุตติปริเยสกะ : กลุ่มผู้แสวงหาปัญญาและความหลุดพ้น

๒๙ มิถุนายน ๒๕๖๗

คำนำ

การศึกษา มาติกาโชติกะ ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ ในหลักสูตรชั้นจูฬอาภิธรรมิกะเอก มี ติกมาติกา, อภิธมฺมทุกมาติกา, พุทฺธมตฺตญฺญุภาสิตทุกมาติกา และสุตฺตนฺติกทุกมาติกา รวม ๔ หมวด ซึ่งมีเนื้อหามาก จึงได้จัดพิมพ์แบ่งเป็น ๒ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๑ ติกมาติกา และอภิธมฺมทุกมาติกา, ฉบับที่ ๒ พุทฺธมตฺตญฺญุภาสิตทุกมาติกา และสุตฺตนฺติกทุกมาติกา

เอกสารชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อความสะดวกในการศึกษาชั้นจูฬอาภิธรรมิกะเอก ตลอดจนเป็นสื่อให้นักศึกษาสามารถศึกษาได้โดยไม่ยากลำบากเกินไป มีความเข้าใจได้ง่ายขึ้น สามารถที่จะเรียนรู้ได้ทุกท่าน และสำคัญที่สุดเป็นสื่อให้นักศึกษาทุกท่านมีความสุขในการศึกษา

หลายปีที่ผ่านไป อาตมาเพียงแต่จ่ายแจกเป็นแผ่นปลิว ซึ่งไม่สะดวกต่อการจัดเก็บและเอกสารสูญหายไม่ครบถ้วน จนถึงปีพศ. ๒๕๕๒ คุณโยมพิรพร คล่องเวสสะ ได้เข้ามาเป็นลูกศิษย์และเห็นประโยชน์อย่างยิ่งจึงขออนุญาตอาตมาจัดพิมพ์ให้ครบสมบูรณ์ทั้ง ๔ หมวด ซึ่งแต่เดิมอาตมาจัดทำไว้เพียง ๒ หมวด คือ ติกมาติกาและอภิธมฺมทุกมาติกา เท่านั้น ในครั้งนั้นได้แจกจ่ายเป็นเอกสารครบ ๔ หมวด ครั้งที่ ๑ ในเดือนธันวาคม พศ.๒๕๕๘ การดำเนินการค่อนข้างล่าช้าเพราะอาตมาเกิดอาพาธหนัก แต่ก็พยายามใช้วิริยะอุตสาหะเอาชนะความเจ็บป่วยทางสังขารจนจัดพิมพ์สำเร็จ แต่ก็ยังมีข้อผิดพลาดอีกมากมายที่ต้องดำเนินการแก้ไขจนมาถึงปัจจุบันนี้ที่คิดว่าสมบูรณ์แล้วจึงได้จัดพิมพ์แจกจ่ายอีกเป็นครั้งที่ ๒ เหตุที่เว้นระยะเป็นเวลาหลายปีเพราะอาการอาพาธของอาตมาดีขึ้นแล้วแต่กลับมาเป็นอีกจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ในการปรับปรุงแก้ไขหลายๆ ครั้ง ผู้ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งได้แก่ อาจารย์แม่ชีสกาวรัตน์ ราษีทรัพย์ ผู้เป็นอาจารย์ร่วมสอนในชั้นจูฬอาภิธรรมิกะเอก ได้กรุณาตรวจสอบแก้ไขให้อย่างละเอียดถี่ถ้วน, อาจารย์เกยูร อัสสกุล อาจารย์ชั้นมัชฌิมอาภิธรรมิกะตรี ที่ได้ช่วยกรุณาเป็นที่ปรึกษาในเรื่องต่างๆ และคุณโยมพิรพร คล่องเวสสะ ที่ช่วยในการจัดพิมพ์ในนามกลุ่มวิชชาวิมุตติปริเยสกะ อาตมาขออนุโมทนาในน้ำใจของทุกๆ ท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ท้ายนี้ บุญกุศลใดๆ ที่เกิดขึ้นจากการจัดทำเอกสารฉบับนี้ ขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ตลอดจนขอบูชาบูรพาจารย์ทุกท่านแห่งอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย และขออนุโมทนาบุญกับทุกๆท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องทำให้เกิดการเรียนการสอนพระอภิธรรมมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งท่านทั้งหลายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกๆ เรื่อง ในการจัดพิมพ์และจัดการแจกจ่าย เป็นต้น ขอให้ทุกท่านจงมีส่วนในบุญกุศลที่เป็นธรรมทานครั้งนี้โดยขอให้มีความรู้ความเข้าใจในพระสัทธรรม คำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนเกิดปัญญาญาณที่จะนำไปถึงความสิ้นทุกข์ คือ พระนิพพาน ในอนาคตกาลอันใกล้เทอญ.

สาธุ สาธุ สาธุ

พระชัยยุทธ ชยยุทฺโธ

๑ กรกฎาคม ๒๕๖๖

ติกมาติกา

		หน้า
	บทสรุปสำหรับท่องจำ	ก
๑.	กุสลติก	๑
๒.	เวทนาติก	๓
๓.	วิปากติก	๕
๔.	อุปาทินฺนติก	๗
๕.	สงฺกิลิฏฺฐติก	๑๐
๖.	สวิตกฺกติก	๑๓
๗.	ปีติติก	๑๕
๘.	ทสฺสนติก	๑๗
๙.	ทสฺสนเหตุติก	๑๙
๑๐.	อาจยคามิติก	๒๑
๑๑.	เสกฺขติก	๒๓
๑๒.	ปริตฺตติก	๒๕
๑๓.	ปริตฺตารมฺมณติก	๒๗
๑๔.	หีนติก	๒๙
๑๕.	มิจฺฉตฺตติก	๓๒
๑๖.	มคฺคารมฺมณติก	๓๔
๑๗.	อุปฺปนฺนติก	๓๖
๑๘.	อตีตติก	๓๙
๑๙.	อตีตารมฺมณติก	๔๑
๒๐.	อชฺฌตฺตติก	๔๓
๒๑.	อชฺฌตฺตารมฺมณติก	๔๕
๒๒.	สนิทสฺสนติก	๔๗

ทุกมาติกา

		หน้า
หมวดที่ ๑ เหตุโคจฺฉก มี ๖ ทุกะ คือ		๕๑
๑.	เหตุทุก	๕๑
๒.	สเหตุกทุก	๕๓
๓.	เหตุสมฺปยุตฺตทุก	๕๔
๔.	เหตุสเหตุกทุก	๕๕
๕.	เหตุเหตุสมฺปยุตฺตทุก	๕๖
๖.	นเหตุสเหตุกทุก	๕๗
หมวดที่ ๒ จูฬนฺตรทุก มี ๗ ทุกะ คือ		๕๘
๑.	สปฺปจฺจยทุก	๕๘
๒.	สงฺขตทุก	๕๙
๓.	สนิทสฺสนทุก	๖๐
๔.	สปฺปฏิฆทุก	๖๑
๕.	รูปีทุก	๖๒
๖.	โลกียทุก	๖๓
๗.	เกนจิวิญฺเญยฺยทุก	๖๔
หมวดที่ ๓ อาสวโคจฺฉก มี ๖ ทุกะ คือ		๖๕
๑.	อาสวทุก	๖๖
๒.	สาสวทุก	๖๗
๓.	อาสวสมฺปยุตฺตทุก	๖๘
๔.	อาสวสาสวทุก	๖๙
๕.	อาสวอาสวสมฺปยุตฺตทุก	๗๐
๖.	อาสววิปฺปยุตฺตสาสวทุก	๗๑
หมวดที่ ๔ สญฺโญชนโคจฺฉก มี ๖ ทุกะ คือ		๗๒
๑.	สญฺโญชนทุก	๗๒
๒.	สญฺโญชนิยทุก	๗๓
๓.	สญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก	๗๔
๔.	สญฺโญชนสญฺโญชนิยทุก	๗๕
๕.	สญฺโญชนสญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก	๗๖
๖.	สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยทุก	๗๗
หมวดที่ ๕ คนฺถโคจฺฉก มี ๖ ทุกะ คือ		๗๘
๑.	คนฺถทุก	๗๘
๒.	คนฺถนิยทุก	๗๙
๓.	คนฺถสมฺปยุตฺตทุก	๘๐
๔.	คนฺถคนฺถนิยทุก	๘๑
๕.	คนฺถคนฺถสมฺปยุตฺตทุก	๘๒
๖.	คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยทุก	๘๓
หมวดที่ ๖ โอฆโคจฺฉก มี ๖ ทุกะ คือ		๘๕
๑.	โอฆทุก	๘๕
๒.	โอฆนิยทุก	๘๖
๓.	โอฆสมฺปยุตฺตทุก	๘๗
๔.	โอฆโอฆนิยทุก	๘๘
๕.	โอฆโอฆสมฺปยุตฺตทุก	๘๙
๖.	โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิยทุก	๙๐

ทุกมาติกา

	หน้า
หมวดที่ ๗ โยคโคจฺฉก มี ๖ ทุกะ คือ	๙๑
๑. โยคทุก	๙๑
๒. โยคนิยทุก	๙๒
๓. โยคสมฺปยุตฺตทุก	๙๓
๔. โยคโยคนิยทุก	๙๔
๕. โยคโยคสมฺปยุตฺตทุก	๙๕
๖. โยควิปฺปยุตฺตโยคนิยทุก	๙๖
หมวดที่ ๘ นีวรณโคจฺฉก มี ๖ ทุกะ คือ	๙๗
๑. นีวรณทุก	๙๗
๒. นีวรณิยทุก	๙๘
๓. นีวรณสมฺปยุตฺตทุก	๙๙
๔. นีวรณนีวรณิยทุก	๑๐๐
๕. นีวรณนีวรณสมฺปยุตฺตทุก	๑๐๑
๖. นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยทุก	๑๐๒
หมวดที่ ๙ ปรามาสโคจฺฉก มี ๕ ทุกะ คือ	๑๐๓
๑. ปรามาสทุก	๑๐๓
๒. ปรามฏฺฐทุก	๑๐๔
๓. ปรามาสสมฺปยุตฺตทุก	๑๐๕
๔. ปรามาสปรามฏฺฐทุก	๑๐๖
๕. ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐทุก	๑๐๗
หมวดที่ ๑๐ มหนฺตรทุก มี ๑๔ ทุกะ คือ	๑๐๙
๑. สารมฺมณทุก	๑๐๙
๒. จิตฺตทุก	๑๑๐
๓. เจตสิกทุก	๑๑๑
๔. จิตฺตสมฺปยุตฺตทุก	๑๑๒
๕. จิตฺตสංสฏฺฐทุก	๑๑๓
๖. จิตฺตสมฺปฏฺฐานทุก	๑๑๔
๗. จิตฺตสหภูทุก	๑๑๖
๘. จิตฺตานุปริวตฺติทุก	๑๑๗
๙. จิตฺตสංสฏฺฐสมฺปฏฺฐานทุก	๑๑๘
๑๐. จิตฺตสංสฏฺฐสมฺปฏฺฐานสหภูทุก	๑๑๙
๑๑. จิตฺตสංสฏฺฐสมฺปฏฺฐานานุปริวตฺติทุก	๑๒๐
๑๒. อชฺฌตฺติกทุก	๑๒๑
๑๓. อุปาทาทุก	๑๒๒
๑๔. อุปาทินฺนทุก	๑๒๓
หมวดที่ ๑๑ อุปาทานโคจฺฉก มี ๖ ทุกะ คือ	๑๒๕
๑. อุปาทานทุก	๑๒๕
๒. อุปาทานิยทุก	๑๒๖
๓. อุปาทานสมฺปยุตฺตทุก	๑๒๗
๔. อุปาทานอุปาทานิยทุก	๑๒๘
๕. อุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก	๑๒๙
๖. อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยทุก	๑๓๐
หมวดที่ ๑๒ กิเลสโคจฺฉก มี ๘ ทุกะ คือ	๑๓๒
๑. กิเลสทุก	๑๓๒
๒. สงฺกิเลสิกทุก	๑๓๓
๓. สงฺกิลิฏฺฐทุก	๑๓๔
๔. กิเลสสมฺปยุตฺตทุก	๑๓๕
๕. กิเลสสงฺกิเลสิกทุก	๑๓๖
๖. กิเลสสงฺกิลิฏฺฐทุก	๑๓๗
๗. กิเลสกิเลสสมฺปยุตฺตทุก	๑๓๘
๘. กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกทุก	๑๓๙
หมวดที่ ๑๓ ปิฏฺฐิทุก มี ๑๘ ทุกะ คือ	๑๔๐
๑. ทสฺสเนนปหาตพฺพทุก	๑๔๐
๒. ภาวนายปหาตพฺพทุก	๑๔๒
๓. ทสฺสเนนปหาตพฺพเหตุกทุก	๑๔๓
๔. ภาวนายปหาตพฺพเหตุกทุก	๑๔๔
๕. สวิตกฺกทุก	๑๔๕
๖. สวิจารทุก	๑๔๖
๗. สปฺปีติกทุก	๑๔๗
๘. ปีติสหคตทุก	๑๔๘
๙. สุขสหคตทุก	๑๔๙
๑๐. อุเปกฺขาสหคตทุก	๑๕๑
๑๑. กามาวจรทุก	๑๕๓
๑๒. รูปาวจรทุก	๑๕๔
๑๓. อรูปาวจรทุก	๑๕๕
๑๔. ปริยาปนฺนทุก	๑๕๖
๑๕. นิยฺยานิกทุก	๑๕๗
๑๖. นิยตทุก	๑๕๘
๑๗. สอุตฺตรทุก	๑๕๙
๑๘. สรณทุก	๑๖๐

บทสรุปสำหรับท่องจำ

มาติกา

คำว่า **มาติกา** คือ **อุทเทส**
เป็นการแสดงโดยย่อเหมือนกับสารบาญ
ได้แก่ ติกมาติกาบท ๖๖ ทุกมาติกาบท ๒๘๔
รวมเป็น ๓๕๐ บท นั่นเอง

มาติกา มี ๒ อย่าง

(๑) <u>ติกมาติกา</u>
เป็นมาติกาที่จำแนกปรมัตถธรรมทั้ง ๔ โดยแบ่งออกเป็น ๓ บท มี ๒๒ ติกะ คือ **กุสลติก** เป็นต้น จนถึง **สนิทสฺสนติก** เป็นที่สุด

(๒) <u>ทุกมาติกา</u>
เป็นมาติกาที่จำแนกปรมัตถธรรมทั้ง ๔ โดยแบ่ง ออกเป็น **๒** บท มี ๒ อย่าง คือ
- **อภิธัมมทุกมาติกา** มี **๑๐๐** ทุกะ คือ **เหตุทุก** เป็นต้น จนถึง **สรณทุก** เป็นที่สุด
- **สุตตันติกทุกมาติกา** มี **๔๒** ทุกะ คือ **วิชฺชาภาคีทุก** เป็นต้น จนถึง **ขเยญาณทุก** เป็นที่สุด

วจนัตถะของ มาติกาโชติกะ

(๑) มาติกำ โชเตตีติ = มาติกาโชติโก.
คัมภีร์ใด ย่อมทำมาติกาบท มี กุสลา ธมฺมา เป็นต้น ให้สว่าง ฉะนั้น คัมภีร์นั้น ชื่อว่า **มาติกาโชติกะ**

(๒) มาติกายำ โชติโก = มาติกาโชติโก.
คัมภีร์ที่ทำให้สว่างรุ่งเรืองในมาติกาบท มี กุสลา ธมฺมา เป็นต้น ชื่อว่า **มาติกาโชติกะ**

วจนัตถะของ มาติกา

มาตา วิยาติ = มาติกา.
บทเหล่าใด เหมือนแม่หรือเหมือนคลองส่งน้ำ
ฉะนั้น บทเหล่านั้นชื่อว่า **มาติกา**
ได้แก่ กุสลา ธมฺมา เป็นต้น

ติกมาติกา ๒๒

(๑)	**กุ**สลติก	(๑๒)	**ปริตฺ**ตติก
(๒)	**เว**ทนาติก	(๑๓)	**ปริตฺ**ตารมฺมณติก
(๓)	**วิ**ปากติก	(๑๔)	**หีน**ติก
(๔)	**อุ**පาทินฺนติก	(๑๕)	**มิจฺ**ฉตฺตติก
(๕)	**สงฺ**กิลิฏฺฐติก	(๑๖)	**มคฺ**คารมฺมณติก
(๖)	**สวิ**ตกฺกติก	(๑๗)	**อุปฺ**ปนฺนติก
(๗)	**ปี**ติติก	(๑๘)	**อตี**ตติก
(๘)	**ทสฺ**สนติก	(๑๙)	**อตี**ตารมฺมณติก
(๙)	**ทสฺ**สนเหตุติก	(๒๐)	**อชฺ**ฌตฺตติก
(๑๐)	**อา**จยคามิติก	(๒๑)	**อชฺ**ฌตฺตารมฺมณติก
(๑๑)	**เสกฺ**ขติก	(๒๒)	**สนิทสฺสน**ติก

ขันธวิมุต	แปลว่า	พ้นจากขันธ์ทั้ง ๕
สัจจวิมุต	แปลว่า	พ้นจากสัจจะทั้ง ๔
ติกวิมุต	แปลว่า	พ้นจากบททั้ง ๓
ขันธวิมุต สัจจวิมุต		มีองค์ธรรมแน่นอน
ติกวิมุต		มีองค์ธรรมไม่แน่นอน

ติกมาติกา และทุกมาติกา เหล่านี้ ว่าโดย ประเภทแห่งชื่อ มี ๒ อย่าง คือ

๑. อาทิลทฺธนามติก, อาทิลทฺธนามทุก
การที่มีชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** หรือ **ทุก** นั้น เพราะอาศัยศัพท์ที่ตั้งอยู่ใน<u>บทแรก</u>ของติกะ หรือ ทุกะ นั้น เป็นหลักตั้งชื่อ เช่น **กุสลติก** เป็นต้น

๒. สพฺพลทฺธนามติก, สพฺพลทฺธนามทุก
และการที่มีชื่อว่า **สพฺพลทฺธนามติก** หรือ **ทุก** นั้น โดยอาศัยศัพท์ที่ตั้งอยู่ใน<u>บททั้ง ๓</u> หรือ<u>บททั้ง ๒</u> นั้น เป็นหลักตั้งชื่อ เช่น **เวทนาติก** เป็นต้น

ว่าโดย ปรมัตถธรรม ที่สงเคราะห์เข้าได้ มี ๒ อย่าง คือ

๑. นิปฺปเทสติก, นิปฺปเทสทุก
การที่มีชื่อว่า **นิปฺปเทสติก,** หรือ **ทุก** นั้น เพราะเป็น ติกะ หรือ ทุกะ ที่พระพุทธองค์ ทรงแสดงปรมัตถธรรมทั้ง ๔ <u>หมด</u>ไม่มีเหลือ เช่น **กุสลติก** เป็นต้น.

๒. สปฺปเทสติก, สปฺปเทสทุก
และการที่มีชื่อว่า **สปฺปเทสติก** หรือ **ทุก** นั้น เพราะเป็น ติกะ หรือทุกะ ที่พระพุทธองค์ ทรงแสดงปรมัตถธรรมทั้ง ๔ <u>ไม่หมด</u>ยังมีเหลืออยู่ เช่น **เวทนาติก** เป็นต้น

อารัมภกถา

แสดงเหตุแห่งการปรากฏขึ้นของพระอภิธรรม

๑. ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ ปณฺฑุกมฺพล นามเก
สิลาสเน สนฺนิสินฺโน อาทิจฺโจว ยุคนฺธเร.

๒. จกฺกวาฬสหสฺเสหิ ทสหาคมฺม สพฺพโส
สนฺนิสินฺเนน เทวานำ คเณน ปริวาริโต.

๓. มาตรำ ปมุขำ กตฺวา ตสฺสา ปญฺญาย เตชสา
อภิธมฺมกถามคฺคำ เทวานำ สมฺปวตฺตยิ.

๑. พระพุทธเจ้าประทับนั่งบนศิลาอาสน์ ซึ่งสำเร็จด้วยแก้วมณีชื่อ ปัณฑุกัมพล ที่ประดิษฐานอยู่ใต้ร่มไม้ทองหลาง ทรงพระศิริโสภาคย์ประดุจหนึ่งว่าพระอาทิตย์บนยอดเขายุคันธร

๒. เทวดาทั้งหลายที่มาจากหมื่นจักรวาฬได้พากันมาประชุมเฝ้าห้อมล้อมพระพุทธองค์อยู่โดยรอบ

๓. พระพุทธองค์ทรงกระทำสันตุสิตเทวบุตร ซึ่งเคยเป็นพุทธมารดาให้เป็นประมุขในบรรดาเทวดาและพรหมทั้งหลายเหล่านั้น แล้วทรงแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ แก่เทพยดาและพรหมเหล่านั้น ติดต่อกันตลอดพรรษากาล ด้วยเดชะแห่งพระสัพพัญญุตญาณ

มหาบริจาค ๕ จริยะ ๓

นับจากพระชาติที่เป็นพระสุเมธดาบส เป็นต้นมาจนถึงพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรพระองค์ได้ทรงสร้างบารมี ๓๐ ทัศ มีทานบารมี ทานอุปบารมี ทานปรมัตถบารมี เป็นต้น ทรง **มหาบริจาค ๕** ประการ คือ

(๑) **ธนบริจาค** การสละทรัพย์สินเงินทองและฐานะ ปเทสราชา เอกราชา จักรวรรดิราชา
(๒) **ปุตตบริจาค** การให้บุตรธิดาเป็นทาน
(๓) **ภริยบริจาค** การให้ภริยาเป็นทาน
(๔) **อังคบริจาค** การให้อวัยวะเป็นทาน
(๕) **ชีวิตบริจาค** การสละชีวิตให้เป็นทาน

เพื่อให้ได้มาซึ่ง **จริยะ ๓** คือ

(๑) **โลกัตถจริยะ** การปฏิบัติเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายในโลกได้รับความสุข
(๒) **ญาตัตถจริยะ** การปฏิบัติเพื่อให้ญาติทั้งหลายได้รับความสุข
(๓) **พุทธัตถจริยะ** การปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งสัพพัญญุตญาณ

แสดงกัณฑ์ทั้ง ๔

(๑) **จิตฺตุปฺปาทกณฺฑ**
เป็นกัณฑ์ที่แสดงการจำแนกติกมาติกา และทุกมาติกา โดยปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ซึ่งมีจิตและเจตสิกเป็นประธาน โดยพิสดาร

(๒) **รูปกณฺฑ**
เป็นกัณฑ์ที่แสดงการจำแนกรูป โดยเอกกนัยจนถึงเอกาทสกนัย โดยพิสดาร

(๓) **นิกฺเขปกณฺฑ**
เป็นกัณฑ์ที่จำแนกติกมาติกาและทุกมาติกา โดยปรมัตถธรรมทั้ง ๔ อย่างกลางๆ

(๔) **อฏฺฐกถากณฺฑ**
เป็นกัณฑ์ที่นำเนื้อความของปิฎกทั้ง ๓ ซึ่งเป็นพุทธวจนะ แล้วจำแนกโดยติกมาติกา และทุกมาติกาอย่างย่อ

พระอภิธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตลอดพรรษากาล แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) **วิตถารนัย**
การแสดงนั้นพิสดารมาก พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่หมู่เทพยดาอินทร์พรหมทั้งหลาย

(๒) **สังเขปนัย**
การแสดงนั้นย่อมาก พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรที่ป่าไม้จันทน์

(๓) **นาติวิตถารนาติสังเขปนัย**
การแสดงนั้นเป็นกลางไม่พิสดารและไม่ย่อ พระสารีบุตรแสดงแก่ศิษยานุศิษย์ ๕๐๐ องค์ ที่เคยเป็นค้างคาวมาแต่อดีตชาติ

พระอภิธรรมที่ปรากฏในโลกนี้ ที่ชื่อว่า นิทาน อาศัย เหตุ ๒ หรือ เหตุ ๓

เหตุ ๒ อย่าง

(๑) **อธิคมนิทาน**	ได้แก่ บารมี ๓๐ ทัศ มหาบริจาค ๕ จริยะ ๓ เมื่อว่าโดยเวลานับตั้งแต่พระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าประทานพุทธพยากรณ์จนถึงสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะที่ประทับอยู่ที่โพธิบัลลังก์
(๒) **เทศนานิทาน**	ได้แก่ การแสดงพระธัมมจักกัปปวัตนสูตร

เหตุ ๓ อย่าง

(๑) **ทูเรนิทาน**	ต้นเหตุที่ไกล ได้แก่ การที่ได้พุทธพยากรณ์จากพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าจนถึงชาติที่เป็นเสตเกตุเทวบุตรในดุสิตเทวโลก
(๒) **อวิทูเรนิทาน**	ต้นเหตุไม่ไกลไม่ไกล ได้แก่ ชาติที่เป็นเสตเกตุเทวบุตรจนถึงสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขณะที่ประทับที่โพธิบัลลังก์
(๓) **สันติเกนิทาน**	ต้นเหตุที่ใกล้ ได้แก่ การแสดงพระอภิธรรมในเทวโลก

นาม-รูป สงฺคห

จำแนกปรมัตถธรรมทั้ง ๔ โดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะ

ขันธ์ ๕

รูป ๒๘	เป็น	รูปขันธ์
เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐	เป็น	สังขารขันธ์
จิต ๘๙	เป็น	วิญญาณขันธ์
นิพพาน	เป็น	ขันธวิมุต

อายตนะ ๑๒ ในรูป ๒๘ นั้น

โอฬาริกรูป ๑๒	จักขุปสาท	เป็น	จักขายตนะ
	โสตปสาท	เป็น	โสตายตนะ
	ฆานปสาท	เป็น	ฆานายตนะ
	ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหายตนะ
	กายปสาท	เป็น	กายายตนะ
	รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ
	สัททารมณ์	เป็น	สัททายตนะ
	คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ
	รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ
	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ
			เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐
จิต ๘๙		เป็น	มนายตนะ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน		เป็น	ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ ในรูป ๒๘ นั้น

โอฬาริกรูป ๑๒	จักขุปสาท	เป็น	จักขุธาตุ
	โสตปสาท	เป็น	โสตธาตุ
	ฆานปสาท	เป็น	ฆานธาตุ
	ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหาธาตุ
	กายปสาท	เป็น	กายธาตุ
	รูปารมณ์	เป็น	รูปธาตุ
	สัททารมณ์	เป็น	สัททธาตุ
	คันธารมณ์	เป็น	คันธธาตุ
	รสารมณ์	เป็น	รสธาตุ
	(ปถวี, เตโช, วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพธาตุ
			เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐

ในจิต ๘๙ นั้น

ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐	จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น	จักขุวิญญาณธาตุ
	โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น	โสตวิญญาณธาตุ
	ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น	ฆานวิญญาณธาตุ
	ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น	ชิวหาวิญญาณธาตุ
	กายวิญญาณจิต ๒	เป็น	กายวิญญาณธาตุ
			เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕
สัมปฏิจฉนจิต ๒ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑		เป็น	มโนธาตุ
จิตที่เหลือ ๗๖		เป็น	มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน		เป็น	ธัมมธาตุ

สัจจะ ๔

โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

โลภเจตสิก เป็น สมุทยสัจจ์

นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์

องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์

มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต

ธรรมที่เป็นสัจจวิมุตนั้น ก็คือ ธรรมที่ไม่จัดเข้าในทุกขสัจจ์ สมุทยสัจจ์ นิโรธสัจจ์ มัคคสัจจ์ นั้นเอง

มัคคจิต ๔ นับ = ๑ เจตสิก ๓๖ รวม ๓๗ เรียกมัคคจิตตุปบาท

ผลจิต ๔ นับ = ๑ เจตสิก ๓๖ รวม ๓๗ เรียกผลจิตตุปบาท

รูป ๒๘

องค์ธรรมของรูป ๒๘

๑. **มหาภูตรูป ๔**	ได้แก่	ปถวี อาโป เตโช วาโย
๒. **ปสาทรูป ๕**	ได้แก่	จักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท
๓. **วิสยรูป ๔/๗**	ได้แก่	รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ (ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์
๔. **ภาวรูป ๒**	ได้แก่	อิตถีภาวรูป ปุริสภาวรูป
๕. **หทยรูป ๑**	ได้แก่	หทยวัตถุ
๖. **ชีวิตรูป ๑**	ได้แก่	ชีวิตินทรีย์
๗. **อาหารรูป ๑**	ได้แก่	กพฬีการาหาร
๘. **ปริจเฉทรูป ๑**	ได้แก่	อากาสรูป
๙. **วิญญัติรูป ๒**	ได้แก่	กายวิญญัติ วจีวิญญัติ
๑๐. **วิการรูป ๓**	ได้แก่	ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา
๑๑. **ลักขณรูป ๔**	ได้แก่	อุปัจจยะ สันตติ ชรตา อนิจจตา

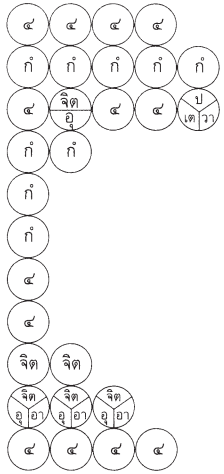

๔ = กัมมชรูป + จิตตชรูป + อุตุชรูป + อาหารชรูป
กำ = กัมมชรูป
จิต = จิตตชรูป
อุ = อุตุชรูป
อา = อาหารชรูป
ป = ปถวี
เต = เตโช
วา = วาโย

<u>กัมมชรูป ๒๐</u>

มหาภูตรูป ๔, ปสาทรูป ๕, วิสยรูป ๓ (เว้นสัททารมณ์), ภาวรูป ๒, หทยรูป ๑, ชีวิตรูป ๑, อาหารรูป ๑, ปริจเฉทรูป ๑ อุปัจจยะ, สันตติ, หรือ/และ ชรตา, อนิจจตา

<u>กัมมชสุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑ ได้แก่</u>

อาโป, อิตถีภาวรูป, ปุริสภาวรูป, หทยรูป ชีวิตรูป, อาหารรูป, ปริจเฉทรูป, อุปัจจยะ, สันตติ, หรือ/และ ชรตา, อนิจจตา

<u>จิตตชรูป ๑๗ อุตุชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ (ติชรูป)</u>

มหาภูตรูป ๔ วิสยรูป ๔/๗ อาหารรูป ๑, ปริจเฉทรูป ๑ วิญญัติรูป ๒, วิการรูป ๓, อุปัจจยะ, สันตติ, หรือ/และ ชรตา, อนิจจตา

<u>ติชสุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒ ได้แก่</u>

อาโป อาหารรูป ปริจเฉทรูป, กายวิญญัติ, วจีวิญญัติ, ลหุตา, มุทุตา, กัมมัญญตา, อุปัจจยะ, สันตติ, หรือ/และ ชรตา, อนิจจตา

จำแนกกัมมชรูป ๒๐

ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น ได้อายตนะ ๙ ธาตุ ๙ คือ

จักขุปสาท	เป็น	จักขายตนะ	เป็น	จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น	โสตายตนะ	เป็น	โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานายตนะ	เป็น	ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหายตนะ	เป็น	ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น	กายายตนะ	เป็น	กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ	เป็น	รูปธาตุ
คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ	เป็น	คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ	เป็น	รสธาตุ
(ปถวี, เตโช, วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ	เป็น	โผฏฐัพพธาตุ

กัมมชสุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑

อาโป, อิตถีภาวรูป, ปุริสภาวรูป, หทยรูป, ชีวิตรูป, อาหารรูป, ปริจเฉทรูป, อุปัจจยะ, สันตติ หรือ/และ ชรตา, อนิจจตา เป็น ธัมมายตนะ, ธัมมธาตุ

ปัญหาทสุสนติก

การประหาณอกุศลธรรม

ของมรรคเบื้องบน ๓ นั้น มี ๒ อย่าง

๑. สมุจเฉทปหาน = ละได้เด็ดขาด

๒. ตนุกรปหาน = ละได้โดยทำให้เบาบางลง

การประหาณอกุศลธรรมของสกทาคามิมรรค

มีแต่ทำให้เบาบางลง (ตนุกรปหาน) ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ

การประหาณอกุศลธรรมของอนาคามิมรรค

มีแต่สมุจเฉทปหานอย่างเดียว อกุศลธรรมนั้น ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ที่เกี่ยวด้วยกามราคะและโทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕

การประหาณอกุศลธรรมของอรหัตตมรรค

นั้นมีแต่สมุจเฉทปหานอย่างเดียว อกุศลธรรมนั้นได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ที่เกี่ยวด้วยรูปราคะ, อรูปราคะ และอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, เจตสิก ๒๑

การประหาณสังโยชน์ ๑๐ โดยลำดับแห่งมรรค

ทิฏฐิสัญโญชน์ วิจิกิจฉาสัญโญชน์ สีลัพพตปรามาสสัญโญชน์ อิสสาสัญโญชน์ มัจฉริยสัญโญชน์

พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค

กามราคสัญโญชน์ ปฏิฆสัญโญชน์

พึงประหาณโดยอนาคามิมรรค

มานสัญโญชน์ ภวราคสัญโญชน์ อวิชชาสัญโญชน์

พึงประหาณโดยอรหัตตมรรค

การประหาณสัญโญชน์ ๑๐

โดยมรรคทั้ง ๔ (สุตตันตนัย)

สัญโญชน์ ๕ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส และกามราคะ ปฏิฆะ ที่นำไปสู่อบาย

พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค

กามราคะ ปฏิฆะ ที่เป็นอย่างหยาบ ที่นอกจากอปายคมนิยะนั้น

พึงประหาณโดยสกทาคามิมรรค

กามราคะ ปฏิฆะ ที่ละเอียด

พึงประหาณโดยอนาคามิมรรค

รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

พึงประหาณโดยอรหัตตมรรค

การประหาณมัจฉริยะ ๕ อย่าง โดยมรรคทั้ง ๔

อาวาสมัจฉริยะ	การหวงแหนวัดวาอารามที่อยู่อาศัย
กุลมัจฉริยะ	การหวงแหนญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ ทายกทายิกา
ลาภมัจฉริยะ	การหวงแหนลาภสักการะ
วรรณมัจฉริยะ	การหวงแหนในความสวยงามเกียรติยศชื่อเสียง
ธรรมมัจฉริยะ	การหวงแหนในวิชาความรู้ของตน

ธรรมเหล่านี้พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค

การประหาณอกุศลกรรมบถ ๑๐ โดยมรรคทั้ง ๔

อกุศลกรรมบถ ๕ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท มิจฉาทิฏฐิ

พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค

อกุศลกรรมบถ ๓ คือ ปิสุณวาจา ผรุสวาจา พยาปาท

พึงประหาณโดยอนาคามิมรรค

อกุศลกรรมบถ ๒ คือ สัมผัปปลาปะ และอภิชฌา

พึงประหาณโดยอรหัตตมรรค

สภาวธรรมที่ไม่พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค และอริยมรรคเบื้องบน ๓ นั้น องค์ธรรมมีรูปอยู่ด้วย แต่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า *รูปี ภิกฺขเว น ตุมฺหากํ ตปฺปหฏ* ซึ่งแปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปนี้ไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย จงละรูปนั้นเสีย ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเช่นนี้มิใช่เป็นการแสดงโดยมุขยนัย ทรงแสดงโดยอุปจารนัย คือ หมายความว่า ทรงมุ่งหมายการประหาณฉันทราคะ ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยรูปเป็นอารมณ์ ไม่ได้มุ่งหมายการประหาณรูปโดยตรง เพราะรูปนั้นเป็นอัปปหาตัพพธรรม เช่น ผู้ที่มีความเข้าใจว่า เพราะมีตาจึงทำให้อยากดูอยากเห็น แล้วทำลายตาซึ่งเป็นรูปนั้นเสีย แต่ความอยากดูอยากเห็น ซึ่งเป็นรูปตัณหานั้น ก็หาได้หมดไปไม่ คงอยากดูอยากเห็นนั่นเอง แม้ผู้ที่ตาบอดมาแต่กำเนิด ก็มีความอยากดูอยากเห็นเช่นเดียวกัน ฉะนั้น รูปนี้จึงเป็น องค์ธรรมของ *เนวทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา* ได้

การประหาณนิวรณ์ ๖ โดยมรรคทั้ง ๔

กุกกุจจนิวรณ์ วิจิกิจฉานิวรณ์
พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค

กามฉันทนิวรณ์ พยาปาทนิวรณ์
พึงประหาณโดย อนาคามิมรรค

ถีนมิทธนิวรณ์ อุทธัจจนิวรณ์ อวิชชานิวรณ์
พึงประหาณโดย อรหัตตมรรค

อริยมรรคเบื้องบน ๓ ชื่อว่า ภาวนา ไม่ชื่อว่า ทัสสนะ เพราะเหตุว่า องค์มรรค ๘ ที่อยู่ในอริยมรรคเบื้องบน ๓ นี้ มีการเจริญในการประหาณกิเลสยิ่งกว่าองค์มรรค ๘ ที่อยู่ในโสดาปัตติมรรค ฉะนั้น จึงชื่อว่า ภาวนา สำหรับการเห็นอารมณ์นั้น ไม่ได้เห็นอารมณ์ที่เป็นพิเศษไปจากอารมณ์ของโสดาปัตติมรรค คงเห็นแต่อารมณ์ กล่าวคือ นิพพานที่โสดาปัตติมรรคเห็นมาแล้ว ฉะนั้น จึงไม่ชื่อว่า ทัสสนะ

การประหาณอกุศลธรรม

ของโสดาปัตติมรรคมี ๒ อย่าง คือ

๑. สมุจเฉทปหาน = ละได้เด็ดขาด
๒. ตนุกรปหาน = ละได้โดยทำให้เบาบางลง

อกุศลธรรมที่โสดาปัตติมรรคประหาณได้เด็ดขาด ได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๒๒

อกุศลธรรมที่โสดาปัตติมรรคประหาณโดยทำให้เบาบางลง ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย (อปายคมนิย)

ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ แบ่งเป็น ๕ ประเภท

ประหาณโดยมรรคทั้ง ๔ คือ

๑. ที่เป็นอปายคมนิย	ประหาณโดย	โสดาปัตติมรรค
๒. ที่เป็นโอฬาริกะ	”	สกทาคามิมรรค
๓. สุขุมะที่เป็น กามราคะ	”	อนาคามิมรรค
๔. สุขุมะที่เป็น รูปราคะ	”	อรหัตตมรรค
๕. สุขุมะที่เป็น อรูปราคะ	”	อรหัตตมรรค

โทสมูลจิต ๒ แบ่งเป็น ๓ ประเภท

ประหาณโดย มรรคทั้ง ๔ คือ

๑. ที่เป็นอปายคมนิย	ประหาณโดย	โสดาปัตติมรรค
๒. โอฬาริกะ	”	สกทาคามิมรรค
๓. สุขุมะ	”	อนาคามิมรรค

การประหาณวิปัลลาสธรรม ๑๒ โดยมรรคทั้ง ๔

วิปัลลาสธรรม ๘

ในอนิจจธรรมมี ๓	ได้แก่	นิจจสัญญาวิปัลลาส
		นิจจจิตตวิปัลลาส
		นิจจทิฏฐิวิปัลลาส
ในอนัตตธรรมมี ๓	ได้แก่	อัตตสัญญาวิปัลลาส
		อัตตจิตตวิปัลลาส
		อัตตทิฏฐิวิปัลลาส
ในทุกขธรรมมี ๑	ได้แก่	สุขทิฏฐิวิปัลลาส
ในอสุภธรรมมี ๑	ได้แก่	สุภทิฏฐิวิปัลลาส
รวม ๘ นี้		*พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค*
ในอสุภธรรมมี ๒	ได้แก่	สุภสัญญาวิปัลลาส สุภจิตตวิปัลลาส
		พึงประหาณโดย อนาคามิมรรค
ในทุกขธรรม ๒	ได้แก่	สุขสัญญาวิปัลลาส สุขจิตตวิปัลลาส
		พึงประหาณโดย อรหัตตมรรค

การประหาณมิจฉัตตธรรม ๑๐ โดยมรรคทั้ง ๔

มิจฉัตตธรรม ๔ คือ
มิจฉาทิฏฐิ มุสาวาท มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ
พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค

มิจฉัตตธรรม ๓ คือ
มิจฉาสังกัปปะ ปิสุณวาจา ผรุสวาจา
พึงประหาณโดยอนาคามิมรรค

มิจฉัตตธรรม ๖ คือ
สัมผัปปลาปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ
มิจฉาสมาธิ มิจฉาวิมุตติ มิจฉาญาณะ
พึงประหาณโดยอรหัตตมรรค

๑. กุสลติก

วจนัตถะและคำอธิบายในกุศล อกุศล และอพยากตะ

๑. กุจฺฉิเต ปาปธมฺเม สลยติ กมฺเปติ วิทฺธเสตีติ = กุสลํ
ธรรมชาติใดย่อมทำให้หวั่นไหวหรือย่อมทำลายซึ่งบาปธรรมอันบัณฑิตทั้งหลายพึงเกลียด ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า กุศล

๒. น กุสลํ = อกุสลํ
ธรรมชาติที่ไม่ใช่กุศล ชื่อว่า อกุศล

๓. น พฺยากโต = อพฺยากโต
ธรรมที่ไม่ได้ทรงแสดงโดยความเป็นกุศล อกุศล ทรงแสดงเป็นอย่างอื่น ชื่อว่า อพยากตะ

เหตุผลในการแสดงกุสลติก ก่อนติกะอื่นๆ

เหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงแสดง **กุสลติก** ก่อนติกะอื่นๆ มี ๓ ประการ คือ

๑. ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ เหล่านี้ รวมเข้าในกุสลติกได้ทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ
๒. กุศล อกุศล อพยากตธรรม ทั้ง ๓ ปรากฏเป็นส่วนๆ ไม่ปะปนกัน
๓. ในกุสลติกนี้ กุศลธรรม คือ ธรรมที่ดี และไม่มีโทษ ตั้งอยู่ในเบื้องแรก, อาศัยเหตุ ๓ ประการนี้ พระองค์จึงทรงแสดง **กุสลติก** ก่อนติกะอื่นๆ

เหตุผลที่ทรงแสดง กุศล อกุศล อพยากตธรรม ตามลำดับในกุสลติก

เหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงแสดงกุศลธรรมก่อนอกุศล อพยากตธรรมนั้น มี ๓ ประการ คือ

๑. กุศลธรรมเป็นธรรมที่ให้ผลเป็นความสุข ฉะนั้นจึงเป็นธรรมอันประเสริฐประการหนึ่ง
๒. เป็นธรรมอันน่าสรรเสริญประการหนึ่ง
๓. เป็นธรรมอันนำประโยชน์มาสู่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งในภพนี้และภพหน้าอีกประการหนึ่ง

---

๒. เวทนาติก

ในเวทนาติกนั้น เวทนาเจตสิกทั้งหมดเป็นติกวิมุต เพราะเหตุว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงว่า สุขเวทนา ธมฺมา, ทุกฺขเวทนา ธมฺมา, อุเปกฺขาเวทนา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา แต่ทรงแสดงว่า สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา, ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา คือ สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วย สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนาเท่านั้น และสุขเวทนาก็ประกอบกับสุขเวทนาไม่ได้ ทุกขเวทนาก็ประกอบกับทุกขเวทนาไม่ได้ อุเบกขาเวทนาก็ประกอบกับอุเบกขาเวทนาไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เวทนาเจตสิกทั้งหมดจึงต้องเป็นติกวิมุต

คำว่า **ขันธวิมุต** หมายความว่า เป็น ธรรมที่พ้นจากขันธ์ทั้ง ๕
คำว่า **สัจจวิมุต** หมายความว่า เป็น ธรรมที่พ้นจากสัจจะทั้ง ๔
คำว่า **ติกวิมุต** หมายความว่า เป็น ธรรมที่พ้นจากบททั้ง ๓ ในติกะ

ธรรมที่เป็นวิมุตทั้ง ๓ นี้ ขันธวิมุต และสัจจวิมุต มีองค์ธรรมแน่นอน ส่วนติกวิมุตมีองค์ธรรมไม่แน่นอน

*** เวทนา หมายความว่า การเสวยอารมณ์, ความรู้สึก คำว่า เวทนา มี ๒ บท คือ เวทยิตบทหนึ่ง และเวทนาบทหนึ่ง**
เวทยิต (วิท อนุภวเน + ณฺย + อิ + ต) เวทนา, การเสวยอารมณ์, ความรู้สึก (เวทยตีติ = เวทยิตํ) สุข และทุกข์เป็นต้นที่บุคคลเสวยชื่อว่า เวทยิตะ
เวทนา (วิท อนุภวเน + ยุ + อา) เวทนา, การเสวยอารมณ์, ความรู้สึก (เวทยตีติ = เวทนา) สุขและทุกข์เป็นต้นที่บุคคลเสวยชื่อว่า เวทนา

๓. วิปากติก

คำว่า **พิเศษกว่ากันและกัน** หมายความว่า ให้ผลไม่เหมือนกันนั้นเอง กล่าวคือ กุศลให้ผลเป็นอิฏฐะ เป็นของดีน่าปรารถนา อกุศลให้ผลเป็นอนิษฐะเป็นของไม่ดี ไม่น่าปรารถนา วจนัตถะของ **วิบาก** คือ อญฺญมญฺญวิสิฏฐานำ กุสลากุสลานำ ปากาติ = วิปากา ธรรมทั้งหลายที่เป็นผลของกุศล และ อกุศลที่พิเศษกว่ากันและกัน ชื่อว่า วิบาก
วิบากคือผลมี ๒ อย่าง คือ ๑. มุขยผล เป็นผลโดยตรง ได้แก่วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ ๒. สามัญญผล เป็นผลโดยสามัญ ได้แก่ กัมมชรูป

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเวทนาติกกับวิปากติกแล้ว ในเวทนาติกก็มีคำว่า เวทนา อยู่ทั้ง ๓ ในวิปากติกก็มีคำว่า วิปาก อยู่ในบททั้ง ๓ เช่นเดียวกัน แต่ในเวทนาติกนั้น ชื่อว่า สพฺพลทฺธนามติก ส่วนในวิปากติกนั้น ชื่อว่า อาทิลทฺธนามติก ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุว่า ในเวทนาติกนั้น เวทนาเจตสิกไม่ได้เป็นองค์ธรรมอยู่ในบททั้ง ๓ ก็จริง แต่ก็เป็นประธานโดยตรงอยู่ในบททั้ง ๓ ฉะนั้นจึงชื่อว่า สพฺพลทฺธนามติก ส่วนวิปากติกนั้น ถึงแม้จะมีคำว่า วิปาก อยู่ในบททั้ง ๓ ก็จริง แต่วิปากธรรมนั้น ไม่เป็นประธานในบททั้ง ๓ คงเป็นประธานโดยตรงอยู่เฉพาะปฐมบทเท่านั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า อาทิลทฺธนามติก

อธิบายคำว่า **ธมฺม ธมฺมา** ในทุติยบทนั้นคือ คำว่า ธมฺม บทแรกแปลว่า ธรรมที่ทรงไว้ คือธรรมที่เป็นเหตุ เมื่อรวมกับคำว่า วิปาก ก็แปลว่า ธรรมที่ทรงไว้ซึ่งวิบาก หรือธรรมที่เป็นเหตุให้วิบากเกิดนั้นเอง ดังมีวจนัตถะว่า วิปากำ ธาเรนฺตีติ = วิปากธมฺโม ธรรมใดที่ทรงไว้ซึ่งวิบาก คือ เป็นเหตุให้วิบากเกิด ฉะนั้น ธรรมนั้นชื่อว่า วิปากธรรม

.....

๔. อุปาทินฺนติก

อุปาทินฺนุปาทานิยา ธมฺมา เมื่อแยกบทแล้วคงได้ ๓ บท คือ อุปาทินฺน + อุปาทานิย + ธมฺมา อุปาทินฺน แปลว่า ธรรมที่ กรรม อันตัณหาและทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น ยึดไว้โดยความเป็นผล องค์ธรรม ได้แก่ โลกียวิปากจิต ๓๒, เจตสิก ๓๕, กัมมชรูป ๒๐
อุปาทานิย แปลว่า ธรรมที่ เป็นประโยชน์ของอุปาทาน คือเป็นอารมณ์ของอุปาทาน องค์ธรรม ได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธมฺมา แปลว่า สภาวธรรมทั้งหลาย องค์ธรรม ได้แก่ ปรมัตถธรรมทั้งหมด

ในอุปาทินฺนติกที่แสดงกัมมชรูป ๒๐, จิตตชรูป ๑๗, อุตุชรูป ๑๕, อาหารชรูป ๑๔ นั้น เพราะนับอุปัจจยะ และสันตติเข้าด้วย เพราะเมื่อ กัมมชะ จิตตชะ อุตุชะ อาหารชะนิปผันนรูปเกิดขึ้นเวลาใด เวลานั้นอุปัจจยะ และสันตติทั้ง ๒ นี้ ก็ปรากฏด้วย ส่วนเมื่อแยกอายตนะ และธาตุแล้ว นับ ชรตา อนิจจตา ด้วยก็เพราะว่า กัมมชนิปผันนรูป เป็นต้น เกิดขึ้นแล้วลักษณะรูป ๔ ย่อมมีปรากฏตามลำดับ ที่ไม่นับตั้งแต่แรก เพราะนิปผันนรูปขณะเกิดขึ้นนั้น ชรตา อนิจจตายังไม่มี ต่อเมื่อขณะตั้งอยู่ จึงชื่อว่า ชรตารูป และเมื่อขณะดับจึงชื่อว่า อนิจจตารูป และชรตา อนิจจตา ทั้ง ๒ นี้ ก็เป็นสุขุมรูป ซึ่งเป็นธัมมายตนะ และธัมมธาตุ ฉะนั้น จึงต้องนับเข้าด้วย

๕. สงฺกิลิฏฺฐติก

ใน สงฺกิลิฏฺฐติก นี้ จำแนกธรรม ออกได้เป็น ๖ ประเภท คือ

๑.) สงฺกิเลส ธรรมที่ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ กิเลส ๑๐ มี โลภะ, โทสะ, โมหะ, ทิฏฐิ, มานะ, วิจิกิจฉา, ถีนะ, อหิริกะ, อโนตตัปปะ และ อุทธัจจะ

๒.) สงฺกิลิฏฺฐ ธรรมที่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗

๓.) สงฺกิเลสิก ธรรมที่เป็นอารมณ์ของกิเลส ได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒ และ รูป ๒๘

๔.) อสงฺกิเลส ธรรมที่ไม่ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๒ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐), รูป ๒๘ และ นิพพาน

๕.) อสงฺกิลิฏฺฐ ธรรมที่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘ และ นิพพาน

๖.) อสงฺกิเลสิก ธรรมที่ไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส หรือไม่เป็นที่อาศัยเกิดของความเศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖ และ นิพพาน

วจนัตถะของคำว่า สงฺกิเลส คือ สงฺกิเลเสตีติ = สงฺกิเลโส ธรรมใดมีสภาพทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สงฺกิเลส องค์ธรรม ได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐
วจนัตถะของคำว่า สงฺกิลิฏฺฐ คือ สงฺกิเลเสน สมนฺนาคตาติ = สงฺกิลิฏฺฐา ธรรมเหล่าใดย่อมบริบูรณ์ด้วยกิเลส ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สงฺกิลิฏฺฐ องค์ธรรม ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗
วจนัตถะของคำว่า สงฺกิเลสิก คือ อตฺตานำ อารมฺมณำ กตฺวา ปวตฺตเนน สงฺกิเลสำ อรหนฺตีติ = สงฺกิเลสิกา ธรรมเหล่าใดย่อมควรแก่การได้ซึ่งกิเลส เพราะกิเลสเหล่านั้นเกิดขึ้น โดยอาศัยการกระทำตนให้เป็นอารมณ์ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สงฺกิเลสิก องค์ธรรม ได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘

.....

๖. สวิตกฺกติก

ใน สวิตกฺกติก นี้ จำแนกธรรม ออกได้เป็น ๘ ประเภท คือ

๑.)	สวิตักกธรรม	ธรรมที่เกิดพร้อมด้วยวิตก	ได้แก่	กามจิต ๔๔ (เว้นทวิ.๑๐), ปฐมฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นวิตก.)
๒.)	สวิจารธรรม	ธรรมที่เกิดพร้อมด้วยวิจาร	ได้แก่	กามจิต ๔๔ (เว้นทวิ.๑๐), ปฐมฌานจิต ๑๑, ทุติยฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจาร.)
๓.)	อวิตักกธรรม	ธรรมที่ไม่เกิดพร้อมด้วยวิตก	ได้แก่	ทวิ.๑๐, ทุติยฌานจิต ๑๑, ตติยฌานจิต ๑๑, จตุตถฌานจิต ๑๑, ปัญจมฌานจิต ๒๓, เจตสิก ๓๗, และวิตก เจตสิก ๕๕, รูป ๒๘ และนิพพาน
๔.)	อวิจารธรรม	ธรรมที่ไม่เกิดพร้อมด้วยวิจาร	ได้แก่	ทวิ.๑๐, ตติยฌานจิต ๑๑, จตุตถฌานจิต ๑๑, ปัญจมฌานจิต ๒๓, เจตสิก ๓๖, และวิจารเจตสิก ๖๖, รูป ๒๘ และนิพพาน
๕.)	สวิตักกสวิจารธรรม	ธรรมที่เกิดพร้อมด้วยวิตกและวิจาร	ได้แก่	กามจิต ๔๔ (เว้นทวิ.๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๕๐ (เว้นวิตก.และวิจาร.) (ปรากฏในปฐมบท)
๖.)	สวิตักกอวิจารธรรม	ธรรมที่มีวิตก ไม่มีวิจาร	ได้แก่	วิจารเจตสิก ๕๕ ที่ใน สวิตักกจิต ๕๕ (ปรากฏในติกวิมุต)
๗.)	สวิจารอวิตักกธรรม	ธรรมที่มีวิจาร ไม่มีวิตก	ได้แก่	ทุติยฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๓๖ (เว้นวิจาร.) และวิตกเจตสิก ๕๕ (ปรากฏในทุติยบท)
๘.)	อวิตักกอวิจารธรรม	ธรรมที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร	ได้แก่	ทวิ.๑๐, ตติยฌานจิต ๑๑, จตุตถฌานจิต ๑๑, ปัญจมฌานจิต ๒๓, เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๑๑ ที่ในทุติยฌานจิต ๑๑, รูป ๒๘ และนิพพาน (ปรากฏในตติยบท)

๗. ปีติติก

ใน ปีติติก นี้ จำแนกธรรม ออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑.)	สัปปีติกธรรม	ธรรมที่มีปีติ	ได้แก่	โสมนัสสหคตจิต ๕๑ (เว้นจตุตถฌานจิต ๑๑), เจตสิก ๔๖ (เว้นปีติ.)
๒.)	นิปปีติกธรรม	ธรรมที่ไม่มีปีติ	ได้แก่	อุเบกขาสหคตจิต ๕๕, โทสมูลจิต ๒, กายวิญญาณจิต ๒, จตุตถฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นปีติ.) และปีติเจตสิก ๕๑, รูป ๒๘, นิพพาน
๓.)	สัปปีติกสุข	ความสุขที่ประกอบด้วยปีติ	ได้แก่	สุขเวทนา ๕๑ ที่อยู่ใน กามโสมนัส.๑๘, ปฐมฌานจิต ๑๑, ทุติยฌานจิต ๑๑, ตติยฌานจิต ๑๑
๔.)	นิปปีติกสุข	ความสุขที่ไม่ประกอบด้วยปีติ	ได้แก่	สุขเวทนา ๑๒ ที่อยู่ใน สุขสหคตกายวิญญาณจิต ๑, จตุตถฌานจิต ๑๑

.....

๑๗. อุปฺปนฺนติก

ใน อุปฺปนฺนติก ที่นิพพานเป็นติกวิมุตนั้น เพราะนิพพานเป็นกาลวิมุต คือพ้นจากกาลทั้ง ๓ หมายความว่า สภาพของนิพพานนี้ กำลังเกิดก็ไม่ใช่ จะเกิดก็ไม่ใช่ เกิดแล้วก็ไม่ใช่ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสภาพของนิพพานนั้น ก็คือความดับแห่ง จิต เจตสิก รูป ของผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นการดับครั้งสุดท้าย ไม่เกิดอีกต่อไปนั่นเอง นี้แหละชื่อว่าพระนิพพาน ดังพระพุทธองค์ทรงแสดงว่า **นิพฺพานํ น วตฺตพฺพ อุปฺปนฺนนฺติปิ อนุปฺปนฺนนฺติปิ อุปฺปาทีติปิ** สภาพของพระนิพพานนั้น กล่าวไม่ได้ว่า กำลังเกิด จะเกิด หรือเกิดแล้ว

<u>แสดงธรรมดังต่อไปนี้</u>

ก.	ธรรมที่เป็น	**อุปฺปนฺนา ธมฺมา**	ได้	แต่เป็น **อนุปฺปนฺนา ธมฺมา** ไม่ได้	=	ได้แก่	จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่กำลังเกิดขึ้นปรากฏอยู่
ข.	”	**อนุปฺปนฺนา ธมฺมา**	ได้	แต่เป็น **อุปฺปนฺนา ธมฺมา** ไม่ได้	=	ได้แก่	อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๒, จิตตชรูป ๑๗, อุตุชรูป ๑๕, อาหารชรูป ๑๔ ที่จะเกิด
ค.	”	**อุปฺปนฺนา ธมฺมา**	และ **อนุปฺปนฺนา ธมฺมา** ได้ทั้ง ๒		=	ไม่มี	
ง.	”	**อุปฺปนฺนา ธมฺมา**	และ **อนุปฺปนฺนา ธมฺมา** ไม่ได้ทั้ง ๒		=	ได้แก่	วิปากจิต ๓๖, เจตสิก ๓๘, กัมมชรูป ๒๐ ที่จะเกิด และจิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่ดับไปแล้ว นิพพาน
ก.	ธรรมที่เป็น	**อุปฺปนฺนา ธมฺมา**	ได้	แต่เป็น **อุปฺปาทิโน ธมฺมา** ไม่ได้	=	ได้แก่	จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่กำลังเกิดขึ้นปรากฏอยู่
ข.	”	**อุปฺปาทิโน ธมฺมา**	ได้	แต่เป็น **อุปฺปนฺนา ธมฺมา** ไม่ได้	=	ได้แก่	วิปากจิต ๓๖, เจตสิก ๓๘, กัมมชรูป ๒๐ ที่จะเกิด
ค.	”	**อุปฺปนฺนา ธมฺมา**	และ **อุปฺปาทิโน ธมฺมา** ได้ทั้ง ๒		=	ไม่มี	
ง.	”	**อุปฺปนฺนา ธมฺมา**	และ **อุปฺปาทิโน ธมฺมา** ไม่ได้ทั้ง ๒		=	ได้แก่	อกุศลจิต ๑๒, กิริยาจิต ๒๑, เจตสิก ๕๒, จิตตชรูป ๑๗, อุตุชรูป ๑๕, อาหารชรูป ๑๔ ที่จะเกิด และจิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่ดับไปแล้ว, นิพพาน

๒๒. สนิทสฺสนติก

จำแนกติกะ ๒๒ โดยสปฺปเทสติก และนิปฺปเทสติก
ในติกะ ๒๒ นั้น เป็นสปฺปเทสติก ๙ คือ

๑. เวทนาติก ๒. สวิตกฺกติก ๓. ปีติติก
๔. ปริตฺตารมฺมณติก ๕. มคฺคารมฺมณติก ๖. อุปฺปนฺนติก
๗. อตีตติก ๘. อตีตารมฺมณติก ๙. อชฺฌตฺตารมฺมณติก

เป็นนิปฺปเทสติก ๑๓ คือ

๑. กุสลติก ๒. วิปากติก ๓. อุปาทินฺนติก
๔. สงฺกิลิฏฺฐติก ๕. ทสฺสนติก ๖. ทสฺสนเหตุติก
๗. อาจยคามิติก ๘. เสกฺขติก ๙. ปริตฺตติก
๑๐. หีนติก ๑๑. มิจฺฉตฺตติก ๑๒. อชฺฌตฺตติก
๑๓. สนิทสฺสนติก

ในติกะที่มีองค์ธรรมเหมือนกันทั้ง ๓ บท ได้แก่ อตีตติก
และบทที่มีองค์ธรรมเป็นอกุศลธรรม มี ๘ บท คือ

๑. อกุสลา ธมฺมา ๒. สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา ธมฺมา
๓. ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา ๔. ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา
๕. ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา ๖. ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา
๗. หีนา ธมฺมา ๘. มิจฺฉตฺตนิยตา ธมฺมา

ในติกมาติกา บทที่มีองค์ธรรมเป็นปรมัตถธรรมจำพวกเดียวนั้น มี ๒ บท คือ

๑. สนิทสฺสนสปฺปฏิฆา ธมฺมา ๒. อนิทสฺสนสปฺปฏิฆา ธมฺมา

- จบสรุปสำหรับท่องจำ -

๑. กุสลติก

ปฐมบท กุสลา ธมฺมา

ธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ (นิสฺสตฺต นิชฺชีว สภาวา) ซึ่งมีลักษณะไม่มีโทษ ให้ผลเป็นความสุข มีอยู่ (สวิชฺชนฺติ)

องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, เจตสิก ๓๘

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	กุศลจิต ๒๑ เป็น มนายตนะ	กุศลจิต ๒๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียกุศลจิต ๑๗, เจตสิก ๓๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๘ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๘ เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ ที่ในปฐมฌานมรรคหรือ
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ)
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์			ที่ในทุติยฌานมรรคขึ้นไป เป็น มัคคสัจจ์
กุศลจิต ๒๑ เป็น วิญญาณขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท อกุสลา ธมฺมา

ธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ (นิสฺสตฺต นิชฺชีว สภาวา) ซึ่งมีลักษณะเป็นไปพร้อมด้วยโทษ และให้ผลเป็นความทุกข์ มีอยู่ (สวิชฺชนฺติ)

องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ)
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ตติยบท อพฺยากตา ธมฺมา

ธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ (นิสฺสตฺต นิชฺชีว สภาวา) ซึ่งพระพุทธองค์ไม่ได้ทรงแสดงโดยความเป็นกุศล อกุศล แต่ได้ทรงแสดงโดยความเป็นอย่างอื่นมีอยู่ (สวิชฺชนฺติ)

องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์

ในเจตสิก ๓๘ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖	เป็น สังขารขันธ์
วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	เป็น วิญญาณขันธ์
นิพพาน	เป็น ขันธวิมุต

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น รูปายตนะ
สัททารมณ์	เป็น สัททายตนะ
คันธารมณ์	เป็น คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น โผฏฐัพพายตนะ
วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	เป็น มนายตนะ
เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น รูปธาตุ
สัททารมณ์	เป็น สัททธาตุ
คันธารมณ์	เป็น คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น โผฏฐัพพธาตุ

ในวิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒	เป็น กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น มโนธาตุ
วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙	เป็น มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ

โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๕ (เว้นวิรตี.๓), รูป ๒๘	เป็น ทุกขสัจจ์
นิพพาน	เป็น นิโรธสัจจ์
ผลจิตตุปบาท ๓๗	เป็น สัจจวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลฺทนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **กุสล** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. เวทนาติก

ปฐมบท สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยสุขเวทนา โดยลักษณะทั้ง ๔ มีเอกุปฺปาทตา เป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ สุขสหคตจิต ๖๓, เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๓ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	สุขสหคตจิต ๖๓ เป็น มนายตนะ	ในสุขสหคตจิต ๖๓ นั้น	โลกียสุขสหคตจิต ๓๑, เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	สุขสหคตกายวิญญาณจิต ๑ เป็น กายวิญญาณธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็น สังขารขันธ์		สุขสหคตจิตที่เหลือ ๖๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคสุขสหคตจิต ๑๖ เป็น มัคคสัจจ์
สุขสหคตจิต ๖๓ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๖ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยทุกขเวทนา โดยลักษณะทั้ง ๔ มีเอกุปฺปาทตา เป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทุกขสหคตจิต ๓, เจตสิก ๒๑ (เว้นเวทนา.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๓ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๒๑ นั้น	ทุกขสหคตจิต ๓ เป็น มนายตนะ	ในทุกขสหคตจิต ๓ นั้น	ทุกขสหคตจิต ๓, เจตสิก ๒๑ เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๒๑ เป็น ธัมมายตนะ	ทุกขสหคตกายวิญญาณจิต ๑ เป็น กายวิญญาณธาตุ	
เจตสิกที่เหลือ ๒๐ เป็น สังขารขันธ์		โทสมูลจิต ๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
ทุกขสหคตจิต ๓ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๒๑ เป็น ธัมมธาตุ	

ตติยบท อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนาซึ่งไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข โดยลักษณะทั้ง ๔ มีเอกุปฺปาทตา เป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕, เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๗ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๗ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็น มนายตนะ	ในอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ นั้น	โลกียอุเบกขาสหคตจิต ๔๗,
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็น สังขารขันธ์		โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็น วิญญาณขันธ์		ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ใน
		ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	มัคคอุเบกขาสหคตจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๖, ผลจิตตุปบาท ๓๓ เป็น สัจจวิมุต
		อุเบกขาสหคตจิตที่เหลือ ๔๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	

สุขเวทนาเจตสิก ๖๓, ทุกขเวทนาเจตสิก ๓, อุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **สพฺพลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **เวทนา** ที่ตั้งอยู่ในบททั้ง ๓ เป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

เหตุที่เวทนาเจตสิก เป็นติกวิมุต

เพราะเหตุว่า พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงแสดงว่า สุขเวทนา ธมฺมา, ทุกฺขเวทนา ธมฺมา, อุเปกฺขาเวทนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา แต่ทรงแสดงว่า สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา, ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา คือสภาวธรรมทั้งหลายที่ ประกอบด้วย สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนาเท่านั้น และสุขเวทนาก็ประกอบกับสุขเวทนาไม่ได้ ทุกขเวทนาก็ประกอบกับทุกขเวทนาไม่ได้ อุเบกขาเวทนาก็อุเบกขาเวทนาไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เวทนาเจตสิกทั้งหมดจึงเป็น ติกวิมุต

๓. วิปากติก

ปฐมบท วิปากา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นผลของกุศล และอกุศลซึ่งพิเศษกว่ากันและกัน มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิต ๓๖, เจตสิก ๓๘

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	วิปากจิต ๓๖ เป็น มนายตนะ	ในวิปากจิต ๓๖ นั้น	โลกียวิปากจิต ๓๒, เจตสิก ๓๕ (เว้นวิรตี.๓) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๘ เป็น ธัมมายตนะ	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์		ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	
วิปากจิต ๓๖ เป็น วิญญาณขันธ์		ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	
		กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ	
		สัมปฏิจฉนจิต ๒ เป็น มโนธาตุ	
		วิปากจิตที่เหลือ ๒๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๓๘ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท วิปากธมฺม ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพให้ผลเกิดขึ้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, เจตสิก ๕๒

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗,
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑ เป็น วิญญาณขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็น สัจจวิมุต

ตติยบท เนววิปากนวิปากธมฺม ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นผลของกุศล และอกุศลซึ่งพิเศษกว่ากันและกัน และไม่มีสภาพให้ผลเกิดขึ้น มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๕, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๓ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์
ในเจตสิก ๓๕ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๓	เป็น	สังขารขันธ์
กิริยาจิต ๒๐	เป็น	วิญญาณขันธ์
นิพพาน	เป็น	ขันธวิมุต

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น	โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น	กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ
สัททารมณ์	เป็น	สัททายตนะ
คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพยตนะ
กิริยาจิต ๒๐	เป็น	มนายตนะ
เจตสิก ๓๕, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	เป็น	ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๓ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น	โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น	กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น	รูปธาตุ
สัททารมณ์	เป็น	สัททธาตุ
คันธารมณ์	เป็น	คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น	รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพธาตุ

ในกิริยาจิต ๒๐ นั้น

ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น	มโนธาตุ
กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๓๕, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	เป็น	ธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ

กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๕, รูป ๒๘	เป็น	ทุกขสัจจ์
นิพพาน	เป็น	นิโรธสัจจ์

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **วิปาก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

วจนัตถะของคำว่า วิบาก คือ อญฺญมญฺญวิสิฏฺฐานำ กุสลากุสลานำ ปากาติ = วิปากา
ธรรมทั้งหลายที่เป็นผลของกุศล และอกุศลที่พิเศษกว่ากันและกันชื่อว่า วิบาก

คำว่า วิบาก คือ ผลนั้น มี ๒ อย่างคือ ๑. มุขยผล เป็นผลโดยตรง ได้แก่ วิปากจิต ๓๖, เจตสิก ๓๘
๒. สามัญญผล เป็นผลโดยสามัญ ได้แก่ กัมมชรูป

๔. อุปาทินฺนติก

ปฐมบท อุปาทินฺนุปาทานิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กรรม (อันตัณหาและทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ยึดไว้โดยความเป็นผล และเป็นอารมณ์ของอุปาทานได้ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลกียวิปากจิต ๓๒, เจตสิก ๓๕, กัมมชรูป ๒๐

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ

กัมมชรูป ๒๐ เป็นรูปขันธ์

ในเจตสิก ๓๕ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๓	เป็น	สังขารขันธ์
โลกียวิปากจิต ๓๒	เป็น	วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๑ คือ

ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น	โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น	กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ
คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ

โลกียวิปากจิต ๓๒ เป็น มนายตนะ

เจตสิก ๓๕, สุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑

ได้แก่ อาโป อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๗ คือ

ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น	โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น	กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น	รูปธาตุ
คันธารมณ์	เป็น	คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น	รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพธาตุ

ในโลกียวิปากจิต ๓๒ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น	จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น	โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น	ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น	ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒	เป็น	กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒	เป็น	มโนธาตุ
วิปากจิตที่เหลือ ๒๐	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ

เจตสิก ๓๕, สุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑

ได้แก่ อาโป อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๑ คือ

โลกียวิปากจิต ๓๒, เจตสิก ๓๕, กัมมชรูป ๒๐ เป็น

ทุกขสัจจ์

ทุติยบท อนุปาทินฺนุปาทานิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กรรม (อันตัณหาและทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้ยึดไว้โดยความเป็นผล แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทานได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๒, จิตตชรูป ๑๗, อุตุชรูป ๑๕, อาหารชรูป ๑๔
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๗ ธาตุ ๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๗ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ติชรูป เป็น รูปขันธ์	ในติชรูปนั้น	ในติชรูปนั้น	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, กิริยาจิต ๒๐,
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ	รูปารมณ์ เป็น รูปธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), และติชรูป เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ	สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ	คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	รสารมณ์ เป็น รสายตนะ	รสารมณ์ เป็น รสธาตุ	
อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗,	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	
กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	เป็น โผฏฐัพพายตนะ	เป็น โผฏฐัพพธาตุ	
	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗,	ในกิริยาจิต ๒๐ นั้น	
	กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ	ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗,	
	ได้แก่ อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ	กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
	กายวิญญัตติ วจีวิญญัตติ	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒	
	ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา	ได้แก่ อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ	
	อุปัจจยะ สันตติ หรือและ	กายวิญญัตติ วจีวิญญัตติ	
	ชรตา อนิจจตา	ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา	
	เป็น ธัมมายตนะ	อุปัจจยะ สันตติ หรือและ	
		ชรตา อนิจจตา	
		เป็น ธัมมธาตุ	

ตติยบท อนุปาทินฺนอนุปาทานิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กรรม (อันตัณหาและทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้ยึดไว้โดยความเป็นผล และไม่เป็นประโยชน์ คือไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น			
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทินฺน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๕. สงฺกิลิฏฺฐติก

ปฐมบท สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน และเป็นที่อาศัยเกิดของกิเลส หรือเป็นอารมณ์ของกิเลสได้ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ			**อายตนะ ๒ คือ**			**ธาตุ ๒ คือ**			**สัจจะ ๒ คือ**		
ในเจตสิก ๒๗ นั้น											
เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์	อกุศลจิต ๑๒	เป็น	มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ)	เป็น	ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์	เจตสิก ๒๗	เป็น	ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗	เป็น	ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก	เป็น	สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๒๕	เป็น	สังขารขันธ์									
อกุศลจิต ๑๒	เป็น	วิญญาณขันธ์									

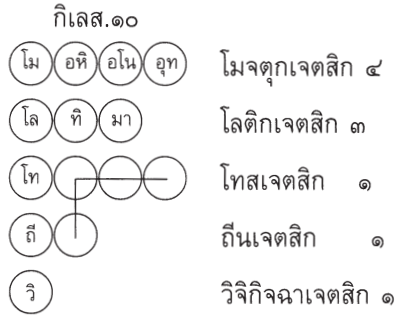

ทุติยบท อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิเลสิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน แต่เป็นที่อาศัยเกิดของกิเลส หรือเป็นอารมณ์ของกิเลสได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์
ในเจตสิก ๓๘ นั้น

เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์
โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒,
กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ
โสตปสาท เป็น โสตายตนะ
ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ
กายปสาท เป็น กายายตนะ
รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ
สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ
คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ
รสารมณ์ เป็น รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์
เป็น โผฏฐัพพายตนะ
โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒,
กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ
เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท เป็น จักขุธาตุ
โสตปสาท เป็น โสตธาตุ
ฆานปสาท เป็น ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท เป็น ชิวหาธาตุ
กายปสาท เป็น กายธาตุ
รูปารมณ์ เป็น รูปธาตุ
สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ
คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ
รสารมณ์ เป็น รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์
เป็น โผฏฐัพพธาตุ
ในโลกียวิปากจิต ๓๒,
กิริยาจิต ๒๐ นั้น
จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑
เป็น มโนธาตุ
โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐
กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๑ คือ

โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒,
กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘
เป็น ทุกขสัจจ์

ตติยบท อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิเลสิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน และไม่เป็นที่อาศัยเกิดของกิเลส หรือไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๓๖ นั้น			**อายตนะ ๒ คือ**		**ธาตุ ๒ คือ**		**สัจจะ ๒ คือ**	
เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์	โลกุตตรจิต ๘	เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘	เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน	เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน	เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน	เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔	เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๔	เป็น	สังขารขันธ์					มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗	เป็น สัจจวิมุต
โลกุตตรจิต ๘	เป็น	วิญญาณขันธ์						
นิพพาน	เป็น	ขันธวิมุต						

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **สงฺกิลิฏฺฐ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

ใน สงฺกิลิฏฺฐติก นี้ จำแนกธรรม ออกได้เป็น ๖ ประเภท คือ

๑.) สงฺกิเลส ธรรมที่ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ กิเลส ๑๐ มี โลภะ, โทสะ, โมหะ, ทิฏฐิ, มานะ, วิจิกิจฉา, ถีนะ, อหิริกะ, อโนตตัปปะ และ อุทธัจจะ
๒.) สงฺกิลิฏฺฐ ธรรมที่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗
๓.) สงฺกิเลสิก ธรรมที่เป็นอารมณ์ของกิเลส ได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒ และ รูป ๒๘
๔.) อสงฺกิเลส ธรรมที่ไม่ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๒ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐), รูป ๒๘ และ นิพพาน
๕.) อสงฺกิลิฏฺฐ ธรรมที่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘ และ นิพพาน
๖.) อสงฺกิเลสิก ธรรมที่ไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส หรือไม่เป็นที่อาศัยเกิดของความเศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖ และ นิพพาน

วจนัตถะของคำว่า สงฺกิเลส คือ สงฺกิเลเสตีติ = สงฺกิเลโส ธรรมใดมีสภาพทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สงฺกิเลส องค์ธรรม ได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐
วจนัตถะของคำว่า สงฺกิลิฏฺฐ คือ สงฺกิเลเสน สมนฺนาคตาติ = สงฺกิลิฏฺฐา ธรรมเหล่าใดย่อมบริบูรณ์ด้วยกิเลส ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สงฺกิลิฏฺฐ องค์ธรรม ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗
วจนัตถะของคำว่า สงฺกิเลสิก คือ อตฺตานำ อารมฺมณำ กตฺวา ปวตฺตเนน สงฺกิเลสำ อรหนฺตีติ = สงฺกิเลสิกา ธรรมเหล่าใดย่อมควรแก่การได้ซึ่งกิเลส เพราะกิเลสเหล่านั้นเกิดขึ้น โดยอาศัยการกระทำตนให้เป็นอารมณ์ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สงฺกิเลสิก องค์ธรรม ได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘

๖. สวิตกฺกติก

ปฐมบท สวิตกฺกสวิจารา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยวิตก และวิจาร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สวิตักกสวิจารจิต ๕๕ คือ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิ.๑๐), ปฐม.๑๑, เจตสิก ๕๐ (เว้นวิตก. วิจาร.)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๓ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๐ นั้น	สวิตักกสวิจารจิต ๕๕ เป็น มนายตนะ	ในสวิตักกสวิจารจิต ๕๕ นั้น	โลกียสวิตักกสวิจารจิต ๔๗, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๐ เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		สวิตักกสวิจารจิตที่เหลือ ๕๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคสวิตักกสวิจารจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๘ เป็น สังขารขันธ์		เจตสิก ๕๐ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๕ เป็น สัจจวิมุต
สวิตักกสวิจารจิต ๕๕ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อวิตกฺกวิจารมตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีวิตก มีแต่วิจารเท่านั้น มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ทุติยฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๓๖ (เว้นวิจาร.) และวิตกเจตสิก ๕๕ ที่ในสวิตักกสวิจารจิต ๕๕
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	ทุติยฌานจิต ๑๑ เป็น มนายตนะ	ทุติยฌานจิต ๑๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียทุติยฌานจิต ๓, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี.๓) และโลกียวิตกเจตสิก ๔๗ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖ และวิตกเจตสิก ๕๕ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖ และวิตกเจตสิก ๕๕ เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในทุติยฌานมัคคจิต ๔ และสัมมาสังกัปปมรรค คือวิตกเจตสิก ๔ ที่ในปฐมฌานมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๕, และวิตกเจตสิก ๔ ที่ในปฐมฌานผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔, และวิตกเจตสิก ๕๕ เป็น สังขารขันธ์			
ทุติยฌานจิต ๑๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ตติยบท อวิตกฺกอวิจารา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีวิตก และวิจาร มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อวิตักกอวิจารจิต ๕๕ คือ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐, ตติยฌานจิต ๑๑, จตุตถฌานจิต ๑๑, ปัญจมฌานจิต ๒๓, เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๑๑ ที่ในทุติยฌานจิต ๑๑, รูป ๒๘, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๗ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียอวิตักกอวิจารจิต ๓๑, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี.๓)
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	และโลกียวิจารเจตสิก ๓, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อวิตักกอวิจารจิต ๕๕ เป็น มนายตนะ	ในอวิตักกอวิจารจิต ๕๕ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๑๑,	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ)
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ และวิจารเจตสิก ๑๑	สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	อวิตักกอวิจารจิตที่เหลือ ๔๕ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	ที่ในมัคคอวิตักกอวิจารจิต ๑๒ เป็น มัคคสัจจ์
เป็น สังขารขันธ์		เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๑๑, สุขุมรูป ๑๖,	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๕
อวิตักกอวิจารจิต ๕๕ เป็น วิญญาณขันธ์		นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	และวิจารเจตสิก ๘ ที่ในโลกุตตรทุติยฌานจิต ๘
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			เป็น สัจจวิมุต

วิจารเจตสิก ๕๕ ที่ในสวิตักกสวิจารจิต ๕๕ เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลฑฺฒนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **สวิตกฺก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

สวิตกฺกติก จำแนกธรรมได้ ๘ ประเภท คือ

๑. สวิตักกธรรม ได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิ.๑๐), ปฐม.๑๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นวิตก.)

๒. สวิจารธรรม ได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิ.๑๐), ปฐม.๑๑, ทุติ.๑๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจาร.)

๓. อวิตักกธรรม ได้แก่ ทวิ.๑๐, ทุติ.๑๑, ตติ.๑๑, จตุตถ.๑๑, ปัญจ.๒๓, เจตสิก ๓๗ และวิตกเจตสิก ๕๕, รูป ๒๘, นิพพาน

๔. อวิจารธรรม ได้แก่ ทวิ.๑๐ ตติ.๑๑, จตุตถ.๑๑, ปัญจ.๒๓, เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๖๖, รูป ๒๘, นิพพาน

๕. สวิตักกสวิจารธรรม ได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิ.๑๐), ปฐม.๑๑, เจตสิก ๕๐ (เว้นวิตก. วิจาร.) (ปฐมบท)

๖. สวิตักกอวิจารธรรม ได้แก่ วิจารเจตสิก ๕๕ ที่ในสวิตักกสวิจารจิต ๕๕ (ติกวิมุต)

๗. สวิจารอวิตักกธรรม ได้แก่ ทุติย.๑๑, เจตสิก ๓๖ (เว้นวิจาร.) และวิตกเจตสิก ๕๕ (ทุติยบท)

๘. อวิตักกอวิจารธรรม ได้แก่ ทวิ.๑๐, ตติ.๑๑, จตุตถ.๑๑, ปัญจ.๒๓, เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๑๑ ที่ในทุติยฌานจิต ๑๑, รูป ๒๘, นิพพาน (ตติยบท)

๗. ปีติกิก

ปฐมบท ปีติสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยปีติ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ปีติสหคตจิต ๕๑ คือ กามโสมนัสสหคตจิต ๑๘, ปฐมฌานจิต ๑๑, ทุติยฌานจิต ๑๑, ตติยฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๔๖ (เว้นปีติ.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	ปีติสหคตจิต ๕๑ เป็น มนายตนะ	ปีติสหคตจิต ๕๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียปีติสหคตจิต ๒๗, เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคปีติสหคตจิต ๑๒ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๔ เป็น สังขารขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘,
ปีติสหคตจิต ๕๑ เป็น วิญญาณขันธ์			ผลจิตตุปบาท ๓๖ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท สุขสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ สุขสหคตจิต ๖๓, เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๓ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	สุขสหคตจิต ๖๓ เป็น มนายตนะ	ในสุขสหคตจิต ๖๓ นั้น	โลกียสุขสหคตจิต ๓๑, เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	สุขสหคตกายวิญญาณจิต ๑ เป็น กายวิญญาณธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็น สังขารขันธ์		สุขสหคตจิตที่เหลือ ๖๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคสุขสหคตจิต ๑๖ เป็น มัคคสัจจ์
สุขสหคตจิต ๖๓ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘,
			ผลจิตตุปบาท ๓๖ เป็น สัจจวิมุต

ตติยบท อุปกฺขาสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕, เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๗ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๗ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็น มนายตนะ	ในอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ นั้น	โลกียอุเบกขาสหคตจิต ๔๗, เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ)
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	เป็น ทุกขสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็น สังขารขันธ์		โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็น วิญญาณขันธ์		ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ)
		ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	ที่ในมัคคอุเบกขาสหคตจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๖,
		อุเบกขาสหคตจิตที่เหลือ ๔๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๓ เป็น สัจจวิมุต
		เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	

โทสมูลจิต ๒, ทุกขสหคตกายวิญญาณจิต ๑, เจตสิก ๒๒, สุขเวทนาเจ. ๑๒ ที่ในสุขสหคตกายวิญญาณจิต ๑, จตุตถฌานจิต ๑๑, อุเบกขาเวทนาเจ. ๕๕ ที่ในอุเบกขาสหคตจิต ๕๕, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **ปีติ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

ปีติติก จำแนกธรรมได้ ๔ ประเภท คือ

๑. สัปปีติกธรรม (ธรรมที่มีปีติ) ได้แก่ โสมนัสสหคตจิต ๕๑ (เว้นจตุตถฌานจิต ๑๑), เจตสิก ๔๖ (เว้นปีติ.)

๒. นิปปีติกธรรม (ธรรมที่ไม่มีปีติ) ได้แก่ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕, โทสมูลจิต ๒, กายวิญญาณจิต ๒, จตุตถฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นปีติ.) และปีติเจตสิก ๕๑, รูป ๒๘, นิพพาน

๓. สัปปีติกสุข (ความสุขที่ประกอบด้วยปีติ) ได้แก่ สุขเวทนา ๕๑ ที่อยู่ใน กามโสมนัสสหคตจิต ๑๘, ปฐมฌานจิต ๑๑, ทุติยฌานจิต ๑๑, ตติยฌานจิต ๑๑

๔. นิปปีติกสุข (ความสุขที่ไม่ประกอบด้วยปีติ) ได้แก่ สุขเวทนา ๑๒ ที่อยู่ใน สุขสหคตกายวิญญาณจิต ๑, จตุตถฌานจิต ๑๑

๘.ทสฺสนติก

ปฐมบท ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔, วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑, เจตสิก ๒๒ อันโสดาปัตติมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน) ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย (อปายคมนิย) อันโสดาปัตติมรรค พึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตนุกรปหาน)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๑ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๑, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่พึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ (โอฬาริก) อันสกทาคามิมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตนุกรปหาน) ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวด้วยกามราคะ โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ อันอนาคามิมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน) ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวด้วยรูปราคะ อรูปราคะ อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, เจตสิก ๒๑ อันอรหัตตมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๕ นั้น	อกุศลจิต ๗ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๗ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๗, เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๕ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๕ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๓ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๗ เป็น วิญญาณขันธ์			

ตติยบท เนวทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค และอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์
ในเจตสิก ๓๘ นั้น
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐
เป็น วิญญาณขันธ์
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น
จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ
โสตปสาท เป็น โสตายตนะ
ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ
กายปสาท เป็น กายายตนะ
รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ
สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ
คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ
รสารมณ์ เป็น รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์
เป็น โผฏฐัพพายตนะ
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐
เป็น มนายตนะ
เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน
เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น
โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐
ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น
จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑
เป็น มโนธาตุ
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔,
กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน
เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ

โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐,
เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, เป็น ทุกขสัจจ์
นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **ทสฺสน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๙. ทสฺสนเหตุติก

ปฐมบท ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุอันพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔, วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑, เจตสิก ๒๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑) อันโสดาปัตติมรรค พึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)
ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย (อปายคมนิย) อันโสดาปัตติมรรค พึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตนุกรปหาน)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ		**อายตนะ ๒ คือ**		**ธาตุ ๒ คือ**		**สัจจะ ๒ คือ**	
ในเจตสิก ๒๗ นั้น		อกุศลจิต ๑๑	เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๑	เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๑, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ)	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก	เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗	เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗	เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก	เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น สัญญาขันธ์						
เจตสิกที่เหลือ ๒๕	เป็น สังขารขันธ์						
อกุศลจิต ๑๑	เป็น วิญญาณขันธ์						

ทุติยบท ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุอันพึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ (โอฬาริก) อันสกทาคามิมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตนุกรปหาน)
ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวด้วยกามราคะ, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ อันอนาคามิมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)
ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวด้วยรูปราคะ อรูปราคะ อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, เจตสิก ๒๑ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑) อันอรหัตตมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ		**อายตนะ ๒ คือ**		**ธาตุ ๒ คือ**		**สัจจะ ๒ คือ**	
ในเจตสิก ๒๕ นั้น		อกุศลจิต ๗	เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๗	เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๗, เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ)	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก	เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๕	เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๕	เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก	เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น สัญญาขันธ์						
เจตสิกที่เหลือ ๒๓	เป็น สังขารขันธ์						
อกุศลจิต ๗	เป็น วิญญาณขันธ์						

ตติยบท เนวทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีเหตุอันพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค และอริมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐,
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เจตสิก ๓๘, และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒,
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โสตปสาท เป็น โสตายตนะ	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ใน	ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ	โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
โมหมูลจิต ๒ เป็น สังขารขันธ์	กายปสาท เป็น กายายตนะ	ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ	ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เป็น วิญญาณขันธ์	สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ	กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ	
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต	คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	
	รสารมณ์ เป็น รสายตนะ	เป็น มโนธาตุ	
	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔,	
	เป็น โผฏฐัพพายตนะ	กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	เจตสิก ๓๘, และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒,	
	เป็น มนายตนะ	สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
	เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒,		
	สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ		

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **ทสฺสนเหตุ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๐. อาจยคามิติก

ปฐมบท อาจยคามิโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นเหตุให้ถึงจุติ และปฏิสนธิ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, เจตสิก ๕๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗,
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อปจยคามิโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ มัคคจิต ๔, เจตสิก ๓๖
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	มัคคจิต ๔ เป็น มนายตนะ	มัคคจิต ๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็น สัจจวิมุต
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
มัคคจิต ๔ เป็น วิญญาณขันธ์			

ตติยบท เนวาจยคามินาปจยคามิโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นเหตุให้ถึงจุติ ปฏิสนธิ และพระนิพพาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐,
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เจตสิก ๓๕ (เว้นวิรตี.3), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	
วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์		ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	
		กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ	
		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
		วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **อาจยคามิ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

อาจยคามิธรรม ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, เจตสิก ๕๒
อปจยคามิธรรม ได้แก่ มัคคจิต ๔, เจตสิก ๓๖

อาจย หมายความว่า เป็นธรรมอันกรรมกิเลสสั่งสมไว้
องค์ธรรมได้แก่ ปฏิสนธิกัมมชรูป ที่มีสภาพเวียนอยู่ใน วัฏฏทุกข์ด้วย อำนาจการเกิดการตาย

ดังมีวจนัตถะว่า
กมฺม กิเลเสหิ อาจิยตีติ = อาจโย
สังสารวัฏฏทุกข์ใด อันกรรมและกิเลสทั้งหลายสั่งสมไว้ คือก่อสร้างขึ้น เหตุนั้นสังสารวัฏฏทุกข์นั้นชื่อว่า **อาจย**

อปจย หมายความว่า ธรรมที่พ้นจากการเกิดการตาย
องค์ธรรม ได้แก่ นิพพาน

ดังมีวจนัตถะว่า **อเปตํ จยาติ = อปจโย** ธรรมที่พ้นจากปฏิสนธิและจุติ ชื่อว่า อปจย.

๑๑. เสกฺขติก

ปฐมบท เสกฺขา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นของเสกขบุคคล ๗ หรือที่ชื่อว่าเสกขธรรม มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นอรหัตตผลจิต ๑), เจตสิก ๓๖
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๗ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๗ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๗ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อเสกฺขา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นของ อเสกขบุคคล หรือที่ชื่อว่าอเสกขธรรม มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อรหัตตผลจิต ๑, เจตสิก ๓๖
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะไม่มี

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะไม่มี**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	อรหัตตผลจิต ๑ เป็น มนายตนะ	อรหัตตผลจิต ๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมธาตุ	
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
อรหัตตผลจิต ๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ตติยบท เนวเสกฺขา นาเสกฺขา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ใช่เป็นของเสกขบุคคล ๗ และอเสกขบุคคล หรือที่ไม่ชื่อว่าเสกขธรรม และอเสกขธรรม มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็นรูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โสตปสาท เป็น โสตายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์.
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ	โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์	กายปสาท เป็น กายายตนะ	ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต	รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ	ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	
	สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ	กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ	
	คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
	รสารมณ์ เป็น รสายตนะ	โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพายตนะ	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ		
	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ		

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **เสกฺข** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

ในการที่กิริยาชวนะ ๑๘ ดวง ซึ่งเกิดได้ในสันดานของพระอรหันต์เท่านั้นก็จริง แต่ไม่เป็นองค์ธรรมใน **อเสกฺขา ธมฺมา** เพราะในทุติยบทนี้ พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายเอาธรรมที่ชื่อว่า อเสกขธรรม โดยเฉพาะ และอเสกขธรรมนี้ก็เป็นชื่อของอรหัตตผลจิตตุปบาทโดยตรง หมายความว่า อริยบุคคลใดอรหัตตผลจิตยังไม่เกิด อริยบุคคลนั้นก็ยังไม่เรียกว่าอเสกขบุคคล ต่อเมื่ออรหัตตผลจิตเกิดแล้วจึงเรียกว่า อเสกขบุคคลได้ ด้วยเหตุนี้คำว่า **อเสกฺขา ธมฺมา** จึงได้แก่ อรหัตตผลจิตตุปบาทเท่านั้น ส่วนกิริยาชวนะทั้ง ๑๘ ดวงนั้นเกี่ยวแก่การกระทำทาง กาย วาจา ใจ ของพระอรหันต์หลังจากอรหัตตผลจิตตุปบาทดับไปแล้ว.

๑๒. ปริตฺตติก

ปฐมบท ปริตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอานุภาพน้อย มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ กามจิต ๕๔, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์

ในเจตสิก ๕๒ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐	เป็น	สังขารขันธ์
กามจิต ๕๔	เป็น	วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น	โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น	กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ
สัททารมณ์	เป็น	สัททายตนะ
คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ
กามจิต ๕๔	เป็น	มนายตนะ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	เป็น	ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

โอฬาริกรูป ๑๒	เป็น	โอฬาริกธาตุ ๑๐

ในกามจิต ๕๔ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น	จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น	โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น	ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น	ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒	เป็น	กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น	มโนธาตุ
กามจิตที่เหลือ ๔๑	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	เป็น	ธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ

กามจิต ๕๔, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท มหคฺคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เข้าถึงความประเสริฐ หรือที่ฌานลาภีบุคคลผู้ประเสริฐทั้งหลายเข้าถึงได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ มหัคคตจิต ๒๗, เจตสิก ๓๕
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๓๕ นั้น			**อายตนะ ๒ คือ**			**ธาตุ ๒ คือ**			**สัจจะ ๑ คือ**		
เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์	มหัคคตจิต ๒๗	เป็น	มนายตนะ	มหัคคตจิต ๒๗	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ	มหัคคตจิต ๒๗, เจตสิก ๓๕	เป็น	ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๕	เป็น	ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๕	เป็น	ธัมมธาตุ			
เจตสิกที่เหลือ ๓๓	เป็น	สังขารขันธ์									
มหัคคตจิต ๒๗	เป็น	วิญญาณขันธ์									

ตติยบท อปฺปมาณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลส มี ราคะ เป็นต้น ซึ่งย่อมกระทำให้มีประมาณ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๓๖ นั้น			**อายตนะ ๒ คือ**			**ธาตุ ๒ คือ**			**สัจจะ ๒ คือ**		
เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์	โลกุตตรจิต ๘	เป็น	มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน	เป็น	นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน	เป็น	ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน	เป็น	ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔	เป็น	มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๔	เป็น	สังขารขันธ์							มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗	เป็น	สัจจวิมุต
โลกุตตรจิต ๘	เป็น	วิญญาณขันธ์									
นิพพาน	เป็น	ขันธวิมุต									

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **ปริตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ.

จงแสดงองค์ธรรมดังต่อไปนี้

ธรรมที่เป็น	ปริตฺตา ธมฺมา ได้ แต่เป็น หีนา ธมฺมา ไม่ได้	<u>ตอบ</u>	*อเหตุกจิต ๑๘, กามาวจรโสภณจิต ๒๔, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘*
ธรรมที่เป็น	หีนา ธมฺมา ได้ แต่เป็น ปริตฺตา ธมฺมา ไม่ได้	<u>ตอบ</u>	*ไม่มี*
ธรรมที่เป็น	ปริตฺตา ธมฺมา และ หีนา ธมฺมา ได้ทั้ง ๒	<u>ตอบ</u>	*อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗*
ธรรมที่เป็น	ปริตฺตา ธมฺมา และ หีนา ธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒	<u>ตอบ</u>	*มหัคคตจิต ๒๗, โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐, เจตสิก ๓๘, นิพพาน*

๑๓. ปริตฺตารมฺมณติก

ปฐมบท ปริตฺตารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นปริตตธรรมอย่างเดียว (เอกนฺต) หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำปริตตธรรมให้เป็นอารมณ์ (อเนกนฺต) มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐, มโนธาตุ ๓, สันตีรณจิต ๓, มหาวิปากจิต ๘, หสิตุปปาทจิต ๑, เจตสิก ๓๓ ที่กระทำปริตตธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และอกุศลจิต ๑๒, มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลจิต ๘, มหากิริยาจิต ๘, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปป.) ในขณะที่กระทำปริตตธรรมให้เป็นอารมณ์ (ปริตตารัมมณจิต ๕๖, เจตสิก ๕๐)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๕๐ นั้น	ปริตตารัมมณจิต ๕๖ เป็น มนายตนะ	ในปริตตารัมมณจิต ๕๖ นั้น	ปริตตารัมมณจิต ๕๖, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๐ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
เจตสิกที่เหลือ ๔๘ เป็น สังขารขันธ์		ปริตตารัมมณจิตที่เหลือ ๔๓ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
ปริตตารัมมณจิต ๕๖ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๕๐ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท มหคฺคตารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์ เป็นมหัคคตธรรมอย่างเดียว (เอกนฺต) หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำมหัคคตธรรมให้เป็นอารมณ์ (อเนกนฺต) มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ วิญญาณัญจายตนฌานจิต ๓, เนวสัญญานาสัญญายตนฌานจิต ๓, เจตสิก ๓๐ ที่กระทำมหัคคตธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และอกุศลจิต ๑๒, มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลจิต ๘, มหากิริยาจิต ๘, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๔๗ (เว้นวิรตี. อัปป.) ในขณะที่กระทำมหัคคตธรรมให้เป็นอารมณ์ (มหัคคตารัมมณจิต ๓๗, เจตสิก ๔๗)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๔๗ นั้น	มหัคคตารัมมณจิต ๓๗ เป็น มนายตนะ	มหัคคตารัมมณจิต ๓๗ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	มหัคคตารัมมณจิต ๓๗, เจตสิก ๔๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๔๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๔๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็น สังขารขันธ์			
มหัคคตารัมมณจิต ๓๗ เป็น วิญญาณขันธ์			

ตติยบท อปฺปมาณารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นอัปปมาณธรรมอย่างเดียว (เอกนฺต) หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำอัปปมาณธรรมให้เป็นอารมณ์ (อเนกนฺต) มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖ ที่กระทำอัปปมาณธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และมโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔, มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี. อัปป.) ในขณะที่กระทำอัปปมาณธรรมให้เป็นอารมณ์ (อัปปมาณารัมมณจิต ๑๙, เจตสิก ๓๖)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	อัปปมาณารัมมณจิต ๑๙ เป็น มนายตนะ	อัปปมาณารัมมณจิต ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียอัปปมาณารัมมณจิต ๑๑, เจตสิก ๓๓ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
อัปปมาณารัมมณจิต ๑๙ เป็น วิญญาณขันธ์			

รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒), อากาสานัญจายตนฌานจิต ๓, อากิญจัญญายตนฌานจิต ๓, เจตสิก ๓๕ ที่กระทำบัญญัติธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และอกุศลจิต ๑๒, มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลจิต ๘, มหากิริยาจิต ๘, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๔๙ (เว้นวิรตี.) ในขณะที่กระทำบัญญัติธรรมให้เป็นอารมณ์ รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **ปริตฺตารมฺมณ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๑๔. หีนติก

ปฐมบท หีนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เลว หรือที่ลามก มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ		**อายตนะ ๒ คือ**		**ธาตุ ๒ คือ**		**สัจจะ ๒ คือ**	
ในเจตสิก ๒๗ นั้น							
เวทนาเจตสิก	เป็น เวทนาขันธ์	อกุศลจิต ๑๒	เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒	เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ)	เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๒๗	เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗	เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก	เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๒๕	เป็น สังขารขันธ์						
อกุศลจิต ๑๒	เป็น วิญญาณขันธ์						

ทุติยบท มชฺฌิมา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างกลาง หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นไปในระหว่างธรรมที่ลามก และที่ประณีต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์

ในเจตสิก ๓๘ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖	เป็น	สังขารขันธ์
โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐	เป็น	วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น	โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น	กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ
สัททารมณ์	เป็น	สัททายตนะ
คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ
โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐	เป็น	มนายตนะ
เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖	เป็น	ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น	โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น	กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น	รูปธาตุ
สัททารมณ์	เป็น	สัททธาตุ
คันธารมณ์	เป็น	คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น	รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพธาตุ

ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น	จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น	โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น	ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น	ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒	เป็น	กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น	มโนธาตุ
โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖	เป็น	ธัมมธาตุ

สัจจะ ๑ คือ

โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘	เป็น	ทุกขสัจจ์

ตติยบท ปณีตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประเสริฐ หรือที่ประณีต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ			**อายตนะ ๒ คือ**			**ธาตุ ๒ คือ**			**สัจจะ ๒ คือ**		
ในเจตสิก ๓๖ นั้น			โลกุตตรจิต ๘	เป็น	มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน	เป็น	นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน	เป็น	ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน	เป็น	ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔	เป็น	มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์							มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,		
เจตสิกที่เหลือ ๓๔	เป็น	สังขารขันธ์							ผลจิตตุปบาท ๓๗	เป็น	สัจจวิมุต
โลกุตตรจิต ๘	เป็น	วิญญาณขันธ์									
นิพพาน	เป็น	ขันธวิมุต									

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลฑฺฒนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **หีน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ.

๑๕. มิจฺฉตฺตติก

ปฐมบท มิจฺฉตฺตนิยตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพเป็นความชั่ว และให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งจุติติดต่อกันไม่มีระหว่างคั่น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ชวนะดวงที่ ๗ ของทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม เจตสิก ๒๑ และชวนะดวงที่ ๗ ของโทสมูลจิต ๒ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญจานันตริยกรรม คือ มาตุฆาต ปิตุฆาต อรหันตฆาต โลหิตตุปบาท สังฆเภท เจตสิก ๒๒

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ		**อายตนะ ๒ คือ**		**ธาตุ ๒ คือ**		**สัจจะ ๒ คือ**	
ในเจตสิก ๒๕ นั้น							
เวทนาเจตสิก	เป็น เวทนาขันธ์	อกุศลจิต ๖	เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๖	เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๖, เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ)	เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๒๕	เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๕	เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก	เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๒๓	เป็น สังขารขันธ์						
อกุศลจิต ๖	เป็น วิญญาณขันธ์						

ทุติยบท สมฺมตฺตนิยตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพเป็นความดี และให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งตน ติดต่อกันไม่มีระหว่างคั่น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ มัคคจิต ๔, เจตสิก ๓๖

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ		**อายตนะ ๒ คือ**		**ธาตุ ๒ คือ**		**สัจจะ ๑ คือ**	
ในเจตสิก ๓๖ นั้น							
เวทนาเจตสิก	เป็น เวทนาขันธ์	มัคคจิต ๔	เป็น มนายตนะ	มัคคจิต ๔	เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔	เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก	เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๖	เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖	เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙	เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔	เป็น สังขารขันธ์						
มัคคจิต ๔	เป็น วิญญาณขันธ์						

ตติยบท อนิยตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพไม่แน่นอนโดยอาการทั้ง ๒ อย่างนั้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ (เว้นชวนะดวงที่ ๗ ของทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม และชวนะดวงที่ ๗ ของโทสมูลจิต ๒ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญจานันตริยกรรม คือ มาตุฆาต ปิตุฆาต อรหันตฆาต โลหิตตุปบาท สังฆเภท) โลกียกุศลจิต ๑๗, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๒, รูป, ๒๘, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒,
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โสตปสาท เป็น โสตายตนะ	ในวิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ นั้น	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ	โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, วิปากจิต ๓๖,	กายปสาท เป็น กายายตนะ	ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ	ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	
	สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ	กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ	
	คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	
	รสารมณ์ เป็น รสายตนะ	เป็น มโนธาตุ	
	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗,	
	เป็น โผฏฐัพพายตนะ	วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙	
	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, วิปากจิต ๓๖,	เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
	กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	เป็น ธัมมธาตุ	
	เป็น ธัมมายตนะ		

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **มิจฺฉตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปปฺเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๖. มคฺคารมฺมณติก

ปฐมบท มคฺคารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นมรรคอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔, กุศลอภิญญาจิต ๑, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี. อัปป.) ของพระโสดาบันบุคคล ที่กระทำโสดาปัตติมรรคให้เป็นอารมณ์ มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔, กุศลอภิญญาจิต ๑, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี. อัปป.) ของพระสกทาคามิบุคคล ที่กระทำโสดาปัตติมรรค และสกทาคามิมรรคให้เป็นอารมณ์ มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔, กุศลอภิญญาจิต ๑, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี. อัปป.) ของพระอนาคามิบุคคล ที่กระทำโสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค และอนาคามิมรรคให้เป็นอารมณ์ มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔, กิริยาอภิญญาจิต ๑, เจตสิก ๓๓ (เว้นอัปป.) ของพระอรหันตบุคคลที่กระทำมรรคทั้ง ๔ ให้เป็นอารมณ์ (มัคคารัมมณจิต ๑๑, เจตสิก ๓๓)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๓๓ นั้น	มัคคารัมมณจิต ๑๑ เป็น มนายตนะ	มัคคารัมมณจิต ๑๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	มัคคารัมมณจิต ๑๑, เจตสิก ๓๓ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๓ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๓ เป็น ธัมมธาตุ	
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๓๑ เป็น สังขารขันธ์			
มัคคารัมมณจิต ๑๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท มคฺคเหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุคือองค์มรรค ๘ หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุซึ่งประกอบด้วยมรรค หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุซึ่งตั้งอยู่แล้วในมรรค มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ มัคคจิต ๔, เจตสิก ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ตามนัยที่ ๑

มัคคจิต ๔, เจตสิก ๓๔ (เว้นอโลภะ อโทสะ) ตามนัยที่ ๒

มัคคจิต ๔, เจตสิก ๓๕ (เว้นปัญญา) ตามนัยที่ ๓

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	มัคคจิต ๔ เป็น มนายตนะ	มัคคจิต ๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็น สัจจวิมุต
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
มัคคจิต ๔ เป็น วิญญาณขันธ์			

ตติยบท มคฺคาธิปติโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีปัจจัยเป็นอารัมมณาธิบดีคือมรรค หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีปัจจัยเป็นสหชาตาธิบดีคือมรรค หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นสหชาตาธิปติปัจจัยคือมรรคนั้นเอง มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี. อัปป.) ของพระโสดาบันบุคคลที่กระทำโสดาปัตติมรรคให้เป็นอารมณ์ โดยความเป็นอธิบดี มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี. อัปป.) ของพระสกทาคามิบุคคลที่กระทำสกทาคามิมรรคให้เป็นอารมณ์ โดยความเป็นอธิบดี มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี. อัปป.) ของพระอนาคามิบุคคลที่กระทำอนาคามิมรรคให้เป็นอารมณ์ โดยความเป็นอธิบดี มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔, เจตสิก ๓๓ (เว้นอัปป.) ของพระอรหันตบุคคลที่กระทำอรหัตตมรรคให้เป็นอารมณ์ โดยความเป็นอธิบดี ตามนัยที่ ๑ มัคคจิต ๔, เจตสิก ๓๕ (เว้นวิริยะในขณะที่วิริยะเป็นอธิบดี หรือเว้นปัญญาในขณะที่ปัญญาเป็นอธิบดี) ตามนัยที่ ๒, วิริยเจตสิก และปัญญาเจตสิก ในขณะที่เป็นอธิบดี ตามนัยที่ ๓ (มัคคาธิปติจิต ๑๒, เจตสิก ๓๖)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	มัคคาธิปติจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	มัคคาธิปติจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียมัคคาธิปติจิต ๘, เจตสิก ๓๓ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่หลือ ๒๙ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
มัคคาธิปติจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

อกุศลจิต ๑๒, อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นมโนทวาราวัชชนจิต ๑), มหากุศลญาณวิปปยุตตจิต ๔, มหาวิปากจิต ๘, มหากิริยาญาณวิปปยุตตจิต ๔, รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒), อรูปาวจรจิต ๑๒, ผลจิต ๔, เจตสิก ๕๒ ที่ไม่มีอารมณ์เป็นมรรคโดยแน่นอน และมโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔, มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๓๘ ในขณะที่ไม่ได้กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์ รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **มคฺคารมฺมณ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๑๗. อุปฺปนฺนติก

ปฐมบท อุปฺปนฺนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กำลังถึงซึ่งขณะทั้ง ๓ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่กำลังเกิดขึ้นปรากฏอยู่

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อนุปฺปนฺนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ใช่ถึงแล้ว และกำลังถึงซึ่งขณะทั้ง ๓ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๒, จิตตชรูป ๑๗, อุตุชรูป ๑๕, อาหารชรูป ๑๔ ที่จะเกิด
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๗ ธาตุ ๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ

ติชรูป เป็น รูปขันธ์
ในเจตสิก ๕๒ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐	เป็น	สังขารขันธ์
อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิต ๒๐	เป็น	วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๗ คือ

ในติชรูปนั้น

รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ
สัททารมณ์	เป็น	สัททายตนะ
คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ
อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิต ๒๐	เป็น	มนายตนะ

เจตสิก ๕๒, ติชสุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒
ได้แก่ อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ กายวิญญัติ วจีวิญญัติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๘ คือ

ในติชรูปนั้น

รูปารมณ์	เป็น	รูปธาตุ
สัททารมณ์	เป็น	สัททธาตุ
คันธารมณ์	เป็น	คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น	รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพธาตุ

ในกิริยาจิต ๒๐ นั้น

ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น	มโนธาตุ
อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ

เจตสิก ๕๒, ติชสุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒
ได้แก่ อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ กายวิญญัติ วจีวิญญัติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ

อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) และติชรูป	เป็น	ทุกขสัจจ์
โลภเจตสิก	เป็น	สมุทยสัจจ์
องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่มัคคจิต ๔	เป็น	มัคคสัจจ์
มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙	เป็น	สัจจวิมุต

ตติยบท อุปฺปาทิโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่จะเกิดโดยแน่นอน เพราะมีเหตุที่สำเร็จแล้ว มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิต ๓๖, เจตสิก ๓๘, กัมมชรูป ๒๐ ที่จะเกิด
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ

กัมมชรูป ๒๐ เป็น รูปขันธ์
ในเจตสิก ๓๘ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖	เป็น	สังขารขันธ์
วิปากจิต ๓๖	เป็น	วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๑ คือ

ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น	โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น	กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ
คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ
วิปากจิต ๓๖	เป็น	มนายตนะ

เจตสิก ๓๘, กัมมชสุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑
ได้แก่ อาโป อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ
ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ อุปัจจยะ
สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา
เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๗ คือ

ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น	โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น	กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น	รูปธาตุ
คันธารมณ์	เป็น	คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น	รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพธาตุ

ในวิปากจิต ๓๖ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น	จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น	โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น	ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น	ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒	เป็น	กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒	เป็น	มโนธาตุ
วิปากจิตที่เหลือ ๒๔	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ

เจตสิก ๓๘, กัมมชสุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑
ได้แก่ อาโป อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ
ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ อุปัจจยะ
สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา
เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๑ คือ

โลกียวิปากจิต ๓๒, เจตสิก ๓๕ (เว้นวิรตี.๓),
กัมมชรูป ๒๐
เป็น ทุกขสัจจ์
ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต

นิพพาน เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปฺปนฺน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๑๘. อดีตติก

ปฐมบท อตีตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอดีต มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่เป็นอดีตกาล

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์

ในเจตสิก ๕๒ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐	เป็น สังขารขันธ์
จิต ๘๙	เป็น วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น รูปายตนะ
สัททารมณ์	เป็น สัททายตนะ
คันธารมณ์	เป็น คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น โผฏฐัพพายตนะ
จิต ๘๙	เป็น มนายตนะ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น รูปธาตุ
สัททารมณ์	เป็น สัททธาตุ
คันธารมณ์	เป็น คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น โผฏฐัพพธาตุ

ในจิต ๘๙ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒	เป็น กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น มโนธาตุ
จิตที่เหลือ ๗๖	เป็น มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ

โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘	เป็น ทุกขสัจจ์
โลภเจตสิก	เป็น สมุทัยสัจจ์
องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔	เป็น มัคคสัจจ์
มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗	เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท อนาคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอนาคต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่เป็นอนาคตกาล
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒,	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ตติยบท ปจฺจุปฺปนฺนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นปัจจุบัน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่เป็นปัจจุบันกาล
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

นิพพาน เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **อตีต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๑๙. อตีตารมฺมณติก

ปฐมบท อตีตารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นอดีตธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำอดีตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ วิญญาณัญจายตนฌานจิต ๓, เนวสัญญานาสัญญายตนฌานจิต ๓, เจตสิก ๓๐ ที่กระทำอดีตธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และมโนทวาราวัชชนจิต ๑, กามชวนจิต ๒๙, ตทารัมมณจิต ๑๑, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๔๗ (เว้นวิรตี. อัปป.) ขณะที่กระทำอดีตธรรมให้เป็นอารมณ์ (อตีตารัมมณจิต ๔๙, เจตสิก ๔๗)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๔๗ นั้น	อตีตารัมมณจิต ๔๙ เป็น มนายตนะ	อตีตารัมมณจิต ๔๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อตีตารัมมณจิต ๔๙, เจตสิก ๔๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๔๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๔๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็น สังขารขันธ์			
อตีตารัมมณจิต ๔๙ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อนาคตารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำอนาคตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑, กามชวนจิต ๒๙, ตทารัมมณจิต ๑๑, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปป.) ขณะที่กระทำอนาคตธรรมให้เป็นอารมณ์ (อนาคตารัมมณจิต ๔๓, เจตสิก ๕๐)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๕๐ นั้น	อนาคตารัมมณจิต ๔๓ เป็น มนายตนะ	อนาคตารัมมณจิต ๔๓ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อนาคตารัมมณจิต ๔๓, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๐ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๐ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๔๘ เป็น สังขารขันธ์			
อนาคตารัมมณจิต ๔๓ เป็น วิญญาณขันธ์			

ตติยบท ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นปัจจุบันธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำปัจจุบันธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐, มโนธาตุ ๓, อัญญสมานเจตสิก ๑๐ (เว้นวิริยะ ปีติ ฉันทะ) ที่กระทำปัจจุบันธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และ มโนทวาราวัชชนจิต ๑, กามชวนจิต ๒๙, ตทารัมมณจิต ๑๑, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปป.) ขณะที่กระทำปัจจุบันธรรมให้เป็นอารมณ์ (ปัจจุปปันนารัมมณจิต ๕๖, เจตสิก ๕๐)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๕๐ นั้น	ปัจจุปปันนารัมมณจิต ๕๖ เป็น มนายตนะ	ในปัจจุปปันนารัมมณจิต ๕๖ นั้น	ปัจจุปปันนารัมมณจิต ๕๖, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๐ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
เจตสิกที่เหลือ ๔๘ เป็น สังขารขันธ์		ปัจจุปปันนารัมมณจิต ที่เหลือ ๔๓ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
ปัจจุปปันนารัมมณจิต ๕๖ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๕๐ เป็น ธัมมธาตุ	

บัญญัตตารัมมณจิตเอกันตะ ๒๑, เจตสิก ๓๕, บัญญัตตารัมมณจิตอเนกันตะ ๓๑, เจตสิก ๔๙ (เว้นวิรตี.) และอัปปมาณารัมมณจิตเอกันตะ ๘, เจตสิก ๓๖, อัปปมาณารัมมณจิตอเนกันตะ ๑๑, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี. อัปป.), รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **อตีตารมฺมณ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๒๐. อชฺฌตฺตติก

ปฐมบท อชฺฌตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นภายในสันดานแห่งตน มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่เป็นภายในสันดานแห่งตน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์

ในเจตสิก ๕๒ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐	เป็น สังขารขันธ์
จิต ๘๙	เป็น วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น รูปายตนะ
สัททารมณ์	เป็น สัททายตนะ
คันธารมณ์	เป็น คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น โผฏฐัพพายตนะ
จิต ๘๙	เป็น มนายตนะ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น รูปธาตุ
สัททารมณ์	เป็น สัททธาตุ
คันธารมณ์	เป็น คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น โผฏฐัพพธาตุ

ในจิต ๘๙ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒	เป็น กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น มโนธาตุ
จิตที่เหลือ ๗๖	เป็น มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ

โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘	เป็น ทุกขสัจจ์
โลภเจตสิก	เป็น สมุทัยสัจจ์
องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔	เป็น มัคคสัจจ์
มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗	เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท พหิทฺธา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นภายนอกสันดานแห่งตน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน ที่เป็นภายนอกสันดานแห่งตน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	

ตติยบท อชฺฌตฺตพหิทฺธา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นภายในและภายนอกสันดานแห่งตน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘ ที่เป็นภายในและภายนอกสันดานแห่งตน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **อชฺฌตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒๑. อชฺฌตฺตารมฺมณติก

ปฐมบท อชฺฌตฺตารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นอัชฌัตตธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำอัชฌัตตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ วิญญาณัญจายตนฌานจิต ๓, เนวสัญญานาสัญญายตนฌานจิต ๓, เจตสิก ๓๐ ที่กระทำอัชฌัตตธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และกามจิต ๕๔, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๔๙ (เว้นอิสสา. อัปป.) ขณะที่กระทำอัชฌัตตธรรมให้เป็นอารมณ์ (อัชฌัตตารัมมณจิต ๖๒, เจตสิก ๔๙)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๔๙ นั้น	อัชฌัตตารัมมณจิต ๖๒ เป็น มนายตนะ	ในอัชฌัตตารัมมณจิต ๖๒ นั้น	อัชฌัตตารัมมณจิต ๖๒, เจตสิก ๔๘ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๔๙ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์		อัชฌัตตารัมมณจิตที่เหลือ ๔๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
อัชฌัตตารัมมณจิต ๖๒ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๔๙ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท พหิทฺธารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นพหิทธธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำพหิทธธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒), อากาสานัญจายตนฌานจิต ๓, โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๘ ที่กระทำพหิทธธรรม ให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และกามจิต ๕๔, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๕๒ ขณะที่กระทำพหิทธธรรมให้เป็นอารมณ์ (พหิทธารัมมณจิต ๘๒, เจตสิก ๕๒)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	พหิทธารัมมณจิต ๘๒ เป็น มนายตนะ	ในพหิทธารัมมณจิต ๘๒ นั้น	โลกียพหิทธารัมมณจิต ๗๒, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		พหิทธารัมมณจิตที่เหลือ ๖๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
พหิทธารัมมณจิต ๘๒ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	

ตติยบท อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นอัชฌัตตพหิทธธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำอัชฌัตตพหิทธธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กามจิต ๕๔, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๔๙ (เว้นอิสสา. อัปป.) (อัชฌัตตพหิทธารัมมณจิต ๕๖, เจตสิก ๔๙)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๔๙ นั้น	อัชฌัตตพหิทธารัมมณจิต ๕๖ เป็น มนายตนะ	ในอัชฌัตตพหิทธารัมมณจิต ๕๖ นั้น	อัชฌัตตพหิทธารัมมณจิต ๕๖,
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๔๙ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	เจตสิก ๔๘ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์		อัชฌัตตพหิทธารัมมณจิตที่เหลือ ๔๓ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
อัชฌัตตพหิทธารัมมณจิต ๕๖ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๔๙ เป็น ธัมมธาตุ	

นัตถิภาวบัญญัตตารัมมณจิต โดยแน่นอน ๓ คือ อากิญจัญญายตนฌานจิต ๓, เจตสิก ๓๐ และนัตถิภาวบัญญัตตารัมมณจิต และโดยไม่แน่นอน ๓๑ คือ อกุศลจิต ๑๒, มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลจิต ๘, มหากิริยาจิต ๘, อภิญญาจิต ๒, เจตสิก ๔๕ (เว้นวิรตี. อัปป. อิสสา. มัจฉริยะ.), รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ติกวิมุต

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **อชฺฌตฺตารมฺมณ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๒๒. สนิทสฺสนติก

ปฐมบท สนิทสฺสนสปฺปฏิฆา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วยการเห็นได้ และกระทบได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ รูปารมณ์
ธรรมนี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้รูปขันธ์ ๑ รูปายตนะ ๑ รูปธาตุ ๑ ทุกขสัจจ์ ๑

ทุติยบท อนิทสฺสนสปฺปฏิฆา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพเห็นไม่ได้ แต่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วยการกระทบได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โอฬาริกรูป ๑๑ (เว้นรูปารมณ์)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๑ อายตนะ ๙ ธาตุ ๙ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๑ คือ	**อายตนะ ๙ คือ**	**ธาตุ ๙ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
โอฬาริกรูป ๑๑ เป็น รูปขันธ์	ในโอฬาริกรูป ๑๑ นั้น จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ โสตปสาท เป็น โสตายตนะ ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ กายปสาท เป็น กายายตนะ สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ รสารมณ์ เป็น รสายตนะ (ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพายตนะ	ในโอฬาริกรูป ๑๑ นั้น จักขุปสาท เป็น จักขุธาตุ โสตปสาท เป็น โสตธาตุ ฆานปสาท เป็น ฆานธาตุ ชิวหาปสาท เป็น ชิวหาธาตุ กายปสาท เป็น กายธาตุ สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ รสารมณ์ เป็น รสธาตุ (ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพธาตุ	โอฬาริกรูป ๑๑ เป็น ทุกขสัจจ์

ตติยบท อนิทสฺสนอปฺปฏิฆา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพเห็นไม่ได้ และกระทบไม่ได้ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
สุขุมรูป ๑๖ เป็น รูปขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), สุขุมรูป ๑๖ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	เจตสิก๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์		โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	มัคคจิตุปบาทที่เหลือ ๒๙,
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก๕๒, สุขุมรูป๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **สนิทสฺสน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

อภิธมฺมทุกมาติกา

อภิธมฺมทุกมาติกามี ๑๓ หมวด ๑๐๐ ทุกะ

อภิธมฺมทุกมาติกามี ๑๓ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ เหตุโคจฺฉก

มีทุกะ ๖ ประเภท คือ
๑. เหตุทุก
๒. สเหตุกทุก
๓. เหตุสมฺปยุตฺตทุก
๔. เหตุสเหตุกทุก
๕. เหตุเหตุสมฺปยุตฺตทุก
๖. นเหตุสเหตุกทุก

หมวดที่ ๒ จูฬนฺตรทุก

มีทุกะ ๗ ประเภท คือ
๑. สปฺปจฺจยทุก
๒. สงฺขตทุก
๓. สนิทสฺสนทุก
๔. สปฺปฏิฆทุก
๕. รูปีทุก
๖. โลกิยทุก
๗. เกนจิวิญฺเญยฺยทุก

หมวดที่ ๓ อาสวโคจฺฉก

มีทุกะ ๖ ประเภท คือ
๑. อาสวทุก
๒. สาสวทุก
๓. อาสวสมฺปยุตฺตทุก
๔. อาสวสาสวทุก
๕. อาสวอาสวสมฺปยุตฺตทุก
๖. อาสววิปฺปยุตฺตสาสวทุก

หมวดที่ ๔ สญฺโญชนโคจฺฉก

มีทุกะ ๖ ประเภท คือ
๑. สญฺโญชนทุก
๒. สญฺโญชนิยทุก
๓. สญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก
๔. สญฺโญชนสญฺโญชนิยทุก
๕. สญฺโญชนสญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก
๖. สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยทุก

หมวดที่ ๕ คนฺถโคจฺฉก

มีทุกะ ๖ ประเภท คือ
๑. คนฺถทุก
๒. คนฺถนิยทุก
๓. คนฺถสมฺปยุตฺตทุก
๔. คนฺถคนฺถนิยทุก
๕. คนฺถคนฺถสมฺปยุตฺตทุก
๖. คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยทุก

หมวดที่ ๖ โอฆโคจฺฉก

มีทุกะ ๖ ประเภท คือ
๑. โอฆทุก
๒. โอฆนิยทุก
๓. โอฆสมฺปยุตฺตทุก
๔. โอฆโอฆนิยทุก
๕. โอฆโอฆสมฺปยุตฺตทุก
๖. โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิยทุก

หมวดที่ ๗ โยคโคจฺฉก

มีทุกะ ๖ ประเภท คือ
๑. โยคทุก
๒. โยคนิยทุก
๓. โยคสมฺปยุตฺตทุก
๔. โยคโยคนิยทุก
๕. โยคโยคสมฺปยุตฺตทุก
๖. โยควิปฺปยุตฺตโยคนิยทุก

หมวดที่ ๘ นีวรณโคจฺฉก

มีทุกะ ๖ ประเภท คือ
๑. นีวรณทุก
๒. นีวรณิยทุก
๓. นีวรณสมฺปยุตฺตทุก
๔. นีวรณนีวรณิยทุก
๕. นีวรณนีวรณสมฺปยุตฺตทุก
๖. นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยทุก

หมวดที่ ๙ ปรามาสโคจฺฉก

มีทุกะ ๕ ประเภท คือ
๑. ปรามาสทุก
๒. ปรามฏฺฐทุก
๓. ปรามาสสมฺปยุตฺตทุก
๔. ปรามาสปรามฏฺฐทุก
๕. ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐทุก

หมวดที่ ๑๐ มหนฺตรทุก

มีทุกะ ๑๔ ประเภท คือ
๑. สารมฺมณทุก
๒. จิตฺตทุก
๓. เจตสิกทุก
๔. จิตฺตสมฺปยุตฺตทุก
๕. จิตฺตสํสฏฺฐทุก
๖. จิตฺตสมฺปยุตฺตทุก
๗. จิตฺตสหภูทุก
๘. จิตฺตานุปริวตฺติทุก
๙. จิตฺตสํสฏฺฐสมฺปยุตฺตทุก
๑๐. จิตฺตสํสฏฺฐสมฺปยุตฺตสหภูทุก
๑๑. จิตฺตสํสฏฺฐสมฺปยุตฺตานานุปริวตฺติทุก
๑๒. อชฺฌตฺติกทุก
๑๓. อุปาทาทุก
๑๔. อุปาทินฺนทุก

หมวดที่ ๑๑ อุปาทานโคจฺฉก

มีทุกะ ๖ ประเภท คือ
๑. อุปาทานทุก
๒. อุปาทานิยทุก
๓. อุปาทานสมฺปยุตฺตทุก
๔. อุปาทานอุปาทานิยทุก
๕. อุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก
๖. อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยทุก

หมวดที่ ๑๒ กิเลสโคจฺฉก

มีทุกะ ๘ ประเภท คือ
๑. กิเลสทุก
๒. สงฺกิเลสิกทุก
๓. สงฺกิลิฏฺฐทุก
๔. กิเลสสมฺปยุตฺตทุก
๕. กิเลสสงฺกิเลสิกทุก
๖. กิเลสสงฺกิลิฏฺฐทุก
๗. กิเลสกิเลสสมฺปยุตฺตทุก
๘. กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกทุก

หมวดที่ ๑๓ ปิฏฺฐิทุก

มีทุกะ ๑๘ ประเภท คือ
๑. ทสฺสเนนปหาตพฺพทุก
๒. ภาวนายปหาตพฺพทุก
๓. ทสฺสเนนปหาตพฺพเหตุกทุก
๔. ภาวนายปหาตพฺพเหตุกทุก
๕. สวิตกฺกทุก
๖. สวิจารทุก
๗. สปฺปีติกทุก
๘. ปีติสหคตทุก
๙. สุขสหคตทุก
๑๐. อุเปกฺขาสหคตทุก
๑๑. กามาวจรทุก
๑๒. รูปาวจรทุก
๑๓. อรูปาวจรทุก
๑๔. ปริยาปนฺนทุก
๑๕. นิยฺยานิกทุก
๑๖. นิยตทุก
๑๗. สอุตฺตรทุก
๑๘. สรณทุก

หมวดที่ลงท้ายด้วย “โคจฺฉก” มี ๑๐ หมวด หมวดที่ลงท้ายด้วย “ทุก” มี ๓ หมวด

หมวดที่ ๑ เหตุโคจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท คือ

๑. เหตุทุก
๒. สเหตุกทุก
๓. เหตุสมฺปยุตฺตทุก
๔. เหตุสเหตุกทุก
๕. เหตุเหตุสมฺปยุตฺตทุก
๖. นเหตุสเหตุกทุก

๑. เหตุทุก

ปฐมบท เหตู ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าเหตุ หรือที่เป็นเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ คือ โลภเหตุ, โทสเหตุ, โมหเหตุ, อโลภเหตุ, อโทสเหตุ, อโมหเหตุ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๓ คือ** เหตุทั้ง ๕ (เว้นโลภเหตุ) ที่ในโลกียสเหตุกจิต ๖๓ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเหตุ เป็น สมุทัยสัจจ์ สัมมาทิฏฐิมรรค คือ อโมหเหตุที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ อโลภเหตุ อโทสเหตุ ที่ในมัคคจิต ๔ และ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท น เหตู ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าเหตุ หรือที่ไม่เป็นเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๔ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๖, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ใน จิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๖, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๖, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาทิฏฐิ) หรือองค์มรรค ๖ (เว้นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๗, ผลจิตตุปบาท ๓๔ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **เหตุ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. สเหตุกทุก

ปฐมบท สเหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุประกอบ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑, เจตสิก ๕๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มนายตนะ	สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียสเหตุกจิต ๖๓, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
สเหตุกจิต ๗๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อเหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีเหตุประกอบ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘, อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	อเหตุกจิต ๑๘, อัญญสมานเจตสิก ๑๒
ในอัญญสมานเจตสิก ๑๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	และโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อเหตุกจิต ๑๘ เป็น มนายตนะ	ในอเหตุกจิต ๑๘ นั้น	
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	อัญญสมานเจตสิก ๑๒ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
อัญญสมานเจตสิกที่เหลือ ๑๐ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
อเหตุกจิต ๑๘ เป็น วิญญาณขันธ์		อเหตุกจิตที่เหลือ ๕ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
** นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*		อัญญสมานเจตสิก ๑๒ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สเหตุก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. เหตุสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท เหตุสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑, เจตสิก ๕๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มนายตนะ	สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียสเหตุกจิต ๖๓, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
สเหตุกจิต ๗๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท เหตุวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘, อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	อเหตุกจิต ๑๘, อัญญสมานเจตสิก ๑๒ และโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒,
ในอัญญสมานเจตสิก ๑๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อเหตุกจิต ๑๘ เป็น มนายตนะ	ในอเหตุกจิต ๑๘ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	อัญญสมานเจตสิก ๑๒ และโมหเจตสิกที่ใน โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
อัญญสมานเจตสิกที่เหลือ ๑๐ และโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
อเหตุกจิต ๑๘ เป็น วิญญาณขันธ์		อเหตุกจิตที่เหลือ ๕ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		อัญญสมานเจตสิก ๑๒ และโมหเจตสิกที่ใน โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **เหตุสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. เหตุสเหตุกทุก

ปฐมบท เหตู เจว ธมฺมา สเหตุกา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าเหตุ และที่มีเหตุประกอบ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	**สัจจะ ๓ คือ** เหตุทั้ง ๕ (เว้นโลภเหตุ) ที่ในโลกียสเหตุกจิต ๖๑ (เว้นโมหมูลจิต ๒) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเหตุ เป็น สมุทัยสัจจ์ สัมมาทิฏฐิมรรค คือ อโมหเหตุที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ อโลภเหตุ อโทสเหตุ ที่ในมัคคจิต ๔ และ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท สเหตุกา เจว ธมฺมา น จ เหตู

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุประกอบ แต่ไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑, เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๔๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๔ เป็น สังขารขันธ์ สเหตุกจิต ๗๑ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๒ คือ** สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๒ คือ** สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๒ คือ** โลกียสเหตุกจิต ๖๓, เจตสิก ๔๖ เป็น ทุกขสัจจ์ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาทิฏฐิ) หรือองค์มรรค ๖ (เว้นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๗, ผลจิตตุปบาท ๓๔ เป็น สัจจวิมุต *อเหตุกจิต ๑๘, อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **เหตุสเหตุก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. เหตุเหตุสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท เหตู เจว ธมฺมา เหตุสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าเหตุ และที่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เหตุ ๖ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	**สัจจะ ๓ คือ** เหตุทั้ง ๕ (เว้นโลภเหตุ) ที่ในโลกียสเหตุกจิต ๖๑ (เว้นโมหมูลจิต ๒) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเหตุ เป็น สมุทัยสัจจ์ สัมมาทิฏฐิมรรค คือ อโมหเหตุที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ อโลภเหตุ, อโทสเหตุ ที่ในมัคคจิต ๔ และ อโลภเหตุ, อโทสเหตุ, อโมหเหตุ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท เหตุสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา น จ เหตู

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยเหตุ แต่ไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑, เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๔๖ นั้น	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๔ เป็น สังขารขันธ์ สเหตุกจิต ๗๑ เป็น วิญญาณขันธ์	สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียสเหตุกจิต ๖๓, เจตสิก ๔๖ เป็น ทุกขสัจจ์ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาทิฏฐิ) หรือองค์มรรค ๖ (เว้นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๗, ผลจิตตุปบาท ๓๔ เป็น สัจจวิมุต *อเหตุกจิต ๑๘, อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **เหตุเหตุสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. นเหตุสเหตุกทุก

ปฐมบท น เหตู โข ปน ธมฺมา สเหตุกาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าเหตุ แต่มีเหตุประกอบ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑, เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มนายตนะ	สเหตุกจิต ๗๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียสเหตุกจิต ๖๓, เจตสิก ๔๖ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาทิฏฐิ) หรือองค์มรรค ๖ (เว้นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๔๔ เป็น สังขารขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๗, ผลจิตตุปบาท ๓๔ เป็น สัจจวิมุต
สเหตุกจิต ๗๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท น เหตู โข ปน ธมฺมา อเหตุกาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าเหตุ และที่ไม่มีเหตุประกอบ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘, อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	อเหตุกจิต ๑๘, อัญญสมานเจตสิก ๑๒,
ในอัญญสมานเจตสิก ๑๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อเหตุกจิต ๑๘ เป็น มนายตนะ	ในอเหตุกจิต ๑๘ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	อัญญสมานเจตสิก ๑๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
อัญญสมานเจตสิกที่เหลือ ๑๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
อเหตุกจิต ๑๘ เป็น วิญญาณขันธ์		อเหตุกจิตที่เหลือ ๕ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	*เหตุ ๖ เป็น ทุกวิมุต*
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*		อัญญสมานเจตสิก ๑๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นเหตุสเหตุก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๒ จูฬันฺตรทุก มีทุกะ ๗ ประเภท คือ

๑. สปฺปจฺจยทุก ๓. สนิทสฺสนทุก ๕. รูปีทุก ๗. เกนจิวิญฺเญยฺยทุก

๒. สงฺขตทุก ๔. สปฺปฏิฆทุก ๖. โลกียทุก

๑. สปฺปจฺจยทุก

ปฐมบท สปฺปจฺจยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีปัจจัย ๔ (คือ กรรม, จิต, อุตุ, อาหาร) ปรุงแต่ง มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อปฺปจฺจยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีปัจจัย ๔ (คือ กรรม, จิต, อุตุ, อาหาร) ปรุงแต่ง มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ นิพพาน
ธรรมนี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

**นิพพานนี้ นับสงเคราะห์โดยความเป็นขันธ์ไม่ได้ เป็น ขันธวิมุต*	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**นิโรธสัจจ์ ๑**

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สปฺปจฺจย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. สงฺขตทุก

ปฐมบท สงฺขตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ถูกปรุงแต่งโดยปัจจัย ๔ (คือ กรรม, จิต, อุตุ, อาหาร) มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อสงฺขตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ถูกปรุงแต่งโดยปัจจัย ๔ (คือ กรรม, จิต, อุตุ, อาหาร) มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ นิพพาน
ธรรมนี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

**นิพพานนี้ นับสงเคราะห์โดยความเป็นขันธ์ไม่ได้ เป็น ขันธวิมุต*	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**นิโรธสัจจ์ ๑**

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สงฺขต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. สนิทสฺสนทุก

ปฐมบท สนิทสฺสนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วยการเห็นได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ รูปารมณ์
ธรรมนี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

รูปขันธ์ ๑	รูปายตนะ ๑	รูปธาตุ ๑	ทุกขสัจจ์ ๑

ทุติยบท อนิทสฺสนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วยการเห็นได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๗ (เว้นรูปารมณ์), นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๗ เป็น รูปขันธ์
ในเจตสิก ๕๒ นั้น
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์

*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต

อายตนะ ๑๑ คือ

ในรูป ๒๗ นั้น
จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ
โสตปสาท เป็น โสตายตนะ
ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ
กายปสาท เป็น กายายตนะ
สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ
คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ
รสารมณ์ เป็น รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพายตนะ
จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๗ คือ

ในรูป ๒๗ นั้น
จักขุปสาท เป็น จักขุธาตุ
โสตปสาท เป็น โสตธาตุ
ฆานปสาท เป็น ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท เป็น ชิวหาธาตุ
กายปสาท เป็น กายธาตุ
สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ
คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ
รสารมณ์ เป็น รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพธาตุ
ในจิต ๘๙ นั้น
จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ
จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๔ คือ

โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
รูป ๒๗ เป็น ทุกขสัจจ์
โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สนิทสฺสน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. สปฺปฏิฆทุก

ปฐมบท สปฺปฏิฆา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วยการกระทบได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โอฬาริกรูป ๑๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

รูปขันธ์ ๑	**โอฬาริกายตนะ ๑๐**	**โอฬาริกธาตุ ๑๐**	**ทุกขสัจจ์ ๑**

ทุติยบท อปฺปฏิฆา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วยการกระทบได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
สุขุมรูป ๑๖ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก๕๑ (เว้นโลภะ), สุขุมรูป ๑๖ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สปฺปฏิฆ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๕. รูปีทุก

ปฐมบท รูปิโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีรุปปนลักษณะ คือความสลายไป มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ รูป ๒๘

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๑ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๑ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๑ คือ	**อายตนะ ๑๑ คือ**	**ธาตุ ๑๑ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท อรูปิโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีรุปปนลักษณะ คือความสลายไป มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๒, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **รูปี** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๖. โลกิยทุก

ปฐมบท โลกิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่สงเคราะห์เข้าในสังขารโลก อันเป็นวัฏฏทุกข์ ซึ่งมีสภาพเกิดดับ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ

รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์

ในเจตสิก ๕๒ นั้น

เวทนาเจตสิก	เป็น	เวทนาขันธ์
สัญญาเจตสิก	เป็น	สัญญาขันธ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐	เป็น	สังขารขันธ์
โลกียจิต ๘๑	เป็น	วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๒ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขายตนะ
โสตปสาท	เป็น	โสตายตนะ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานายตนะ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหายตนะ
กายปสาท	เป็น	กายายตนะ
รูปารมณ์	เป็น	รูปายตนะ
สัททารมณ์	เป็น	สัททายตนะ
คันธารมณ์	เป็น	คันธายตนะ
รสารมณ์	เป็น	รสายตนะ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ
โลกียจิต ๘๑	เป็น	มนายตนะ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	เป็น	ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในรูป ๒๘ นั้น

จักขุปสาท	เป็น	จักขุธาตุ
โสตปสาท	เป็น	โสตธาตุ
ฆานปสาท	เป็น	ฆานธาตุ
ชิวหาปสาท	เป็น	ชิวหาธาตุ
กายปสาท	เป็น	กายธาตุ
รูปารมณ์	เป็น	รูปธาตุ
สัททารมณ์	เป็น	สัททธาตุ
คันธารมณ์	เป็น	คันธธาตุ
รสารมณ์	เป็น	รสธาตุ
(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	เป็น	โผฏฐัพพธาตุ

ในโลกียจิต ๘๑ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น	จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น	โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น	ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น	ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณจิต ๒	เป็น	กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น	มโนธาตุ
โลกียจิตที่เหลือ ๖๘	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	เป็น	ธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ

โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),

รูป ๒๘	เป็น	ทุกขสัจจ์
โลภเจตสิก	เป็น	สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โลกุตฺตรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่พ้นจากสังขารโลก อันเป็นวัฏฏทุกข์ ซึ่งมีสภาพเกิดดับ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โลกีย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๗. เกนจิวิญฺเญยฺยทุก

ปฐมบท เกนจิวิญฺเญยฺยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่พึงรู้ได้โดยจิตบางอย่าง มีจักขุวิญญาณจิต เป็นต้น มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน ที่พึงรู้ได้โดยจิตบางอย่าง มีจักขุวิญญาณจิต เป็นต้น
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุติยบท เกนจิ น วิญฺเญยฺยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิตบางอย่าง มีจักขุวิญญาณจิต เป็นต้น มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิตบางอย่าง มีจักขุวิญญาณจิต เป็นต้น
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **เกนจิวิญฺเญยฺย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

หมวดที่ ๓ อาสวโคจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท คือ

๑. อาสวทุก
๒. สาสวทุก
๓. อาสวสมฺปยุตฺตทุก
๔. อาสวสาสวทุก
๕. อาสวอาสวสมฺปยุตฺตทุก
๖. อาสววิปฺปยุตฺตสาสวทุก

๑. อาสวทุก

ปฐมบท อาสวา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าอาสวะ หรือที่มีสภาพไหลไป ว่าโดยภูมิถึงภวัคคภูมิ ว่าโดยธรรมถึงโคตรภู หรือที่มีสภาพเหมือนสุราที่หมักไว้นาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อาสวะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, ทิฏฐิ, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			ทิฏฐิ, โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์
			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โน อาสวา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าอาสวะ หรือที่ไม่มีสภาพไหลไป ว่าโดยภูมิถึงภวัคคภูมิ ว่าโดยธรรมถึงโคตรภู หรือที่ไม่มีสภาพเหมือนสุราที่หมักไว้นาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๙ (เว้นอาสวะองค์ธรรม ๓), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘
ในเจตสิก ๔๙ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔
เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น มัคคสัจจ์
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
		เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อาสว** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. สาสวทุก

ปฐมบท สาสวา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อนาสวา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สาสว** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. อาสวสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท อาสวสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ)
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อาสววิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐,
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒,
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ใน	เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒,	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔
โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒,	โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	เป็น มโนธาตุ	เป็น มัคคสัจจ์
เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔,	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐		กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒,	
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*		โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อาสวสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. อาสวสาสวทุก

ปฐมบท อาสวา เจว ธมฺมา สาสวา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าอาสวะ และเป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อาสวะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, ทิฏฐิ., โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** ทิฏฐิ., โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท สาสวา เจว ธมฺมา โน จ อาสวา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ แต่ไม่ชื่อว่าอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙ (เว้นอาสวะองค์ธรรม ๓), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๙ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์ โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๑๒ คือ** ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๑๘ คือ** ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียจิต ๘๑ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๑ คือ** โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ *โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน* *เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อาสวสาสว** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. อาสวอาสวสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท อาสวา เจว ธมฺมา อาสวสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าอาสวะ และประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภะ, ทิฏฐิ., โมหะ ที่ในโลภมูลจิต ๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** ทิฏฐิ., โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท อาสวสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ อาสวา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยอาสวะ แต่ไม่ชื่อว่าอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๔ (เว้นอาสวะองค์ธรรม ๓)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๒๔ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๒ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๒๔ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๔ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๑ คือ** อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๔ เป็น ทุกขสัจจ์ *กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิสทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อาสวอาสวสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. อาสววิปฺปยุตฺตสาสวทุก

ปฐมบท อาสววิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา สาสวาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ แต่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒ เป็น สังขารขันธ์ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๘, และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท อาสววิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อนาสวาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ และไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒, โทสมูลจิต ๒) เป็น ทุกกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อาสววิปฺปยุตฺตสาสว** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๔ สญฺโญชนโคจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท คือ

๑. สญฺโญชนทุก
๒. สญฺโญชนิยทุก
๓. สญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก
๔. สญฺโญชนสญฺโญชนิยทุก
๕. สญฺโญชนสญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก
๖. สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยทุก

๑. สญฺโญชนทุก

ปฐมบท สญฺโญชนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สัญโญชน์องค์ธรรม ๘ คือ โลภะ, โทสะ, มานะ, ทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, อิสสา, มัจฉริยะ, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			สัญโญชน์องค์ธรรม ๗ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โน สญฺโญชนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๔ (เว้นสัญโญชน์องค์ธรรม ๘), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๔, รูป ๒๘
ในเจตสิก ๔๔ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๔, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔
เจตสิกที่เหลือ ๔๒ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น มัคคสัจจ์
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
		เจตสิก ๔๔, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลฑฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สญฺโญชน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. สญฺโญชนิยทุก

ปฐมบท สญฺโญชนิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อสญฺโญชนิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สญฺโญชนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. สญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น			
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจ-
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	สัมปยุตตจิต ๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ใน	เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจ-	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น มัคคสัจจ์
อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑ เป็น สังขารขันธ์	สัมปยุตตจิต ๑, สุขุมรูป๑๖, นิพพาน	เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	เป็น ธัมมายตนะ	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔,	เป็น สัจจวิมุต
เป็น วิญญาณขันธ์		กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สญฺโญชนสัมปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. สญฺโญชนสญฺโญชนิยทุก

ปฐมบท สญฺโญชนา เจว ธมฺมา สญฺโญชนิยา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าสัญโญชน์ และเป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สัญโญชน์องค์ธรรม ๘ คือ โลภะ, โทสะ, มานะ, ทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, อิสสา, มัจฉริยะ, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	**สัจจะ ๒ คือ** สัญโญชน์องค์ธรรม ๗ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท สญฺโญชนิยา เจว ธมฺมา โน จ สญฺโญชนา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ แต่ไม่ชื่อว่าสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๔ (เว้นสัญโญชน์องค์ธรรม ๘), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๔ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๒ เป็น สังขารขันธ์ โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๑๒ คือ** ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๔, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๑๘ คือ** ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียจิต ๘๑ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๔, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๑ คือ** โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๔, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ *โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน* *เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สญฺโญชนสญฺโญชนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. สญฺโญชนสญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท สญฺโญชนา เจว ธมฺมา สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าสัญโญชน์ และประกอบด้วยสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สัญโญชน์องค์ธรรม ๘ คือ โลภะ, โทสะ, มานะ, ทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, อิสสา, มัจฉริยะ, โมหะ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	**สัจจะ ๒ คือ** สัญโญชน์องค์ธรรม ๗ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท สญฺโญชนสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ สญฺโญชนา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยสัญโญชน์ แต่ไม่ชื่อว่าสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๑๙ (เว้นสัญโญชน์องค์ธรรม ๘)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๑๙ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๑๗ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๑๙ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๑๙ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๑ คือ** อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๑๙ เป็น ทุกขสัจจ์ *กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ใน อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สญฺโญชนสญฺโญชนสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิยทุก

ปฐมบท สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา สญฺโญชนิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยสัญโญชน์ แต่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ใน อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑ เป็น สังขารขันธ์ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจ- สัมปยุตตจิต ๑, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิก ที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อสญฺโญชนิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยสัญโญชน์ และไม่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิก ที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑) เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สญฺโญชนวิปฺปยุตฺตสญฺโญชนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๕ คนฺถโคจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท คือ

๑. คนฺถทุก
๒. คนฺถนิยทุก
๓. คนฺถสมฺปยุตฺตทุก
๔. คนฺถคนฺถนิยทุก
๕. คนฺถคนฺถสมฺปยุตฺตทุก
๖. คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยทุก

๑. คนฺถทุก

ปฐมบท คนฺถา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ คันถะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, โทสะ, ทิฏฐิ.
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			ทิฏฐิ., โทสะ เป็น ทุกขสัจจ์
			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โน คนฺถา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๙ (เว้นคันถะองค์ธรรม ๓), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘
ในเจตสิก ๔๙ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **คนฺถ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. คนฺถนิยทุก

ปฐมบท คนฺถนิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อคนฺถนิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **คนฺถนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. คนฺถสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท คนฺถสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ (เว้นโทสะ, วิจิกิจฉา และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๕ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๓ เป็น สังขารขันธ์ โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒ เป็น วิญญาณขันธ์	โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๒๕ เป็น ธัมมายตนะ	โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๕ เป็น ธัมมธาตุ	โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท คนฺถวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๓ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสเจ.ที่ในโทสมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๓ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๑ และโลภเจตสิกที่ใน ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสเจ.ที่ในโทส.๒ เป็น สังขารขันธ์ โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์ *นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๓ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคต-วิปปยุตตจิต ๔, โทสเจ.ที่ในโทส.๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในวิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๓ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสเจ.ที่ในโทส.๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๓, โทสเจ.ที่ในโทส.๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **คนฺถสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. คนฺถคนฺถนิยทุก

ปฐมบท คนฺถา เจว ธมฺมา คนฺถนิยา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าคันถะ และเป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ คันถะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, โทสะ, ทิฏฐิ.
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ ทิฏฐิ., โทสะ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท คนฺถนิยา เจว ธมฺมา โน จ คนฺถา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของคันถะ แต่ไม่ชื่อว่าคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙ (เว้นคันถะองค์ธรรม ๓), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๑ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๙ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์ โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก๔๙, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียจิต ๘๑ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ *โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **คนฺถคนฺถนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. คนฺถคนฺถสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท คนฺถา เจว ธมฺมา คนฺถสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าคันถะ และประกอบด้วยคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภะ, ทิฏฐิ ที่ในทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** ทิฏฐิ. เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ คนฺถา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยคันถะ แต่ไม่ชื่อว่าคันถะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๓ (เว้นคันถะองค์ธรรม ๓ และวิจิกิจฉา)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๒๓ นั้น	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๑ เป็น สังขารขันธ์ โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒ เป็น วิญญาณขันธ์	โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๒๓ เป็น ธัมมายตนะ	โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๓ เป็น ธัมมธาตุ	โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๓ เป็น ทุกขสัจจ์
			โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๓ และโลภเจตสิก ที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **คนฺถคนฺถสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิยทุก

ปฐมบท คนฺถวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา คนฺถนิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยคันถะ แต่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๓ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสเจ.ที่ในโทสมูลจิต ๒, รูป ๒๘ ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๓ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๑ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคต-วิปปยุตตจิต ๔, โทสเจ.ที่ในโทสมูลจิต ๒ เป็น สังขารขันธ์ โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๓ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคต-วิปปยุตตจิต ๔, โทสเจ.ที่ในโทสมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๓ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคต-วิปปยุตตจิต ๔, โทสเจ.ที่ในโทสมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๓, โทสเจ.ที่ในโทสมูลจิต ๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท คนฺถวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อคนฺถนิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยคันถะ และไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
			โลภมูลจิต ๘, โทสมูลจิต ๒, เจตสิก ๒๕ (เว้นโทสเจ.วิจิกิจฉาเจ.และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔) เป็น ทุกวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๖ โอฆโคจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท คือ

๑. โอฆทุก
๒. โอฆนิยทุก
๓. โอฆสมฺปยุตฺตทุก
๔. โอฆโอฆนิยทุก
๕. โอฆโอฆสมฺปยุตฺตทุก
๖. โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิยทุก

๑. โอฆทุก

ปฐมบท โอฆา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โอฆะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, ทิฏฐิ, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			ทิฏฐิ, โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์
			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โน โอฆา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๙ (เว้นโอฆะองค์ธรรม ๓), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๙ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โอฆ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. โอฆนิยทุก

ปฐมบท โอฆนิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อโนฆนิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โอฆนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. โอฆสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท โอฆสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท โอฆวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐,
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒,
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ใน	เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒,	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔
โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒	โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	เป็น มโนธาตุ	เป็น มัคคสัจจ์
เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔,	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐		กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒,	
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*		โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โอฆสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. โอฆโอฆนิยทุก

ปฐมบท โอฆา เจว ธมฺมา โอฆนิยา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าโอฆะ และเป็นอารมณ์ของโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โอฆะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, ทิฏฐิ, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			ทิฏฐิ, โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์
			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โอฆนิยา เจว ธมฺมา โน จ โอฆา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของโอฆะ แต่ไม่ชื่อว่าโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙ (เว้นโอฆะองค์ธรรม ๓), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๑ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘
ในเจตสิก ๔๙ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	*โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โอฆโอฆนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. โอฆโอฆสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท โอฆา เจว ธมฺมา โอฆสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าโอฆะ และประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภะ, ทิฏฐิ, โมหะ ที่ในโลภมูลจิต ๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** ทิฏฐิ, โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โอฆสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ โอฆา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยโอฆะ แต่ไม่ชื่อว่าโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๔ (เว้นโอฆะองค์ธรรม ๓)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๒๔ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๒ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๒๔ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๔ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๑ คือ** อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๔ เป็น ทุกขสัจจ์ *กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โอฆโอฆสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิยทุก

ปฐมบท โอฆวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา โอฆนิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยโอฆะ แต่เป็นอารมณ์ของโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ใน โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒ เป็น สังขารขันธ์ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๘, และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท โอฆวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อโนฆนิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยโอฆะ และไม่เป็นอารมณ์ของโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒) เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โอฆวิปฺปยุตฺตโอฆนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๗ โยคโคจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท คือ

๑. โยคทุก ๓. โยคสมฺปยุตฺตทุก ๕. โยคโยคสมฺปยุตฺตทุก
๒. โยคนิยทุก ๔. โยคโยคนิยทุก ๖. โยควิปฺปยุตฺตโยคนิยทุก

๑. โยคทุก

ปฐมบท โยคา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โยคะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, ทิฏฐิ, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			ทิฏฐิ., โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์
			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โน โยคา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๙ (เว้นโยคะองค์ธรรม ๓), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘
ในเจตสิก ๔๙ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔
เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น มัคคสัจจ์
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
		เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โยค** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. โยคนิยทุก

ปฐมบท โยคนิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อโยคนิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โยคนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. โยคสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท โยคสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท โยควิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ใน โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์		กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โยคสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. โยคโยคนิยทุก

ปฐมบท โยคา เจว ธมฺมา โยคนิยา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าโยคะ และเป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โยคะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, ทิฏฐิ., โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			ทิฏฐิ, โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์
			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โยคนิยา เจว ธมฺมา โน จ โยคา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของโยคะ แต่ไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙ (เว้นโยคะองค์ธรรม ๓), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๑ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘
ในเจตสิก ๔๙ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๔๗ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	*โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน*
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	*เป็น ทุกวิมุต*
		เจตสิก ๔๙, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โยคโยคนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. โยคโยคสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท โยคา เจว ธมฺมา โยคสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าโยคะ และประกอบด้วยโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภะ, ทิฏฐิ., โมหะที่ในโลภมูลจิต ๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** ทิฏฐิ., โมหะ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โยคสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ โยคา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยโยคะ แต่ไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๔ (เว้นโยคะองค์ธรรม ๓)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๒๔ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๒ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๒๔ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๔ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๑ คือ** อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๔ เป็น ทุกขสัจจ์ *กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โยคโยคสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. โยควิปฺปยุตฺตโยคนิยทุก

ปฐมบท โยควิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา โยคนิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยโยคะ แต่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ใน โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒ เป็น สังขารขันธ์ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๘, และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท โยควิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อโยคนิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยโยคะ และไม่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ ใน โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒) เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **โยควิปฺปยุตฺตโยคนิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๘ นีวรณโคจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท คือ

๑. นีวรณทุก
๒. นีวรณิยทุก
๓. นีวรณสมฺปยุตฺตทุก
๔. นีวรณนีวรณิยทุก
๕. นีวรณนีวรณสมฺปยุตฺตทุก
๖. นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยทุก

๑. นีวรณทุก

ปฐมบท นีวรณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่านิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ นิวรณ์องค์ธรรม ๘ คือ โลภะ, โทสะ, ถีนะ, มิทธะ, อุทธัจจะ, กุกกุจจะ, วิจิกิจฉา, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			นิวรณ์องค์ธรรม ๗ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โน นีวรณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๔ (เว้นนิวรณ์องค์ธรรม ๘), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๔ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๒ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๔, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๔, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๔, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นีวรณ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. นีวรณิยทุก

ปฐมบท นีวรณิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อนีวรณิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นีวรณิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. นีวรณสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท นีวรณสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท นีวรณวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐,
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์		กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นีวรณสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. นีวรณนีวรณิยทุก

ปฐมบท นีวรณา เจว ธมฺมา นีวรณิยา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่านิวรณ์ และเป็นอารมณ์ของนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ นิวรณ์องค์ธรรม ๘ คือ โลภะ, โทสะ, ถีนะ, มิทธะ, อุทธัจจะ, กุกกุจจะ, วิจิกิจฉา, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ นิวรณ์องค์ธรรม ๗ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท นีวรณิยา เจว ธมฺมา โน จ นีวรณา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของนิวรณ์ แต่ไม่ชื่อว่านิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๔ (เว้นนิวรณ์องค์ธรรม ๘), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๑ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๔ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๒ เป็น สังขารขันธ์ โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๔, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียจิต ๘๑ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๔, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๔, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ *โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นีวรณนีวรณิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. นีวรณนีวรณสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท นีวรณา เจว ธมฺมา นีวรณสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่านิวรณ์ และประกอบด้วยนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ นิวรณ์องค์ธรรม ๘ คือ โลภะ, โทสะ, ถีนะ, มิทธะ, อุทธัจจะ, กุกกุจจะ, วิจิกิจฉา, โมหะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** นิวรณ์องค์ธรรม ๗ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท นีวรณสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ นีวรณา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยนิวรณ์ แต่ไม่ชื่อว่านิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๑๙ (เว้นนิวรณ์องค์ธรรม ๘)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๑๙ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๑๗ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๑๙ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๑๙ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๑ คือ** อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๑๙ เป็น ทุกขสัจจ์ *กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐,* *เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน* *เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นีวรณนีวรณสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยทุก

ปฐมบท นีวรณวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา นีวรณิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยนิวรณ์ แต่เป็นอารมณ์ของนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท นีวรณวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อนีวรณิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยนิวรณ์ และไม่เป็นอารมณ์ของนิวรณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๙ ปรามาสโคจฺฉก มีทุกะ ๕ ประเภท คือ

๑. ปรามาสทุก
๒. ปรามฏฺฐทุก
๓. ปรามาสสมฺปยุตฺตทุก
๔. ปรามาสปรามฏฺฐทุก
๕. ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐทุก

๑. ปรามาสทุก

ปฐมบท ปรามาสา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าปรามาสะ หรือสภาวธรรมที่ยึดถือผิดจากความเป็นจริง มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ปรามาสะองค์ธรรม ๑ คือ ทิฏฐิเจตสิก
ธรรมนี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	ทุกขสัจจ์ ๑

ทุติยบท โน ปรามาสา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าปรามาสะ หรือสภาวธรรมที่ไม่ยึดถือผิดจากความเป็นจริง มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิเจ.), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๔ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๑ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๙ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ปรามาส** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. ปรามฏฺฐทุก

ปฐมบท ปรามฏฺฐา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	
		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อปรามฏฺฐา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			เป็น สัจจวิมุต
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ปรามฏฺฐ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. ปรามาสสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท ปรามาสสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยปรามาสะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔, เจตสิก ๒๐ (เว้นทิฏฐิเจ.)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๐ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๑๘ เป็น สังขารขันธ์ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ เป็น วิญญาณขันธ์	ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๒๐ เป็น ธัมมายตนะ	ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๐ เป็น ธัมมธาตุ	ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔, เจตสิก ๑๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท ปรามาสวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยปรามาสะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิเจ.), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๑ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๙ เป็น สังขารขันธ์ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๑, สุขุมรูป๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*ทิฏฐิ.เจตสิก เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ปรามาสสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๔. ปรามาสปรามฏฺฐทุก

ปฐมบท ปรามาสา เจว ธมฺมา ปรามฏฺฐา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าปรามาสะ และเป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก
ธรรมนี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	ทุกขสัจจ์ ๑

ทุติยบท ปรามฏฺฐา เจว ธมฺมา โน จ ปรามาสา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ แต่ไม่ชื่อว่าปรามาสะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิเจ.), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๑ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๙ เป็น สังขารขันธ์ โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียจิต ๘๑ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ *โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน* *เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ปรามาสปรามฏฺฐ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐทุก

ปฐมบท ปรามาสวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา ปรามฏฺฐาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยปรามาสะ แต่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิเจ.), รูป ๒๘

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๑ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๙ เป็น สังขารขันธ์ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท ปรามาสวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อปรามฏฺฐาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยปรามาสะ และไม่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔, เจตสิก ๒๑ (เว้นมานะ, โทสะ, อิสสา, มัจฉริยะ, กุกกุจจะ, วิจิกิจฉาเจ.) เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฏฺฐ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๑๐ มหนฺตรทุก มีทุกะ ๑๔ ประเภท คือ

๑. สารมฺมณทุก
๒. จิตฺตทุก
๓. เจตสิกทุก
๔. จิตฺตสมฺปยุตฺตทุก
๕. จิตฺตสංสฏฐทุก
๖. จิตฺตสมุฏฐานทุก
๗. จิตฺตสหภูทุก
๘. จิตฺตานุปริวตฺติทุก
๙. จิตฺตสංสฏฐสมุฏฐานทุก
๑๐. จิตฺตสංสฏฐสมุฏฐานสหภูทุก
๑๑. จิตฺตสංสฏฐสมุฏฐานานุปริวตฺติทุก
๑๒. อชฺฌตฺติกทุก
๑๓. อุปาทาทุก
๑๔. อุปาทินฺนทุก

๑. สารมฺมณทุก

ปฐมบท สารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นไปพร้อมด้วยการรู้อารมณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น		ในจิต ๘๙ นั้น	
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท อนารมฺมณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นไปพร้อมด้วยการรู้อารมณ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๑ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๑ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๑ คือ	**อายตนะ ๑๑ คือ**	**ธาตุ ๑๑ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*	สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สารมฺมณ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. จิตฺตทุก

ปฐมบท จิตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๑ อายตนะ ๑ ธาตุ ๗ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๑ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๗ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียจิต ๘๑ เป็น ทุกขสัจจ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท โน จิตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๑ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๑๑ คือ**	**ธาตุ ๑๑ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. เจตสิกทุก

ปฐมบท เจตสิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าเจตสิก มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๑ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท อเจตสิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าเจตสิก มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๒ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๒ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **เจตสิก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. จิตฺตสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท จิตฺตสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๑ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์			เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท จิตฺตวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๑ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๑ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๑ คือ	**อายตนะ ๑๑ คือ**	**ธาตุ ๑๑ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
	สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			จิต ๘๙ เป็น ทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺตสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. จิตฺตสංสฏฺฐทุก

ปฐมบท จิตฺตสංสฏฺฐา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เจือด้วยจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๑ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์			เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท จิตฺตวิสංสฏฺฐา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เจือด้วยจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๑ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๑ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๑ คือ	**อายตนะ ๑๑ คือ**	**ธาตุ ๑๑ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*จิต ๘๙ เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺตสංสฏฺฐ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. จิตฺตสมุฏฺฐานทุก

ปฐมบท จิตฺตสมุฏฺฐานา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน หรือที่เกิดจากจิต มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒, จิตตชรูป ๑๗

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๖ ธาตุ ๖ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ

จิตตชรูป ๑๗ เป็น รูปขันธ์

ในเจตสิก ๕๒ นั้น

เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์

สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์

เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์

อายตนะ ๖ คือ

ในจิตตชรูป ๑๗ นั้น

รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ

สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ

คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ

รสารมณ์ เป็น รสายตนะ

(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพายตนะ

เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒

ได้แก่ อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ กายวิญญัติ วจีวิญญัติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๖ คือ

ในจิตตชรูป ๑๗ นั้น

รูปารมณ์ เป็น รูปธาตุ

สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ

คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ

รสารมณ์ เป็น รสธาตุ

(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพธาตุ

เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒

ได้แก่ อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ กายวิญญัติ วจีวิญญัติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ

เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑, จิตตชรูป ๑๗ เป็น ทุกขสัจจ์

โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์

เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖, ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท โน จิตฺตสมุฏฺฐานา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีจิตเป็นสมุฏฐาน หรือที่ไม่เกิดจากจิต มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, กัมมชรูป ๒๐, อุตุชรูป ๑๕, อาหารชรูป ๑๔, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๒ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๒ คือ

ติชรูป เป็น รูปขันธ์

จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์

**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*

อายตนะ ๑๒ คือ

ในติชรูปนั้น

จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ

โสตปสาท เป็น โสตายตนะ

ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ

ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ

กายปสาท เป็น กายายตนะ

รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ

สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ

คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ

รสารมณ์ เป็น รสายตนะ

(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพายตนะ

จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ

สุขุมรูป ๑๒ หรือ ๑๔ ได้แก่ อาโป อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ

ในติชรูปนั้น

จักขุปสาท เป็น จักขุธาตุ

โสตปสาท เป็น โสตธาตุ

ฆานปสาท เป็น ฆานธาตุ

ชิวหาปสาท เป็น ชิวหาธาตุ

กายปสาท เป็น กายธาตุ

รูปารมณ์ เป็น รูปธาตุ

สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ

คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ

รสารมณ์ เป็น รสธาตุ

(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพธาตุ

ในจิต ๘๙ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ

โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ

ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ

ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ

กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ

สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ

จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ

สุขุมรูป ๑๒ หรือ ๑๔ ได้แก่ อาโป อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ

โลกียจิต ๘๑, ติชรูป เป็น ทุกขสัจจ์

นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์

โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺตสมุฏฺฐาน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๗. จิตฺตสหภูทุก

ปฐมบท จิตฺตสหภุโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒, วิญญัตติรูป ๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๑ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
วิญญัตติรูป ๒ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๕๒, วิญญัตติรูป ๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒, วิญญัตติรูป ๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑, วิญญัตติรูป ๒ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค์ ๘) ที่ใน มัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท โน จิตฺตสหภุโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เกิดพร้อมด้วยจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, รูป ๒๖ (เว้นวิญญัตติรูป ๒), นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๒ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๒ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๖ เป็น รูปขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๖ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ สุขุมรูป ๑๔, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๖ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ สุขุมรูป ๑๔, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, รูป ๒๖ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺตสหภู** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๘. จิตฺตานุปริวตฺติทุก

ปฐมบท จิตฺตานุปริวตฺติโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นไปตามกระแสจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒, วิญญัตติรูป ๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๑ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
วิญญัตติรูป ๒ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๕๒, วิญญัตติรูป ๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒, วิญญัตติรูป ๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑, วิญญัตติรูป ๒ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ใน มัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท โน จิตฺตานุปริวตฺติโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นไปตามกระแสจิต มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, รูป ๒๖ (เว้นวิญญัตติรูป ๒), นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๒ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๒ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๖ เป็น รูปขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๖ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ สุขุมรูป ๑๔, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๖ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ สุขุมรูป ๑๔, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, รูป ๒๖ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺตานุปริวตฺติ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๙. จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานทุก

ปฐมบท จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เจือด้วยจิต และมีจิตเป็นสมุฏฐานได้ครบทั้ง ๒ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๑ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เจือด้วยจิต และมีจิตเป็นสมุฏฐานได้ไม่ครบทั้ง ๒ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๒ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๒ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐาน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๐. จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภูทุก

ปฐมบท จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เจือด้วยจิต ที่เกิดจากจิต และที่เกิดพร้อมด้วยจิตได้ครบทั้ง ๓ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๑ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท โน จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภุโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เจือด้วยจิต ที่เกิดจากจิต และที่เกิดพร้อมด้วยจิตไม่ได้หรือได้ไม่ครบทั้ง ๓ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๒ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๒ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺตสංสฏฺฐสมุฏฺฐานสหภู** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๑. จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติทุก

ปฐมบท จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เจือด้วยจิต ที่เกิดจากจิต และเป็นไปตามกระแสจิตได้ครบทั้ง ๓ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๑ คือ**	**ธาตุ ๑ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒ เป็น ธัมมธาตุ	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์			เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท โน จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เจือด้วยจิต ที่เกิดจากจิต และเป็นไปตามกระแสจิตไม่ได้หรือได้ไม่ครบทั้ง ๓ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๒ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๒ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต
	สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **จิตฺตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๒. อชฺฌตฺติกทุก

ปฐมบท อชฺฌตฺติกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นภายใน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, ปสาทรูป ๕
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๒ อายตนะ ๖ ธาตุ ๑๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๒ คือ	**อายตนะ ๖ คือ**	**ธาตุ ๑๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ปสาทรูป ๕ เป็น รูปขันธ์	ในปสาทรูป ๕ นั้น	ในปสาทรูป ๕ นั้น	โลกียจิต ๘๑, ปสาทรูป ๕ เป็น ทุกขสัจจ์
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ	จักขุปสาท เป็น จักขุธาตุ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น สัจจวิมุต
	โสตปสาท เป็น โสตายตนะ	โสตปสาท เป็น โสตธาตุ	
	ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ	ฆานปสาท เป็น ฆานธาตุ	
	ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ	ชิวหาปสาท เป็น ชิวหาธาตุ	
	กายปสาท เป็น กายายตนะ	กายปสาท เป็น กายธาตุ	
	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	
		ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	

ทุติยบท พาหิรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นภายนอก มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒, รูป ๒๓ (เว้นปสาทรูป ๕), นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๖ ธาตุ ๖ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๖ คือ**	**ธาตุ ๖ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๓ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๓ นั้น	ในรูป ๒๓ นั้น	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑,
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ	รูปารมณ์ เป็น รูปธาตุ	รูป ๒๓ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ	สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ	คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	รสารมณ์ เป็น รสายตนะ	รสารมณ์ เป็น รสธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพายตนะ	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพธาตุ	เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อชฺฌตฺติก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๓. อุปาทาทุก

ปฐมบท อุปาทา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่อาศัยมหาภูตรูปเกิดขึ้นฝ่ายเดียว มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อุปาทายรูป ๒๔
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๑ อายตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๑ คือ	**อายตนะ ๑๐ คือ**	**ธาตุ ๑๐ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
อุปาทายรูป ๒๔ เป็น รูปขันธ์	ในอุปาทายรูป ๒๔ นั้น	ในอุปาทายรูป ๒๔ นั้น	อุปาทายรูป ๒๔ เป็น ทุกขสัจจ์
	จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ	จักขุปสาท เป็น จักขุธาตุ	
	โสตปสาท เป็น โสตายตนะ	โสตปสาท เป็น โสตธาตุ	
	ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ	ฆานปสาท เป็น ฆาธาตุ	
	ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ	ชิวหาปสาท เป็น ชิวหาธาตุ	
	กายปสาท เป็น กายายตนะ	กายปสาท เป็น กายธาตุ	
	รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ	รูปารมณ์ เป็น รูปธาตุ	
	สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ	สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ	
	คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ	คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ	
	รสารมณ์ เป็น รสายตนะ	รสารมณ์ เป็น รสธาตุ	
	สุขุมรูป ๑๕ เป็น ธัมมายตนะ	สุขุมรูป ๑๕ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท โน อุปาทา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ใช่อาศัยมหาภูตรูปเกิดขึ้นฝ่ายเดียว มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, มหาภูตรูป ๔, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๓ ธาตุ ๙ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๓ คือ**	**ธาตุ ๙ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
มหาภูตรูป ๔ เป็น รูปขันธ์	ในมหาภูตรูป ๔ นั้น	ในมหาภูตรูป ๔ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์	มหาภูตรูป ๔ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เป็น โผฏฐัพพายตนะ	เป็น โผฏฐัพพธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๕๒, อาโป, นิพพาน	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น มัคคสัจจ์
		เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*		เจตสิก ๕๒, อาโป, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทา** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๔. อุปาทินฺนทุก

ปฐมบท อุปาทินฺนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กรรม (อันตัณหาและทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ยึดไว้โดยความเป็นผล มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลกียวิปากจิต ๓๒, เจตสิก ๓๕, กัมมชรูป ๒๐

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ

กัมมชรูป ๒๐ เป็น รูปขันธ์

ในเจตสิก ๓๕ นั้น

เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์

สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์

เจตสิกที่เหลือ ๓๓ เป็น สังขารขันธ์

โลกียวิปากจิต ๓๒ เป็น วิญญาณขันธ์

อายตนะ ๑๑ คือ

ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น

จักขุปสาท เป็น จักขายตนะ

โสตปสาท เป็น โสตายตนะ

ฆานปสาท เป็น ฆานายตนะ

ชิวหาปสาท เป็น ชิวหายตนะ

กายปสาท เป็น กายายตนะ

รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ

คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ

รสารมณ์ เป็น รสายตนะ

(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพายตนะ

โลกียวิปากจิต ๓๒ เป็น มนายตนะ

เจตสิก ๓๕, กัมมชสุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑ ได้แก่ อาโป อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็น ธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๗ คือ

ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น

จักขุปสาท เป็น จักขุธาตุ

โสตปสาท เป็น โสตธาตุ

ฆานปสาท เป็น ฆานธาตุ

ชิวหาปสาท เป็น ชิวหาธาตุ

กายปสาท เป็น กายธาตุ

รูปารมณ์ เป็น รูปธาตุ

คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ

รสารมณ์ เป็น รสธาตุ

(ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพธาตุ

ในโลกียวิปากจิต ๓๒ นั้น

จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ

โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ

ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ

ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ

กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ

สัมปฏิจฉนจิต ๒ เป็น มโนธาตุ

โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐ เป็น มโนวิญญาณธาตุ

เจตสิก ๓๕, กัมมชสุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑ ได้แก่ อาโป อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็น ธัมมธาตุ

สัจจะ ๑ คือ

โลกียวิปากจิต ๓๒, เจตสิก ๓๕, กัมมชรูป ๒๐ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท อนุปาทินฺนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กรรม (อันตัณหาและทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้ยึดไว้โดยความเป็นผล มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิต ๒๐, ผลจิต ๔, เจตสิก ๕๒, จิตตชรูป ๑๗, อุตุชรูป ๑๕, อาหารชรูป ๑๔, นิพพาน ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๗ ธาตุ ๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๗ คือ**	**ธาตุ ๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
ติชรูป เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิต ๒๐, ผลจิต ๔ เป็น วิญญาณขันธ์	ในติชรูปนั้น รูปารมณ์ เป็น รูปายตนะ สัททารมณ์ เป็น สัททายตนะ คันธารมณ์ เป็น คันธายตนะ รสารมณ์ เป็น รสายตนะ (ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพายตนะ อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิต ๒๐, ผลจิต ๔ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒ ได้แก่ อาโป อาหาระ ปริเฉจทะ กายวิญญัตติ วจีวิญญัตติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในติชรูปนั้น รูปารมณ์ เป็น รูปธาตุ สัททารมณ์ เป็น สัททธาตุ คันธารมณ์ เป็น คันธธาตุ รสารมณ์ เป็น รสธาตุ (ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์ เป็น โผฏฐัพพธาตุ ในกิริยาจิต ๒๐ นั้น ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ อกุศลจิต ๑๒, กุศลจิต ๒๑, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙, ผลจิต ๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒ ได้แก่ อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ กายวิญญัตติ วจีวิญญัตติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), ติชรูป เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หลือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทินฺน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

หมวดที่ ๑๑ อุปาทานโคจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท คือ

๑. อุปาทานทุก
๒. อุปาทานิยทุก
๓. อุปาทานสมฺปยุตฺตทุก
๔. อุปาทานอุปาทานิยทุก
๕. อุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก
๖. อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยทุก

๑. อุปาทานทุก

ปฐมบท อุปาทานา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒ คือ โลภะ, ทิฏฐิ.
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			ทิฏฐิเจตสิก เป็น ทุกขสัจจ์
			โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โน อุปาทานา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๕๐ (เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒) รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๐, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๕๐ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ	ในจิต ๘๙ นั้น	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๐, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
เจตสิกที่เหลือ ๔๘ เป็น สังขารขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	เป็น สัจจวิมุต
จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์		เป็น มโนธาตุ	
		จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๐, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทาน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. อุปาทานิยทุก

ปฐมบท อุปาทานิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อนุปาทานิยา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทานิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. อุปาทานสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท อุปาทานสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภมูลจิต ๘ เจตสิก ๒๒ (เว้นโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๒ นั้น	โลภมูลจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลภมูลจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลภมูลจิต ๘, เจตสิก ๒๑ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๒ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๒ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๐ เป็น สังขารขันธ์			
โลภมูลจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อุปาทานวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลติกเจ.๓) และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗,
ในเจตสิก ๔๙ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๙,
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑,	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๗ และโลภเจตสิกที่ใน	เป็น มนายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๔๙ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคต-	เป็น มโนธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑,	วิปปยุตตจิต ๔, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑,	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙	เป็น สัจจวิมุต
		เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*		เจตสิก ๔๙ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทานสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. อุปาทานอุปาทานิยทุก

ปฐมบท อุปาทานา เจว ธมฺมา อุปาทานิยา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าอุปาทาน และเป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒ คือ โลภะ, ทิฏฐิ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ ทิฏฐิเจตสิก เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท อุปาทานิยา เจว ธมฺมา โน จ อุปาทานา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน แต่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๐ (เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๑ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๐ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๘ เป็น สังขารขันธ์ โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๐, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียจิต ๘๑ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๐, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๐, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ *โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทานอุปาทานิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๕. อุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท อุปาทานา เจว ธมฺมา อุปาทานสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าอุปาทาน และประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภะ, ทิฏฐิเจ.ที่ในทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ ทิฏฐิเจตสิก เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท อุปาทานสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ อุปาทานา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยอุปาทาน แต่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลภมูลจิต ๘, เจตสิก ๒๐ (เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๒๐ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๑๘ เป็น สังขารขันธ์ โลภมูลจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	อายตนะ ๒ คือ โลภมูลจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๒๐ เป็น ธัมมายตนะ	ธาตุ ๒ คือ โลภมูลจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๐ เป็น ธัมมธาตุ	สัจจะ ๑ คือ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๐, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ *โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลติกเจ.๓) และโลภเจตสิกที่ใน ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, รูป ๒๘, นิพพาน* *เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิยทุก

ปฐมบท อุปาทานวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อุปาทานิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลติกเจ.๓) และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔, รูป ๒๘

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๙ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๗ และโลภเจตสิกที่ใน ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ เป็น สังขารขันธ์ โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๙ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคต-วิปปยุตตจิต ๔, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๙ และโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคต-วิปปยุตตจิต ๔, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โทสมูลจิต ๒, โมหมูลจิต ๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๔๙, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท อุปาทานวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อนุปาทานิยาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน และไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
			โลภมูลจิต ๘, เจตสิก ๒๒ (เว้นโลภเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔) เป็น ทุกวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานิย** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๑๒ กิเลสโคจฺฉก มีทุกะ ๘ ประเภท คือ

๑. กิเลสทุก
๒. สงฺกิเลสิกทุก
๓. สงฺกิลิฏฺฐทุก
๔. กิเลสสมฺปยุตฺตทุก
๕. กิเลสสงฺกิเลสิกทุก
๖. กิเลสสงฺกิลิฏฺฐทุก
๗. กิเลสกิเลสสมฺปยุตฺตทุก
๘. กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกทุก

๑. กิเลสทุก

ปฐมบท กิเลสา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่ากิเลส หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐ คือ โลภะ, โทสะ, โมหะ, มานะ, ทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, ถีนะ, อุทธัจจะ, อหิริกะ, อโนตตัปปะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	ธัมมายตนะ ๑	ธัมมธาตุ ๑	สัจจะ ๒ คือ
			กิเลสองค์ธรรม ๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท โน กิเลสา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่ากิเลส หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีสภาพทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๙, เจตสิก ๔๒ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐), รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๐ เป็น สังขารขันธ์ จิต ๘๙ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ จิต ๘๙ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในจิต ๘๙ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ จิตที่เหลือ ๗๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **กิเลส** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. สงฺกิเลสิกทุก

ปฐมบท สงฺกิเลสิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อสงฺกิเลสิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สงฺกิเลสิก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. สงฺกิลิฏฺจทุก

ปฐมบท สงฺกิลิฏฺจา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อสงฺกิลิฏฺจา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐,
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	เป็น ธัมมายตนะ	เป็น มโนธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
เป็น วิญญาณขันธ์		กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔,	
		กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สงฺกิลิฏฺจ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. กิเลสสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท กิเลสสมฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท กิเลสวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐,
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	เป็น มโนธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
		กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **กิเลสสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๕. กิเลสสงฺกิเลสิกทุก

ปฐมบท กิเลสา เจว ธมฺมา สงฺกิเลสิกา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่ากิเลส และเป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐ คือ โลภะ, โทสะ, โมหะ, มานะ, ทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, ถีนะ, อุทธัจจะ, อหิริกะ, อโนตตัปปะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** กิเลสองค์ธรรม ๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทยสัจจ์

ทุติยบท สงฺกิเลสิกา เจว ธมฺมา โน จ กิเลสา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอารมณ์ของกิเลส แต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๒ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐), รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๔๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๐ เป็น สังขารขันธ์ โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๔๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียจิต ๘๑ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๔๒, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ *โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **กิเลสสงฺกิเลสิก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๖. กิเลสสงฺกิลิฏฺฐทุก

ปฐมบท กิเลสา เจว ธมฺมา สงฺกิลิฏฺฐา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่ากิเลส และถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐ คือ โลภะ, โทสะ, โมหะ, มานะ, ทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, ถีนะ, อุทธัจจะ, อหิริกะ, อโนตตัปปะ

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** กิเลสองค์ธรรม ๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท สงฺกิลิฏฺฐา เจว ธมฺมา โน จ กิเลสา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน แต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๑๗ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๑๗ นั้น	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๑๕ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๑๗ เป็น ธัมมายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๑๗ เป็น ธัมมธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๑๗ เป็น ทุกขสัจจ์ *กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **กิเลสสงฺกิลิฏฺฐ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๗. กิเลสกิเลสสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท กิเลสา เจว ธมฺมา กิเลสสมฺปยุตฺตา จ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่ากิเลส และประกอบด้วยกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐ คือ โลภะ, โทสะ, โมหะ, มานะ, ทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, ถีนะ, อุทธัจจะ, อหิริกะ, อโนตตัปปะ
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้

สังขารขันธ์ ๑	**ธัมมายตนะ ๑**	**ธัมมธาตุ ๑**	**สัจจะ ๒ คือ** กิเลสองค์ธรรม ๙ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ กิเลสา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยกิเลส แต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๗ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๑๗ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๑๕ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์	**อายตนะ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๑๗ เป็น ธัมมายตนะ	**ธาตุ ๒ คือ** อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๑๗ เป็น ธัมมธาตุ	**สัจจะ ๑ คือ** อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๑๗ เป็น ทุกขสัจจ์ *กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **กิเลสกิเลสสมฺปยุตฺต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

๘. กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกทุก

ปฐมบท กิเลสวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา สงฺกิเลสิกาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยกิเลส แต่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในโลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท กิเลสวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อสงฺกิเลสิกาปิ

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยกิเลส และไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			*อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗ เป็น ทุกวิมุต*

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **สปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมดยังมีเหลืออยู่

หมวดที่ ๑๓ ปิฏฺจิทุก มีทุกะ ๑๘ ประเภท คือ

๑. ทสฺสเนนปหาตพฺพทุก
๒. ภาวนายปหาตพฺพทุก
๓. ทสฺสเนนปหาตพฺพเหตุกทุก
๔. ภาวนายปหาตพฺพเหตุกทุก
๕. สวิตกฺกทุก
๖. สวิจารทุก
๗. สปฺปีติกทุก
๘. ปีติสหคตทุก
๙. สุขสหคตทุก
๑๐. อุเปกฺขาสหคตทุก
๑๑. กามาวจรทุก
๑๒. รูปาวจรทุก
๑๓. อรูปาวจรทุก
๑๔. ปริยาปนฺนทุก
๑๕. นิยฺยานิกทุก
๑๖. นิยตทุก
๑๗. สอุตฺตรทุก
๑๘. สรณทุก

๑. ทสฺสเนนปหาตพฺพทุก

ปฐมบท ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิสัม.๔, วิจิกิจฉาสัม.๑, เจ.๒๒ อันโสดา.ม พึงละ...(สมุจ.), ทิฏฐิวิป.๔, โทส.๒, เจ.๒๕ ที่นำไปสู่อบาย (อปายคมนิย) อันโสดา.ม พึงละ...(ตนุกร.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๑ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๑, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิวิป.๔, โทส.๒ ที่นอกจากพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค คือ น อปายคมนิย อุทธัจจสัม.๑, กุ.๒๑, วิ.๓๖, กิ.๒๐, เจตสิก ๕๐ (เว้นทิฏฐิ, วิจิกิจฉา), รูป ๒๘, นิพพาน ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๐ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๘ เป็น สังขารขันธ์ น ทัสสเนนปหาตัพพจิต ๘๔ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ น ทัสสเนนปหาตัพพจิต ๘๔ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๐, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ใน น ทัสสเนนปหาตัพพจิต ๘๔ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ น ทัสสเนนปหาตัพพจิตที่เหลือ ๗๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๐, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกีย น ทัสสเนนปหาตัพพจิต ๗๖, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ทสฺสเนนปหาตพฺพ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๒. ภาวนายปหาตพฺพทุก

ปฐมบท ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่พึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิวิป.๔, โทส.๒, เจ.๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ (โอฬาริก) อันส.ก.ม.พึงละ...(ตนุ), ทิฏฐิวิป.๔, ซึ่งเกี่ยวด้วยกามราคะ โทส.๒, เจ.๒๕ อันอนา.ม.พึงละ...(สมุจ), ทิฏฐิวิป.๔, ซึ่งเกี่ยวด้วยรูป-อรูปราคะ อุทธัจจ.๑, เจ.๒๑ อัน อร.ม.พึงละ...(สมุจ.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๕ นั้น	อกุศลจิต ๗ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๗ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๗, เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๕ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๕ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๓ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๗ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท น ภาวนายปหาตพฺพา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่พึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิวิป.๔, โทส.๒ ที่นอกจากพึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ คือ น อปายคมนิย, ทิฏฐิสัม.๔, วิจิกิจฉา.๑, กุ.๒๑, วิ.๓๖, กิ.๒๐, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกีย น ภาวนายปหาตัพพจิต ๘๐,
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	น ภาวนายปหาตัพพจิต ๘๘ เป็น มนายตนะ	ใน น ภาวนายปหาตัพพจิต ๘๘ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
น ภาวนายปหาตัพพจิต ๘๘ เป็น วิญญาณขันธ์		น ภาวนายปหาตัพพจิตที่เหลือ ๗๕ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ภาวนายปหาตพฺพ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. ทสฺสเนนปหาตพฺพเหตุกทุก

ปฐมบท ทสฺสเนน ปหาตพฺพ เหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุอันพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิสัม.๔, วิจิกิจฉาสัม.๑, เจ.๒๒ (เว้นโมหเจ.ที่ในวิจิกิจฉา.๑) อันโสดา.ม.พึงละ...(สมุจ)
ทิฏฐิวิป.๔, โทส, ๒, เจ.๒๕ ที่นำไป (อปาย) อันโสดา.ม.พึงละ (ตนุ)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๑ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๑, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท น ทสฺสเนน ปหาตพฺพ เหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุอันพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรคไม่ได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิวิป.๔, โทส.๒ ที่นอกจากพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค คือ น อปายคมนิย, อุทธัจจสัม.๑, กุ.๒๑, วิ.๓๖, กิ.๒๐, เจตสิก ๕๐ (เว้นทิฏฐิ, วิจิกิจฉา) และโมหเจตสิกที่ใน วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกีย น ทัสสเนนปหาตัพพเหตุกจิต ๗๖, เจตสิก ๔๙ (เว้นโลภะ), และโมหเจ.ที่ใน วิจิกิจฉาสัม.๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๕๐ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	น ทัสสเนนปหาตัพพเหตุกจิต ๘๔	ใน น ทัสสเนนปหาตัพพเหตุกจิต ๘๔ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๘ และโมหเจตสิกที่ใน วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๕๐ และโมหเจตสิกที่ในวิจิกิจฉา-สัมปยุตตจิต ๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
น ทัสสเนนปหาตัพพเหตุกจิต ๘๔ เป็น วิญญาณขันธ์		น ทัสสเนนปหาตัพพเหตุกจิตที่เหลือ ๗๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๐ และโมหเจตสิก ที่ในวิจิกิจฉา สัมปยุตตจิต ๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ทสฺสเนนปหาตพฺพเหตุก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๔. ภาวนายปหาตพฺพเหตุกทุก

ปฐมบท ภาวนาย ปหาตพฺพ เหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุอันพึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิวิป.๔, โทส.๒, เจ.๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ (โอฬาริก) อันสก.ม.พึงละ...(ตนุ), ทิฏฐิวิป.๔ ซึ่งเกี่ยวด้วยกามราคะ โทส.๒, เจ.๒๕ อันอนา.ม.พึงละ...(สมุจ), ทิฏฐิวิป.๔ ซึ่งเกี่ยวด้วยรูป-อรูปราคะ อุทธัจจ.๑, เจ.๒๑ (เว้นโมเจ.ที่ในอุทธัจจ.๑) อัน อร.ม.พึงละ...(สมุจ.)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๕ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๓ เป็น สังขารขันธ์ อกุศลจิต ๗ เป็น วิญญาณขันธ์	อกุศลจิต ๗ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๒๕ เป็น ธัมมายตนะ	อกุศลจิต ๗ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๕ เป็น ธัมมธาตุ	อกุศลจิต ๗, เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท น ภาวนาย ปหาตพฺพ เหตุกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุอันพึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ ไม่ได้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิวิป.๔, โทส.๒, ที่นอกจากพึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ คือ อปายคมนิย ทิฏฐิสัม.๔, วิจิกิจฉาสัม.๑, กุ.๒๑, วิ.๓๖, กิ ๒๐, เจตสิก ๕๒ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ และโมหเจตสิกที่ใน อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑ เป็น สังขารขันธ์ น ภาวนายปหาตัพพเหตุกจิต ๘๘ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ น ภาวนายปหาตัพพเหตุกจิต ๘๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๒ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจ-สัมปยุตตจิต ๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ใน น ภาวนายปหาตัพพเหตุกจิต ๘๘ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ น ภาวนายปหาตัพพเหตุกจิตที่เหลือ ๗๕ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒, และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจ-สัมปยุตตจิต ๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกีย น ภาวนายปหาตัพพเหตุกจิต ๘๐, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) และโมหเจ.ที่ในอุทธัจจสัม.๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ภาวนายปหาตพฺพเหตุก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๕. สวิตกฺกทุก

ปฐมบท สวิตกฺกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยวิตก หรือที่มีวิตก มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สวิตักกจิต ๕๕ คือ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐), ปฐมฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นวิตกเจ.)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๓ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๕๑ นั้น	สวิตักกจิต ๕๕ เป็น มนายตนะ	ในสวิตักกจิต ๕๕ นั้น	โลกียสวิตักกจิต ๔๗, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ), เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๑ เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		สวิตักกจิตที่เหลือ ๕๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ใน มัคคสวิตักกจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๙ เป็น สังขารขันธ์		เจตสิก ๕๑ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๖ เป็น สัจจวิมุต
สวิตักกจิต ๕๕ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อวิตกฺกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เกิดพร้อมด้วยวิตก หรือที่ไม่มีวิตก มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อวิตักกจิต ๖๖ คือ ทวิ.๑๐, ทุติยฌานจิต ๑๑, ตติยฌานจิต ๑๑, จตุตถฌานจิต ๑๑, ปัญจมฌานจิต ๒๓, เจตสิก ๓๗ (เว้นวิตก) และวิตกเจตสิก ๕๕ ที่ใน สวิตักกจิต ๕๕, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๗ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียอวิตักกจิต ๓๔, เจตสิก ๓๔ (เว้นวิรตี.๓) และโลกียวิตกเจตสิก ๔๗, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๓๗ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อวิตักกจิต ๖๖ เป็น มนายตนะ	ในอวิตักกจิต ๖๖ นั้น	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคค-อวิตักกจิต ๑๖ และสัมมาสังกัปปมรรค คือ วิตกเจตสิก ๔ ที่ในปฐมฌานมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๗ และวิตกเจตสิก ๕๕, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๖ และวิตกเจตสิก ๔ ที่ในปฐมฌานผลจิต ๔ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๕ และวิตกเจตสิก ๕๕ เป็น สังขารขันธ์		อวิตักกจิตที่เหลือ ๕๖ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
อวิตักกจิต ๖๖ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๓๗ และวิตกเจตสิก ๕๕, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สวิตกฺก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๖. สวิจารทุก

ปฐมบท สวิจารา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยวิจาร หรือที่มีวิจาร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ สวิจารจิต ๖๖ คือ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิ.๑๐), ปฐมฌานจิต ๑๑, ทุติยฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจาร.)
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	อายตนะ ๒ คือ	ธาตุ ๓ คือ	สัจจะ ๓ คือ
ในเจตสิก ๕๑ นั้น	สวิจารจิต ๖๖ เป็น มนายตนะ	ในสวิจารจิต ๖๖ นั้น	โลกียสวิจารจิต ๕๐, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๕๑ เป็น ธัมมายตนะ	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์		สวิจารจิตที่เหลือ ๖๓ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคสวิจารจิต ๘ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๙ เป็น สังขารขันธ์		เจตสิก ๕๑ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๖ เป็น สัจจวิมุต
สวิจารจิต ๖๖ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อวิจารา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เกิดพร้อมด้วยวิจาร หรือที่ไม่มีวิจาร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อวิจารจิต ๕๕ คือ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐, ตติยฌานจิต ๑๑, จตุตถฌานจิต ๑๑, ปัญจมฌานจิต ๒๓, เจตสิก ๓๖ (เว้นวิจารเจ.) และวิจารเจตสิก ๖๖, ที่ในสวิจารจิต ๖๖, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๗ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียอวิจารจิต ๓๑, เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี.๓) และโลกียวิจารเจตสิก ๕๐, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อวิจารจิต ๕๕ เป็น มนายตนะ	ในอวิจารจิต ๕๕ นั้น	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคค-
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๖๖, สุขุมรูป ๑๖,	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	อวิจารจิต ๑๒ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ และวิจารเจตสิก ๖๖ เป็น สังขารขันธ์	นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	อวิจารจิตที่เหลือ ๔๕ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๕ และโลกุตตรวิจารเจตสิก ๑๖ เป็น สัจจวิมุต
อวิจารจิต ๕๕ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๖๖, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สวิจาร** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๗. สปฺปีติกทุก

ปฐมบท สปฺปีติกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยปีติ หรือที่มีปีติ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ สัปปีติกจิต ๕๑ คือ กามโสมนัสสหคตจิต ๑๘, ปฐมฌานจิต ๑๑, ทุติยฌานจิต ๑๑, ตติยฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๔๖ (เว้นปีติเจ.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	สัปปีติกจิต ๕๑ เป็น มนายตนะ	สัปปีติกจิต ๕๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียสัปปีติกจิต ๒๗, เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคสัปปีติกจิต ๑๒ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๔ เป็น สังขารขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๖ เป็น สัจจวิมุต
สัปปีติกจิต ๕๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อปฺปีติกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เกิดพร้อมด้วยปีติ หรือที่ไม่มีปีติ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อัปปีติกจิต ๗๐ คือ โทสมูลจิต ๒, กายวิญญาณจิต ๒, จตุตถฌานจิต ๑๑, อุเบกขาสหคตจิต ๕๕, เจตสิก ๕๑ (เว้นปีติ.) และปีติเจตสิก ๕๑ ที่ในสัปปีติกจิต ๕๑, รูป ๒๘, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียอัปปีติกจิต ๕๔, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ)
ในเจตสิก ๕๑ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	และโลกียปีติเจตสิก ๒๗, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อัปปีติกจิต ๗๐ เป็น มนายตนะ	ในอัปปีติกจิต ๗๐ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๑ และปีติเจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๙ และปีติเจตสิก ๕๑ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคอัปปีติกจิต ๘ เป็น มัคคสัจจ์
อัปปีติกจิต ๗๐ เป็น วิญญาณขันธ์		อัปปีติกจิตที่เหลือ ๕๗ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๗, ผลจิตตุปบาท ๓๔
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*		เจตสิก ๕๑ และปีติเจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	และโลกุตตรปีติเจตสิก ๒๔ เป็น สัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สปฺปีติก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๘. ปีติสหคตทุก

ปฐมบท ปีติสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยปีติ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ปีติสหคตจิต ๕๑ คือ กามโสมนัสสหคตจิต ๑๘, ปฐมฌานจิต ๑๑, ทุติยฌานจิต ๑๑, ตติยฌานจิต ๑๑, เจตสิก ๔๖ (เว้นปีติ.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	ปีติสหคตจิต ๕๑ เป็น มนายตนะ	ปีติสหคตจิต ๕๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	โลกียปีติสหคตจิต ๒๗, เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคปีติสหคตจิต ๑๒ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๔ เป็น สังขารขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๖ เป็น สัจจวิมุต
ปีติสหคตจิต ๕๑ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท น ปีติสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เกิดพร้อมด้วยปีติ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ น ปีติสหคตจิต ๗๐ คือ โทสมูลจิต ๒, กายวิญญาณจิต ๒, จตุตถฌานจิต ๑๑, อุเบกขาสหคตจิต ๕๕, เจตสิก ๕๑ (เว้นปีติ.) และปีติเจตสิก ๕๑ ที่ใน ปีติสหคตจิต ๕๑, รูป ๒๘, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกีย น ปีติสหคตจิต ๕๔, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ) และโลกียปีติเจตสิก ๒๗, รูป ๒๘
ในเจตสิก ๕๑ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	น ปีติสหคตจิต ๗๐ เป็น มนายตนะ	ใน น ปีติสหคตจิต ๗๐ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๑ และปีติเจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๙ และปีติเจตสิก ๕๑ เป็น สังขารขันธ์		น ปีติสหคตจิตที่เหลือ ๕๗ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๑ และปีติเจตสิก ๕๑, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ใน มัคค น ปีติสหคตจิต ๘ เป็น มัคคสัจจ์
น ปีติสหคตจิต ๗๐ เป็น วิญญาณขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๗, ผลจิตตุปบาท ๓๔ และโลกุตตรปีติเจตสิก ๒๔ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ปีติสหคต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๙. สุขสหคตทุก

ปฐมบท สุขสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ สุขสหคตจิต ๖๓, เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๓ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	สุขสหคตจิต ๖๓ เป็น มนายตนะ	ในสุขสหคตจิต ๖๓ นั้น	โลกียสุขสหคตจิต ๓๑, เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	สุขสหคตกายวิญญาณจิต เป็น กายวิญญาณธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็น สังขารขันธ์		สุขสหคตจิตที่เหลือ ๖๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคสุขสหคตจิต ๑๖ เป็น มัคคสัจจ์
สุขสหคตจิต ๖๓ เป็น วิญญาณขันธ์		เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๘, ผลจิตตุปบาท ๓๖ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท น สุขสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ ทุกขสหคตจิต ๓, อุเบกขาสหคตจิต ๕๕, เจตสิก ๕๑ (เว้นปีติเจ.) และสุขเวทนาเจตสิก ๖๓ ที่ในสุขสหคตจิต ๖๓, รูป ๒๘, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๑ นั้น เวทนาเจตสิก และสุขเวทนาเจตสิก ๖๓ เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๙ เป็น สังขารขันธ์ ทุกขสหคตจิต ๓, อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ ทุกขสหคตจิต ๓, อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๑ และสุขเวทนาเจตสิก ๖๓, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในทุกขสหคตจิต ๓, อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ นั้น จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ ทุกขสหคตกายวิญญาณจิต ๑ เป็น กายวิญญาณธาตุ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ ทุกขสหคตจิตที่เหลือ ๒, อุเบกขาสหคตจิตที่เหลือ ๔๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๑ และสุขเวทนาเจตสิก ๖๓, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	ทุกขสหคตจิต ๓, โลกียอุเบกขาสหคตจิต ๔๗, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ) และโลกียสุขเวทนาเจตสิก ๓๑, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคอุเบกขาสหคตจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๗, ผลจิตตุปบาท ๓๔ และโลกุตตรสุขเวทนาเจตสิก ๓๒ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สุขสหคต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๐. อุเปกฺขาสหคตทุก

ปฐมบท อุเปกฺขาสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕, เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา.)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๗ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๓ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๗ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๔๖ นั้น	อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็น มนายตนะ	ในอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ นั้น	โลกียอุเบกขาสหคตจิต ๔๗, เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ	จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็น สังขารขันธ์		โสตวิญญาณจิต ๒ เป็น โสตวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ใน มัคคอุเบกขาสหคตจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็น วิญญาณขันธ์		ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็น ฆานวิญญาณธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๖, ผลจิตตุปบาท ๓๓ เป็น สัจจวิมุต
		ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ	
		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
		อุเบกขาสหคตจิตที่เหลือ ๔๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท น อุเปกฺขาสหคตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ สุขสหคตจิต ๖๓, ทุกขสหคตจิต ๓, เจตสิก ๕๑ (วิจิกิจฉาเจ.) และอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕ ที่ในอุเบกขาสหคตจิต ๕๕, รูป ๒๘, นิพพาน

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๓ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๓ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๑ นั้น เวทนาเจตสิก และอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕ เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๔๙ เป็น สังขารขันธ์ สุขสหคตจิต ๖๓, ทุกขสหคตจิต ๓ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ สุขสหคตจิต ๖๓, ทุกขสหคตจิต ๓ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๑ และอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในสุขสหคตจิต ๖๓, ทุกขสหคตจิต ๓ นั้น กายวิญญาณจิต ๒ เป็น กายวิญญาณธาตุ สุขสหคตจิตที่เหลือ ๖๒, ทุกขสหคตจิตที่เหลือ ๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๑ และอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	โลกียสุขสหคตจิต ๓๑, ทุกขสหคตจิต ๓, เจตสิก ๕๐ (เว้นโลภะ) และโลกียอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๔๗, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคสุขสหคตจิต ๑๖ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ และโลกุตตรอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๘ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อุเปกฺขาสหคต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๑. กามาวจรทุก

ปฐมบท กามาวจรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่ากามาวจร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กามาวจรจิต ๕๔, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์ กามจิต ๕๔ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ กามจิต ๕๔ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในกามจิต ๕๔ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ กามจิตที่เหลือ ๔๑ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	กามจิต ๕๔, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์

ทุติยบท น กามาวจรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่ากามาวจร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ มหัคคตจิต ๒๗, โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์ มหัคคตจิต ๒๗, โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	มหัคคตจิต ๒๗, โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๘, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	มหัคคตจิต ๒๗, โลกตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	มหัคคตจิต ๒๗, เจตสิก ๓๕ (เว้นวิรตี.๓) เป็น ทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **กามาวจร** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๒. รูปาวจรทุก

ปฐมบท รูปาวจรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่ารูปาวจร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ รูปาวจรจิต ๑๕, เจตสิก ๓๕
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๓๕ นั้น	รูปาวจรจิต ๑๕ เป็น มนายตนะ	รูปาวจรจิต ๑๕ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	รูปาวจรจิต ๑๕, เจตสิก ๓๕ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๕ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๕ เป็น ธัมมธาตุ	
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๓๓ เป็น สังขารขันธ์			
รูปาวจรจิต ๑๕ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท น รูปาวจรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่ารูปาวจร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กามจิต ๕๔, อรูปาวจรจิต ๑๒, โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	กามจิต ๕๔, อรูปาวจรจิต ๑๒, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กามจิต ๕๔, อรูปาวจรจิต ๑๒, โลกุตตรจิต ๘	ในกามจิต ๕๔ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔
กามจิต ๕๔, อรูปาวจรจิต ๑๒,	เป็น ธัมมายตนะ	เป็น มโนธาตุ	เป็น มัคคสัจจ์
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์		กามจิตที่เหลือ ๔๑, อรูปาวจรจิต ๑๒,	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗
		โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	เป็น สัจจวิมุต
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	
		เป็น ธัมมธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **รูปาวจร** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๓. อรูปาวจรทุก

ปฐมบท อรูปาวจรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าอรูปาวจร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อรูปาวจรจิต ๑๒, เจตสิก ๓๐
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๓๐ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ เป็น สังขารขันธ์ อรูปาวจรจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์	อรูปาวจรจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๓๐ เป็น ธัมมายตนะ	อรูปาวจรจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๐ เป็น ธัมมธาตุ	อรูปาวจรจิต ๑๒, เจตสิก ๓๐ เป็น ทุกขสัจจ์

ทุติยบท น อรูปาวจรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ชื่อว่าอรูปาวจร มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กามจิต ๕๔, รูปาวจรจิต ๑๕, โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๔ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์ กามจิต ๕๔, รูปาวจรจิต ๑๕, โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐ กามจิต ๕๔, รูปาวจรจิต ๑๕, โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ในรูป ๒๘ นั้น โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐ ในกามจิต ๕๔ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ กามจิตที่เหลือ ๔๑, รูปาวจรจิต ๑๕, โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	กามจิต ๕๔, รูปาวจรจิต ๑๕, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ), รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์ โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์ นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์ มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **อรูปาวจร** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๔. ปริยาปนฺนทุก

ปฐมบท ปริยาปนฺนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่นับเนื่องเข้าในสังสารวัฏฏ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อปริยาปนฺนา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่นับเนื่องเข้าในสังสารวัฏฏ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **ปริยาปนฺน** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๕. นิยฺยานิกทุก

ปฐมบท นิยฺยานิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นเหตุให้ออกจากสังสารวัฏฏ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ มัคคจิต ๔, เจตสิก ๓๖
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๑ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	มัคคจิต ๔ เป็น มนายตนะ	มัคคจิต ๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖ เป็น ธัมมธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็น สัจจวิมุต
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
มัคคจิต ๔ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อนิยฺยานิกา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นเหตุให้ออกจากสังสารวัฏฏ์ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, ผลจิต ๔, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑, ผลจิต ๔ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
โลกียจิต ๘๑, ผลจิต ๔ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘, ผลจิต ๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นิยฺยานิก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๖. นิยตทุก

ปฐมบท นิยตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งจุติ หรือในลำดับแห่งตน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ชวนะดวงที่ ๗ ของทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม เจตสิก ๒๑
และชวนะดวงที่ ๗ ของโทสมูลจิต ๒ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญจานันตริยกรรม, เจตสิก ๒๒ และมัคคจิต ๔, เจตสิก ๓๖
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๔ คือ	อายตนะ ๒ คือ	ธาตุ ๒ คือ	สัจจะ ๓ คือ
ในเจตสิก ๔๘ นั้น			
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	อกุศลจิต ๖, มัคคจิต ๔ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๖, มัคคจิต ๔ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๖, เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๔๘ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๔๘ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๔๖ เป็น สังขารขันธ์			องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
อกุศลจิต ๖, มัคคจิต ๔ เป็น วิญญาณขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็น สัจจวิมุต

ทุติยบท อนิยตา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่แน่นอนโดยอาการทั้งสองดังกล่าวมาแล้วนั้น มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ (เว้นชวนดวงที่ ๗ ของทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม และชวนดวงที่ ๗ ของโทสมูลจิต ๒
ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญจานันตริยกรรม) โลกียกุศลจิต ๑๗, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	อายตนะ ๑๒ คือ	ธาตุ ๑๘ คือ	สัจจะ ๓ คือ
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒,
ในเจตสิก ๕๒ นั้น			กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, วิปากจิต ๓๖,	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์	กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗,วิปากจิต ๓๖,	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน	สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑	ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์	เป็น ธัมมายตนะ	เป็น มโนธาตุ	
		อกุศลจิต ๑๒, โลกียกุศลจิต ๑๗, วิปากจิต ที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **นิยต** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๗. สอุตฺตรทุก

ปฐมบท สอุตฺตรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ยังมีภาวธรรมที่ยิ่งกว่าตน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียจิต ๘๑, เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ),
ในเจตสิก ๕๒ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	โลกียจิต ๘๑ เป็น มนายตนะ	ในโลกียจิต ๘๑ นั้น	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	
เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	
โลกียจิต ๘๑ เป็น วิญญาณขันธ์		โลกียจิตที่เหลือ ๖๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
		เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖ เป็น ธัมมธาตุ	

ทุติยบท อนุตฺตรา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่มีภาวธรรมที่ยิ่งกว่าตน มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๓๖ นั้น	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มนายตนะ	โลกุตตรจิต ๘ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๓๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็น สังขารขันธ์			
โลกุตตรจิต ๘ เป็น วิญญาณขันธ์			
**นิพพาน เป็น ขันธวิมุต*			

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สอุตฺตร** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๑๘. สรณทุก

ปฐมบท สรณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เกิดพร้อมด้วยกิเลสมีราคะเป็นต้น ที่เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายร้องไห้ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๗
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ขันธ์ ๔ คือ	**อายตนะ ๒ คือ**	**ธาตุ ๒ คือ**	**สัจจะ ๒ คือ**
ในเจตสิก ๒๗ นั้น	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มนายตนะ	อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	อกุศลจิต ๑๒, เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมายตนะ	เจตสิก ๒๗ เป็น ธัมมธาตุ	โลภเจตสิก เป็น สมุทัยสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์			
เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็น สังขารขันธ์			
อกุศลจิต ๑๒ เป็น วิญญาณขันธ์			

ทุติยบท อรณา ธมฺมา

สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เกิดพร้อมด้วยกิเลสมีราคะเป็นต้น มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘, นิพพาน
ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ขันธ์ ๕ คือ	**อายตนะ ๑๒ คือ**	**ธาตุ ๑๘ คือ**	**สัจจะ ๓ คือ**
รูป ๒๘ เป็น รูปขันธ์	ในรูป ๒๘ นั้น	ในรูป ๒๘ นั้น	โลกียกุศลจิต ๑๗, โลกียวิปากจิต ๓๒,
ในเจตสิก ๓๘ นั้น	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกายตนะ ๑๐	โอฬาริกรูป ๑๒ เป็น โอฬาริกธาตุ ๑๐	กิริยาจิต ๒๐, เจตสิก ๓๘, รูป ๒๘ เป็น ทุกขสัจจ์
เวทนาเจตสิก เป็น เวทนาขันธ์	กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น มนายตนะ	ในวิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ นั้น	นิพพาน เป็น นิโรธสัจจ์
สัญญาเจตสิก เป็น สัญญาขันธ์	เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมายตนะ	ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็น ปัญจวิญญาณธาตุ ๕	องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจ์
เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็น สังขารขันธ์		สัมปฏิจฉนจิต ๒, ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็น มโนธาตุ	มัคคจิตตุปบาทที่เหลือ ๒๙, ผลจิตตุปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต
กุศลจิต ๒๑, วิปากจิต ๓๖, กิริยาจิต ๒๐ เป็น วิญญาณขันธ์		กุศลจิต ๒๑, วิปากจิตที่เหลือ ๒๔, กิริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็น มโนวิญญาณธาตุ	
*นิพพาน เป็น ขันธวิมุต		เจตสิก ๓๘, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน เป็น ธัมมธาตุ	

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** เพราะอาศัยคำว่า **สรณ** ที่ตั้งอยู่ในบทแรกเป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

ปรมัตถธรรม ๔

จิต ๘๙/๑๒๑

กามาวจรจิต ๕๔

อกุศลจิต ๑๒

- โส สัม อสํ ๑๙ / โส สัม สสํ ๒๑ / โส วิป อสํ ๑๙ / โส วิป สสํ ๒๑ / อุ สัม อสํ ๑๘ / อุ สัม สสํ ๒๐ / อุ วิป อสํ ๑๘ / อุ วิป สสํ ๒๐ — โลภมูลจิต ๘
- โท ปฏิ อสํ ๒๐ / โท ปฏิ สสํ ๒๒ — โทสมูลจิต ๒
- อุ/วิจิ ๑๕ / อุ/อุท ๑๕ — โมหมูลจิต ๒

อเหตุกจิต ๑๘

- อุ/อกุ จักขุ ๗ / อุ/อกุ โสต ๗ / อุ/อกุ ฆาน ๗ / อุ/อกุ ชิวหา ๗ / ทุกข อกุ/กาย ๗ / อุ/อกุ สัมปฏิจ ๑๐ / อุ/อกุ สันตีรณ ๑๐ — อกุศลวิปากจิต ๗
- อุ/กุศล จักขุ ๗ / อุ/กุศล โสต ๗ / อุ/กุศล ฆาน ๗ / อุ/กุศล ชิวหา ๗ / สุข กุศล/กาย ๗ / อุ/กุศล สัมปฏิจ ๑๐ / อุ/กุศล สันตีรณ ๑๐ / โส/กุศล สันตีรณ ๑๑ — อเหตุกกุศลวิปากจิต ๘
- อุ/ปัญจ ๑๐ / อุ/มโน ๑๑ / โส หสิตุป ๑๒ — อเหตุกกิริยาจิต ๓

กามาวจรโสภณจิต ๒๔

- โส สัม อสํ ๓๘ / โส สัม สสํ ๓๘ / โส วิป อสํ ๓๗ / โส วิป อสํ ๓๗ / อุ สัม อสํ ๓๗ / อุ สัม สสํ ๓๗ / อุ วิป อสํ ๓๗ / อุ วิป สสํ ๓๗ — มหากุศลจิต ๘
- โส สัม อสํ ๓๓ / โส สัม สสํ ๓๓ / โส วิป อสํ ๓๒ / โส วิป สสํ ๓๒ / อุ สัม อสํ ๓๒ / อุ สัม สสํ ๓๒ / อุ วิป อสํ ๓๑ / อุ วิป สสํ ๓๑ — มหาวิปากจิต ๘
- โส สัม อสํ ๓๕ / โส สัม สสํ ๓๕ / โส วิป อสํ ๓๔ / โส วิป สสํ ๓๔ / อุ สัม อสํ ๓๔ / อุ สัม สสํ ๓๔ / อุ วิป อสํ ๓๓ / อุ วิป สสํ ๓๓ — มหากิริยาจิต ๘

มหัคคตจิต ๒๗

รูปาวจรจิต ๑๕

- ๕ ปฐม/กุศล ๓๕ / ๔ ทุติย/กุศล ๓๔ / ๓ ตติย/กุศล ๓๓ / ๒ จตุต/กุศล ๓๒ / ๒ ปัญจ/กุศล ๓๐ — รูปาวจรกุศลจิต ๕
- ๕ ปฐม/วิปาก ๓๕ / ๔ ทุติย/วิปาก ๓๔ / ๓ ตติย/วิปาก ๓๓ / ๒ จตุต/วิปาก ๓๒ / ๒ ปัญจ/วิปาก ๓๐ — รูปาวจรวิปากจิต ๕
- ๕ ปฐม/กิริยา ๓๕ / ๔ ทุติย/กิริยา ๓๔ / ๓ ตติย/กิริยา ๓๓ / ๒ จตุต/กิริยา ๓๒ / ๒ ปัญจ/กิริยา ๓๐ — รูปาวจรกิริยาจิต ๕

อรูปาวจรจิต ๑๒

จตุโวการภูมิ (มีแต่นามขันธ์ ๔) อรูปภูมิ ๔ ภูมิ

อากาฯ มีกสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติเป็นอารมณ์
วิญญาฯ มีอากาสานัญจายตนฌานเป็นอารมณ์
อากิญฯ มีนัตถิภาวบัญญัติเป็นอารมณ์
เนวฯ มีอากิญจัญญายตนฌานเป็นอารมณ์
อรูปาวจรวิปากจิต ๔ นำเกิดในอรูปภูมิ ๔ ตามสมควร

- ๒ อากา/กุศล ๓๐ / ๒ วิญญา/กุศล ๓๐ / ๒ อากิญ/กุศล ๓๐ / ๒ เนว/กุศล ๓๐ — อรูปาวจรกุศลจิต ๔
- ๒ อากา/วิปาก ๓๐ / ๒ วิญญา/วิปาก ๓๐ / ๒ อากิญ/วิปาก ๓๐ / ๒ เนว/วิปาก ๓๐ — อรูปาวจรวิปากจิต ๔
- ๒ อากา/กิริยา ๓๐ / ๒ วิญญา/กิริยา ๓๐ / ๒ อากิญ/กิริยา ๓๐ / ๒ เนว/กิริยา ๓๐ — อรูปาวจรกิริยาจิต ๔

โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐

มรรคจิต ๔/๒๐

- ๕ ปฐม/โสดา ๓๖ / ๔ ทุติย/โสดา ๓๕ / ๓ ตติย/โสดา ๓๔ / ๒ จตุต/โสดา ๓๓ / ๒ ปัญจ/กุศล ๓๓ — โสดาปัตติมรรคจิต ๑ หรือ ๕
- ๕ ปฐม/สกท ๓๖ / ๔ ทุติย/สกท ๓๕ / ๓ ตติย/สกท ๓๔ / ๒ จตุต/สกท ๓๓ / ๒ ปัญจ/สกท ๓๓ — สกทาคามิมรรคจิต ๑ หรือ ๕
- ๕ ปฐม/อนา ๓๖ / ๔ ทุติย/อนา ๓๕ / ๓ ตติย/อนา ๓๔ / ๒ จตุต/อนา ๓๓ / ๒ ปัญจ/อนา ๓๓ — อนาคามิมรรคจิต ๑ หรือ ๕
- ๕ ปฐม/อรห ๓๖ / ๔ ทุติย/อรห ๓๕ / ๓ ตติย/อรห ๓๔ / ๒ จตุต/อรห ๓๓ / ๒ ปัญจ/อรห ๓๓ — อรหัตตมรรคจิต ๑ หรือ ๕

ผลจิต ๔/๒๐

- ๕ ปฐม/โสดา ๓๖ / ๔ ทุติย/โสดา ๓๕ / ๓ ตติย/โสดา ๓๔ / ๒ จตุต/โสดา ๓๓ / ๒ ปัญจ/โสดา ๓๓ — โสดาปัตติผลจิต ๑ หรือ ๕
- ๕ ปฐม/สกท ๓๖ / ๔ ทุติย/สกท ๓๕ / ๓ ตติย/สกท ๓๔ / ๒ จตุต/สกท ๓๓ / ๒ ปัญจ/สกท ๓๓ — สกทาคามิผลจิต ๑ หรือ ๕
- ๕ ปฐม/อนา ๓๖ / ๔ ทุติย/อนา ๓๕ / ๓ ตติย/อนา ๓๔ / ๒ จตุต/อนา ๓๓ / ๒ ปัญจ/อนา ๓๓ — อนาคามิผลจิต ๑ หรือ ๕
- ๕ ปฐม/อรห ๓๖ / ๔ ทุติย/อรห ๓๕ / ๓ ตติย/อรห ๓๔ / ๒ จตุต/อรห ๓๓ / ๒ ปัญจ/อรห ๓๓ — อรหัตตผลจิต ๑ หรือ ๕

- โสมนัสเวทยา ๖๒ / อุเบกขาเวทนา ๕๕ / โทมนัสเวทยา ๒ / สุขเวทนา ๑ / ทุกขเวทนา ๑
- อกุศลชาติ ๑๒ / กุศลชาติ ๒๑ / ๓๗ / วิปากชาติ ๓๖ / ๕๒ / กิริยาชาติ ๒๐

เจตสิก ๕๒

สัพพจิตตสาธารณ

อัญญสมานเจตสิก ๑๓

- ผัสสะ ๘๙/๑๒๑ / เวทนา ๘๙/๑๒๑ / สัญญา ๘๙/๑๒๑ / เจตนา ๘๙/๑๒๑ / เอกัคค ๘๙/๑๒๑ / ชีวิตินฺ ๘๙/๑๒๑ / มนสิการ ๘๙/๑๒๑ — เจตสิก ๗
- วิตก ๕๕ / วิจาร ๖๖ / อธิโมก ๗๘/๑๑๐ / วิริยะ ๗๓/๑๐๕ / ปีติ ๕๑ / ฉันทะ ๖๙/๑๐๑ — ปกิณณกเจตสิก ๖

อกุศลเจตสิก ๑๔

- โมหะ ๑๒ / อหิริก ๑๒ / อโนตตัป ๑๒ / อุทธัจจ ๑๒ — โมจตุกเจตสิก ๔ (สัพพากุศลสาธารณเจตสิก) (สัพพ+อกุศลสาธารณเจตสิก)
- โลภะ ๘ / ทิฏฐิ ๔ / มานะ ๔ — โลติกเจตสิก ๓
- โทสะ ๒ / อิสสา ๒ / มิจฉริย ๒ / กุกกุจจ ๒ — โทจตุกเจตสิก ๔
- ถีนะ ๕ / มิทธะ ๕ — ถีทุกเจตสิก ๒
- วิจิกิจ ๑ — วิจิกิจฉาเจตสิก ๑

กิเลส ๑๐ (อักษรขาว)

โสภณเจตสิก ๒๕

- สัทธา ๕๙/๙๑ / สติ ๕๙/๙๑ / หิริ ๕๙/๙๑ / โอตตัป ๕๙/๙๑ / อโลภะ ๕๙/๙๑ / อโทสะ ๕๙/๙๑ / ตัตตร ๕๙/๙๑
- สัมมาวาจา ๑๖/๔๘ / สัมมากัมมัน ๑๖/๔๘ / สัมมาอาชีวะ ๑๖/๔๘ — วิรตี ๓
- กรุณา ๒๘ / มุทิตา ๒๘ — อัปปมัญญา ๒
- ปัญญา ๔๗/๗๙ — ปัญญินทรีย์ ๑

ยุคลธรรม ๖ คู่

- กายปัส ๕๙/๙๑ / จิตตปัส ๕๙/๙๑
- กายลหุ ๕๙/๙๑ / จิตตลหุ ๕๙/๙๑
- กายมุทุ ๕๙/๙๑ / จิตตมุทุ ๕๙/๙๑
- กายกัมมัญ ๕๙/๙๑ / จิตตกัมมัญ ๕๙/๙๑
- กายปาคุญ ๕๙/๙๑ / จิตตปาคุญ ๕๙/๙๑
- กายุชุก ๕๙/๙๑ / จิตตุชุก ๕๙/๙๑

โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙

- อนิยตโยคีเจตสิก ๑๑
- อธ.เจตสิกที่ในองค์มรรค ๘

รูป ๒๘

นิปผันนรูป ๑๘

- ปถวี / อาโป / เตโช / วาโย — มหาภูตรูป ๔
- จักขุ / โสต / ฆาน / ชิวหา / กาย — ปสาทรูป ๕
- รูปา / สัทท / คันธ / รสา / ปถวี เตโช วาโย โผฏฐัพพารมณ์ — โคจรรูป ๔ (วิสยรูป ๗)
- อิตถี / ปุริส — ภาวรูป ๒

โอฬาริกรูป ๑๒

อนิปผันนรูป ๑๐

- หทัย — หทยรูป ๑
- ชีวิต — ชีวิตรูป ๑
- อาหาร — อาหารรูป ๑
- ปริจ — ปริจเฉทรูป ๑
- กายวิญญัติ / วจีวิญญัติ — วิญญัติรูป ๒
- ลหุตา / มุทุตา / กัมมัญ — วิการรูป ๓
- อุปจย / สันตติ / ชรตา / อนิจจตา — ลักขณรูป ๔

สมุฏฐาน ๔: กรรม ๑๘ / จิต ๑๕ / อาหาร ๑๒ / อุตุ ๑๓

อวินิพโภครูป ๘

อุปาทายรูป ๒๔

นิพพาน

สันติ — สอุปาทิ / อนุปาทิ — สุญญต / อนิมิตต / อัปปณิหิต

โดย สภาวลักษณะ ๑ | โดย ปริยายแห่งเหตุ ๒ | โดย อาการเข้าถึง ๓